

Povijesna i paleografska analiza statuta zagrebačkih prebendara (15. i 16. st.)

Badanjak, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2017

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Department of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Hrvatski studiji**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:111:708229>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-19**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Odjel za povijest

IVAN BADANJAK

**POVIJESNA I PALEOGRAFSKA ANALIZA
STATUTA ZAGREBAČKIH PREBENDARA (15. I
16. ST.)**

DIPLOMSKI RAD

Mentorica:

doc. dr. sc. Branka Grbavac

Zagreb, 2017.

SADRŽAJ

UVOD	1
1. KRATKA POVIJEST I USTROJ ZAGREBAČKOG KAPTOLA	5
2. ZBOR PREBENDARA ZAGREBAČKE PRVOSTOLNE CRKVE	9
2.1. Osnutak Zbora i prvi statuti	9
2.2. Nadarbinski sustav	11
2.3. Posjedi Zbora prebendara	12
2.4. Bratovština	13
2.5. Odnosi s biskupima	13
3. PALEOGRAFSKA ANALIZA STATUTA IZ 1468. GODINE	16
3.1. Materijalni opis rukopisa	16
3.2. Opis pisma	17
3.3. Sustav kratica i abrevijativni znakovi	21
3.3.1. Kontrakcije i suspenzije obilježene vodoravnom crtom	22
a) Suspenzije obilježene vodoravnom crtom s općim ili određenim značenjem..	22
b) Kontrakcije obilježene vodoravnom crtom s određenim značenjem.....	23
c) Kontrakcije i suspenzije kratica iz starokršćanskih kodeksa obilježenih vodoravnom crtom	24
3.3.2. Kontrakcije i suspenzije obilježene kosom crticom	25
a) Suspenzije obilježene kosom crticom	25
b) Kontrakcije obilježene kosom crticom	25
3.3.3. Kontrakcije i/ili suspenzije s ostalim znakovima (tironski znak u obliku devetke, znakovi u obliku dvojke, trojke, četvorke).....	26
a) Suspenzije s abrevijativnim znakom u obliku četvorke s određenim značenjem.....	26
b) Suspenzije s abrevijativnim znakom u obliku devetke s određenim značenjem	26
c) Suspenzije s abrevijativnim znakom u obliku trojke s određenim značenjem	27
3.3.4. Kratice s kombiniranim abrevijacijskim znakovima	27
4. ORTOGRAFSKE KARAKTERISTIKE STATUTA IZ 1468. GODINE	28

4.1. Vokalizam	28
4.1.1. Monoftongizacija diftonga <i>ae</i> i <i>oe</i>	28
4.1.2. Zamjena vokala	29
a) Prijelaz glasa <i>e</i> u <i>i</i>	29
b) Zamjena glasa <i>-i</i> / <i>-y</i>	29
4.1.3. Pisanje parazitskog <i>i</i>	29
4.2. Konsonantizam	30
4.2.1. Grafem <i>-h</i> i aspirirani glasovi	30
4.2.2. Zamjena glasovnih skupina <i>-ti/-ci-</i>	30
4.2.3. Zamjena dvostrukog vokala <i>-i</i> konsonantskim <i>-j</i>	31
4.2.4. Zamjena glasa <i>-i</i> / <i>-j</i>	31
4.2.5. Geminacija konsonanata	32
4.2.6. Bilježenje konsonantskog <i>u</i>	32
4.2.7. Pisanje dvostrukog grafema <i>-v</i> (<i>w</i>)	33
4.3. Bilježenje velikog i malog slova	33
4.3.1. Bilježenje osobnih imena	33
4.3.2. Bilježenje toponima	35
4.3.3. Bilježenje ostalih vrsta riječi	36
4.4. Interpunkcija	37
5. SADRŽAJ STATUTA IZ 1468. GODINE	39
6. PALEOGRAFSKA ANALIZA STATUTA IZ 1511. GODINE	45
6.1. Materijalni opis rukopisa	45
6.2. Opis pisma	47
6.3. Sustav kratica i abrevijativni znakovi	49
6.3.1. Kontrakcije i suspenzije obilježene valovitom crticom	49
a) Suspenzije obilježene valovitom crtom sa općim ili određenim značenjem	49
b) Kontrakcije obilježene valovitom crtom sa općim ili određenim značenjem ...	50
c) Kontrakcije i suspenzije kratica iz starokršćanskih kodeksa obilježenih valovitom crtom	50
6.3.2. Kontrakcije i suspenzije obilježene kosom crtom s općim ili određenim značenjem	52
6.3.3. Kontrakcije i/ili suspenzije s ostalim znakovima (tironski znak u obliku devetke, znakovi u obliku dvojke, trojke, četvorke, apostrofa) koji mogu	

imati opće ili određeno značenje	52
a) Suspenzije sa znakom u obliku brojke dva	53
b) Suspenzije i kontrakcije s abrevijacijskim znakom u obliku brojke tri	53
c) Suspenzije i kontrakcije s abrevijacijskim znakom u obliku brojke četiri	54
d) Suspenzije i kontrakcije s abrevijacijskim znakom u obliku obrnutog slova c	54
e) Suspenzije s abrevijacijskim znakom u obliku brojke devet	55
f) Suspenzije i kontrakcije sa znakom u obliku apostrofa	56
6.3.4. Kratice obilježene malim natpisanim slovom	56
6.3.5. Kratice s kombiniranim abrevijacijskim znakovima	57
7. ORTOGRAFSKE KARAKTERISTIKE STATUTA IZ 1511. GODINE	59
7.1. Vokalizam	59
7.1.1. Monoftongizacija ae i oe	59
a) Monoftongizacija ae u e	59
b) Monoftongizacija oe u e	60
7.1.2. Zamjena vokala	60
a) Prijelaz glasa -i u -e	60
b) Prijelaz glasa -e u -i	61
c) Zamjena glasa -i s -y	61
7.2. Konsonatizam	61
7.2.1. Grafem h i aspirirani glasovi	61
7.2.2. Zamjena glasovnih skupina -ti-/-ci-	62
7.2.3. Promjene kod okluziva -c	63
7.2.4. Geminacija i redukcija konsonanata	63
7.2.5. Jednačenje konsonanata (asimilacija)	64
7.2.6. Epentetsko p	64
7.2.7. Zamjena dvostrukog vokala -i konsonantskim -j	65
7.2.8. Bilježenje konsonantskog -u	65
7.2.9. Bilježenje dvostrukog grafema -v (w)	65
7.3. Bilježenje velikog i malog slova	66
7.3.1. Bilježenje osobnih imena	66
7.3.2. Bilježenje toponima	68
7.4. Interpunkcija	69

8. SADRŽAJ STATUTA IZ 1511.	71
9. ZAKLJUČAK	74
10. POPIS LITERATURE	76

UVOD

Tema ovog diplomskog rada jest paleografska i povijesna analiza dva statuta Zbora prebendara Zagrebačkog kaptola iz 1468. i 1511. godine. Zbor prebendara prvostolne crkve Zagrebačke postoji još od davne 1269. godine. Činila ga je grupa svećenstva Zagrebačkog kaptola čiji je broj varirao tijekom stoljeća. Njihova glavna zadaća bila je služenje različitih misa koje nisu mogli, odnosno nisu stigli služiti viši kanonici. Jedna od glavnih značajki prebendara jest ta da su bili obdarivani imovinom, točnije prebendom za dužnosti koje bi obavljali. Članovi zbora živjeli su i djelovali po pravilima koji su bili propisani statutima te će se u ovome radu posebna pozornost staviti na dva statuta, jednog iz godine 1468.¹ te drugog iz 1511.,² koji se čuvaju u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu.

S obzirom da prebendari nisu imali preveliki utjecaj u Zagrebačkom kaptolu interes za njihovo proučavanje također nije bio velik. Zasigurno najvažnija i najzaslužnija osoba za pribavljanje i zapisivanje informacija i činjenica vezanih uz prebendare i njihov Zbor jest Ivan Krstitelj Tkalčić. On je u svojem velikom opusu napisanih djela obrađivao i Zbor prebendara pošto je i on sam bio njegov član. U svojoj knjizi *Sbor prebendara prvostolne crkve zagrebačke*³, detaljno opisuje povijest prebendarskog zbora od njegova početka u 13.st., pa sve do 19.st. U svome radu Tkalčić opisuje zadaće i obveze prebendara koje su se uglavnom očitavale u služenju misa. Uz to Tkalčić navodi imovinu koju su prebendari uživali te načine na koje su je dobivali (ali i gubili). Posebno poglavlje Ivan Krstitelj Tkalčić posvetio je i samom statutu iz 1468. godine. Opisao je sadržaj svakog članka statuta i na takav način prikazao pravila koja su prebendari morali poštivati. Uz ovo djelo Tkalčić je naveo u zbirci *Povijesni spomenici Zagrebačke biskupije* (drugi svezak)⁴ i devet članaka unutar Statuta Zagrebačkog kaptola koji se odnose na same prebendare i njihov Zbor. Članci su napisani na latinskom jeziku te govore o pravilima koje su prebendari morali poštivati. U trećem svezku

¹ Arhiv HAZU, ZBIRKA LATINSKIH RUKOPISA XIII-XVIII: kom., 900. P; Kartoteka, II b.147. Nadalje u tekstu pisati će se AHAZU, II b.147.

² Arhiv HAZU, ZBIRKA LATINSKIH RUKOPISA XIII-XVIII: kom., 900. P; Kartoteka, II b.148. Nadalje u tekstu pisati će se AHAZU, II b.148.

³ TKALČIĆ, Ivan Krstitelj, *Sbor prebendara prvostolne crkve zagrebačke (Historička razprava)*, Zagreb, 1884.

⁴ TKALČIĆ, Ivan Krstitelj, *Povijesni spomenici Zagrebačke biskupije XII. I XIII. stoljeća (knjiga druga)*, Zagreb, 1873.

zbirke „*Povjestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba*“⁵ Tkalčić donosi transkripcije oba statuta. Uz to jedan manji dio knjige Tkalčić posvećuje i Zboru prebendara. Nakon Ivana Krstitelja Tkalčića o prebendari piše i Ivan Angelo Ruspini u svojem djelu iz 1917. godine „*Kanonička vizita b M. Vrhovca iz godine 1792. – 1794.*“⁶ Ruspini pred kraj svoga rada spominje prebendare te njihovu ulogu u Kaptolu. On u kratkim crtama objašnjava tko su prebendari bili te koja je bila njihova zadaća. Također navodi i statute kojima su se prebendari služili te koje je Kaptol odobravao, navodeći također i statut iz 1468. godine.⁷

Pošto prebendari spadaju u hijerarhiju Zagrebačkog kaptola njih se često navodilo i opisivalo kao jedan manji dio velike cijeline. Zbog toga se informacije o njima može naći u knjigama i radovima autora koji su općenitije pisali o povijesti kršćanstva u Hrvatskoj te povijesti samog Zagrebačkog kaptola. Ovdje se može ubrojiti knjiga Jadranke Neralić „*Put do crkvene nadarbine*“⁸ gdje u određenim poglavljima pojašnjava ulogu nadarbina te navodi crkveno svećenstvo koje ih je dobivalo. Iako se malo tragova može naći o prebendarima, sama uloga nadarbina bolje objašnjava i razjašnjuje njihovo značenje za prebendare. Nadalje, doktorska dizertacija Marka Jerkovića, „*Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14.st.*“⁹ odlično prikazuje hijerarhiju svećenstva unutar kaptola te je za svaku službu navodio karakteristike. Između svih ostalih posvećena je pažnja i samim prebendarima te njihovoj ulozi unutar Zagrebačkog kaptola. Ante Gulin u svojoj knjizi „*Hrvatski srednjovjekovni kaptoli, Loca credibilia sjeverne i središnje Hrvatske*“¹⁰ odlično prikazuje povijest različitih kaptola sjeverne i središnje Hrvatske. On daje pregled Požeškog, Bosansko-đakovačkog, Srijemskog kaptola Sv. Stjepana de Kw i Srijemskog kaptola Sv. Ireneje kod Mitrovice, Krbavsko-modruškog kaptola te naravno Zagrebačkog i Čazmanskog kaptola. Spominjući Zagrebački kaptol, piše o njegovom ustrojstvu te njegovim članovima gdje se može naći nekoliko zanimljivih informacija i o prebendarima. Budući da su odnosi prebendara s zagrebačkim biskupima varirali tijekom povijesti, važno je napomenuti da je knjiga Jurja

⁵ TKALČIĆ, Ivan Krstitelj, *Povjestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba*, svezak treći, Zagreb, 1896.

⁶ RUPINI, Ivan Angelo, *Kanonička vizita b M. Vrhovca iz godine 1792. – 1794.*, *Bogoslovna smotra*, Vol 8. No. 2, 1917.

⁷ Važno je naglasiti da Ruspini u svojem radu ne spominje statut iz 1511. godine.

⁸ NERALIĆ, Jadranka, *Put do crkvene nadarbine*, Književni krug, Split, 2007.

⁹ JERKOVIĆ, Marko, *Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14.st.*, Zagreb, 2011. (doktorska disertacija).

¹⁰ GULIN, Ante, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli, Loca credibilia sjeverne i središnje Hrvatske*, Golden marketing, Zagreb, 2001.

Batelje „*Zagrebački biskupi i nadbiskupi*”¹¹ korištena za pronalazak informacija o biskupima koji su imali utjecaj na prebendare i njihov Zbor.

Bez obzira što su istraživači, koji su se bavili crkvenom poviješću, doticali prebendara i njihovih statuta iz 1468. i 1511. godine nitko još nije napisao paleografsku niti ortografsku analizu istih, stoga će ovaj rad bit najviše usmjeren upavno na navedene analize oba statuta. Struktura rada obuhvaćat će devet poglavlja. Nakon uvodnog dijela, u prvom poglavlju prikazat će se kratka povijest te ustroj Zagrebačkog kaptola. U drugom poglavlju pažnja će se staviti na kratku povijest prebendara i njihovog Zbora. Trećim poglavljem ulazi se u paleografsku analizu statuta iz 1468. godine, a četvrtim u ortografsku analizu. U petom poglavlju napisati će se kratki sadržaj statuta s čime će i završiti dio rada vezan sa statutom iz 1468. godine. Šestim poglavljem ulazi se u paleografsku analizu statuta iz 1511. godine te nakon nje dolazi sedmo poglavlje koje se bavi ortografskom analizom istog. U osmom se poglavlju govori o sadržaju statuta te s njim završava dio vezan uz statut iz 1511. godine. Nakon ovih analiza donijet će se zaključci koji će biti navedeni u posljednjem poglavlju rada.

S obzirom da rad sadrži paleografsku i ortografsku analizu oba statuta, za pomoć pri paleografskoj analizi korištene su knjige tri velika autora na polju paleografije – Jakova Stipišića i njegove knjige „*Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*”,¹² Viktora Novaka i njegovog djela *Latinska paleografija*¹³ te Franje Šanjeka i njegove knjige *Latinska paleografija i diplomatika*.¹⁴ Uz njih, za pomoć oko paleografije korištena je i doktorska disertacija Anite Bartulović „*Paleografska, diplomatička i filološka analiza spisa zadarskog notara Petra Perencana (1361. – 1392.)*”.¹⁵ Kod ortografske analize statuta, također je korištena doktorska disertacija Anite Bartulović, zatim rad klasičnog filologa Branimira Glavičića „*Latinski jezik kronike Obsidio Iadrensis*”,¹⁶ diplomatska radnja Sanje Miljan „*Usporedba djela Mihe Madijevog i splitskog anonimnog kroničara A Cutheis s jezičnog i*

¹¹ BATELJA, Juraj, *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.

¹² STIPIŠIĆ, Jakov, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Školska knjiga, Zagreb, 1985.

¹³ NOVAK, Viktor, *Latinska paleografija*, Naučna knjiga, Beograd, 1952.

¹⁴ ŠANJEK, Franjo, *Latinska paleografija i diplomatika*, Hrvatski studiji, Zagreb, 2005.

¹⁵ BARTULOVIĆ, Anita, *Paleografska, diplomatička i filološka analiza spisa zadarskog notara Petra Perencana (1361. – 1392.)*, Zagreb, Filozofski fakultet, 2014. (doktorska disertacija).

¹⁶ GLAVIČIĆ, Branimir, „*Latinski jezik kronike Obsidio Iadrensis*” u: *Obsidio Iadrensis/Opsada Zadra* (prir. B. Glavičić – V. Vratović – D. Karbić – M. Kurelac – Z. Ladić), Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium, sv. 54, Scriptores, sv. 6, Zagreb, 2007., 37-49.

povijesnog aspekta“¹⁷ i diplomatska radnja Ivane Burnac „*Filološka i kulturno-povijesna analiza djela Memoriale Pavla Pavlovića*.“¹⁸

¹⁷MILJAN, Sanja, *Usporedba djela Mihe Madijevog i splitskog anonimnog kroničara A Cutheis s jezičnog i povijesnog aspekta*, Hrvatski studiji, Zagreb, 2014. (diplomski rad).

¹⁸BURNAC, Ivana, *Filološka i kulturno-povijesna analiza djela Memoriale Pavla Pavlovića*, Hrvatski studiji, Zagreb, 2014. (diplomski rad)

1. KRATKA POVIJEST I USTROJ ZAGREBAČKOG KAPTOLA

Kako bi se objasnila uloga prebendara unutar Zagrebačkog kaptola mora se prikazati šira slika istog. Zagrebačka biskupija primarno nije nastala u crkvene svrhe već ponajprije u političke.¹⁹ Uloga Arpadovića u stvaranju Zagrebačke biskupije bila je velika te se ugarski utjecaj navelike vidi. Iz isprave ostrogonskog nadbiskupa Felicijana, takozvane «Felicijanove povelje» iz 1134. vidimo da je Zagrebačku biskupiju osnovao kralj Ladislav I. Arpadović krajem 11. st. te je patronom Zagrebačke crkve postao sv. Stjepan, prvi ugarski kršćanski kralj, kanoniziran 1083. godine, pred sami osnutak Zagrebačke biskupije.²⁰ Prilikom osnivanja nove crkve formirano je i svećenstvo koje je vršilo pomoćne djelatnosti i bilo na usluzi biskupa²¹ te su zajedno s njime tvorili jednu cjelinu - Zagrebačku crkvu (*Ecclesia Zagrabiensis*).²² U srednjovjekovnoj Zagrebačkoj biskupiji djelovala su dva kaptola - katedralni kaptol Sv. Stjepana u samom središtu biskupije u Zagrebu te od 1232. kolegijalni kaptol Sv. Duha u Čazmi. Oba su kaptola Zagrebačke biskupije bila crkvene institucije s isključivo svjetovnim svećenstvom. Od 12. st. odvijala se unutarnja izgradnja Kaptola prema modelima ugarskih kaptola te je uklapanje Zagrebačke crkve u ugarsku odredilo i izgled same crkvene institucije.²³ Iznimno važnu činjenicu za razvoj Zagrebačkog kaptola nalazimo 1334. godine kada je donesen Statut Zagrebačkog kaptola. Biskup Ladislav iz Kabola (1326.-1343.)²⁴ zajedno sa sastavljačem goričkim arhiđakonom Ivanom²⁵ najzaslužniji su za konačno

¹⁹ BATELJA, 1995., X.

²⁰ Usporedi TKALČIĆ, 1885., 1-3 i JERKOVIĆ, 2011. 34-35.

²¹ Prvi biskup Zagrebačke biskupije bio je Čeh imena Duh (Vidi TKALČIĆ, 1885., 3 i BATELJA, 1995., 1-2).

²² Izraz *ecclesia Zagrabiensis*, označuje zajednicu svećenika, kanonika, koja je egzistirala u sklopu jedinstvene Zagrebačke crkve (JERKOVIĆ, 2011., 37).

²³ Isto, 41.

²⁴ Ladislav iz Kabola imenovan je biskupom 13. ožujka 1326. Od strane pape Ivana XXII. Najvjerojatnije je rođen u malom selu Kabolu ili Kobolu na sjeveroistočnom rubu srednjovjekovne Mađarske. Prije svog biskupovanja bio je prepozit titelskog kaptola u kaločkoj biskupiji te o njemu puno informacija možemo saznati i od samog Ivana arhiđakona goričkog (BATELJA, 1995., 103).

²⁵ Ivan arhiđakon gorički rodio se krajem 13. st. najvjerojatnije u blizini Stubičkih toplica. Studirao je u Padovi te je od 1329. godine poznat kao arhiđakon i kancelar biskupa Ladislava. Sam naziv arhiđakon gorički (*de Gurhe*) potječe od planine Gorice u blizini rijeke Kupe. Zbog svog velikog truda i rada bio je iznimno utjecajan u crkvenim krugovima te je često predstavljao Zagrebački kaptol pred drugim kaptolima (primjerice ostrogonskim). Od njegovih djela najpoznatiji su Kaptolski zbornik u kojem je govorio o odnosu Ugarske i Hrvatske prije 1102. godine., te Statut Zagrebačkog kaptola za kojega se smatra da je bio glavni tvorac (TKALČIĆ, 1874. I-XIV).

donošenje kaptolskih statuta koji su trebali urediti odnose s kaptolskim podanicima te jasnije definirati obveze svih članova crkvene institucije.

Izvori iz 14. stoljeća daju podatke o 284 klerika koji su bili kanonici Zagrebačkog kaptola ili su se za mjesto u kaptolu natjecali i 80 članova kaptola koje nalazimo u službi prebendara ili drugog nižeg katedralnog pomoćnog svećenstva.²⁶ Zagrebački je kaptol u 14. stoljeću zainteresiranim svećenicima nudio 32 kanonikata, a taj se broj ustalio tek nakon donošenja Statuta 1334. godine. Podatak o broju kanonika nalazimo u prvom poglavlju prvog dijela Statuta, u kojemu stoji da se kaptol sastoji od 32 kanonika i da je taj broj bio konstantan od vremena njegovoga utemeljenja.²⁷ Zagrebački kaptol, kao i svi ostali srednjovjekovni kaptoli, imali su hijerarški sustav kojem su pripadali njegovi članovi. Najvišu kategoriju činili su dostojanstvenici, odnosno kler koji je uživao najviše časti u kaptolu. Temeljem Statuta hijerarški slijed dostojanstvenika jest – prepozit, kojeg nalazimo na prvom mjestu, zatim dolazi lektor, treće mjesto zauzima kantor te posljednje četvrto mjesto zauzima prepozit Čazmanskog kaptola.²⁸ Sve četiri kaptolske časti i njihove dužnosti bile su doživotne.²⁹

Prepozit ili prepošt (*praepositus zagrabiensis*) jest dostojanstvenik koji je imao prvenstvo riječi u svim crkvenim raspravama te je provodio u stvarnost konačnu odluku kaptolskog zbora.³⁰ Prema Statutu, morao je voditi moralan život te biti uzor ostalim kanonicima. Prepozit Zagrebačkog kaptola bio je arhiđakon dviju administrativno-teritorijalnih jedinica: arhiđakonata Gora i arhiđakonata Zagorje. Na tim je područjima imao upravu te je ubirao razne desetine i druge prihode.³¹

Lektor ili štioć (*lector*) jest zamjenik prepozita u njegovoj odsutnosti. On se bavi unutarnjim poslovima kaptola oko liturgije, pismenosti i školstva. Lektor je imao korske dužnosti u katedralnoj crkvi: bio je obvezan podučavati Božje zakone, nadgledati pjevanje evanđelja, čitanje poslanica i proročanstava prilikom vršenja službe Božje te ispravljati

²⁶ TKALČIĆ, 1874., 2.

²⁷ Broj od 32 kanonika nije značio da je u kaptolu u svakoj prilici boravilo toliko kanonika (JERKOVIĆ, 2011., 48-49).

²⁸ JERKOVIĆ, 2011., 51-52.

²⁹ GULIN, 2011., 53.

³⁰ Isto, 2001., 41.

³¹ JERKOVIĆ, 2011., 53-54.

pogreške do kojih može doći prilikom obavljanja ovih dužnosti. U slučaju velikog broja poslova lektoru bi pomagao njegov pomoćnik – *sublector*.³²

Kantor ili pojac (*cantor*) imao je dužnosti vezane za liturgijsko slavlje i poduku svećenstva u glazbi. Nadalje, kantor je pod svojim nadzorom imao regulaciju zvonjenja u katedrali te je na različitim crkvenim svečanostima vodio katedralni zbor. U tom poslu pomagao mu je *succentor*, njegov pomoćnik.³³

Četvrto mjesto zauzima prepozit Čazmanskog kaptola koji je ujedno bio i arhiđakon Gušća i Svetačja. On je uz samu dužnost prepozita držao i kanonikat s prebendom katedralnog kaptola.³⁴

Uz sami hijerarški slijed kojeg možemo naći u Statutu, također možemo vidjeti i mjesta sjedenja istih ovih dostojanstvenika u katu. Prepozit je kao «glava» kaptola zauzimao prvo mjesto na desnoj strani, lektoru je pripadalo prvo mjesto na lijevoj strani, kantor je sjedio na desnoj strani kod prepozita, a prepozit Čazmanskog kaptola nalazio se na lijevoj strani kod lektora.³⁵

Posebni položaj među kaptolskim kanonicima imali su arhiđakoni. Broj je arhiđakona na srednjovjekovnom hrvatskom području varirao. Područje Dalmacije imalo je drugačiju crkvenu strukturu nego sjeverna hrvatska područja koja su bila pod utjecajem ugarskih kaptola. U strukturi Zagrebačkog kaptola arhiđakoni su se nalazili iza dostojanstvenika te su prema Statutima kao osnovnu obvezu imali upravu nad svojim arhiđakonatima.³⁶

Nakon arhiđakona u hijerarhiji Zagrebačkog kaptola slijedio je kustos ili čuvar. Njegova je glavna zadaća bila nadzirati rad na održavanju čistoće u katedrali, brinuti se o materijalnom bogatstvu katedrale te skrbiti nad riznicom. Uz to kustos je imao obvezu brinuti se o crkvenom namještaju, posuđu, rasvjeti, pripremi misnog kruha i vina te o crkvenim knjigama. Drugim riječima kustos se brinuo o crkvenom inventaru.³⁷

³² Vidi JERKOVIĆ, 2011., 54 i GULIN, 2001., 51.

³³ Vidi JERKOVIĆ, 2011., 55 i GULIN, 2001., 51-52.

³⁴ JERKOVIĆ, 2011., 57-58.

³⁵ Isto, 2011., 52.

³⁶ Zagrebačka je biskupija u 14. stoljeću bila podijeljena na četrnaest teritorijalno-administrativnih jedinica arhiđakonata (JERKOVIĆ, 2011., 61).

³⁷ Vidi GULIN, 2001., 52 i JERKOVIĆ, 2011., 64-65.

Nakon navedenih viših kanonika i pripadnika Zagrebačkog kaptola slijedi svećenstvo koje je vršilo razne pomoćne dužnosti. Među najvažnije takvo svećenstvo ubrajamo prebendare još nazivane i porcionare. Oni su za posao koji su obavljali u crkvi uživali određene benificije zvane prebende te je pravo na njihovo biranje i postavljanje imao Kaptol.³⁸ Prebendari koji ne bi pravilno obavljali svoje poslove bili bi degradirani u korskog svećenika (još jednog pripadnika pomoćnog katedralnog svećenstva) te bi na njegovo mjesto došao najrevniji i najvrjedniji korski svećenik.³⁹ O prebendarima biti će puno više riječi u sljedećem poglavlju.

Na kraju dolaze pomoćne upravne službe koje su, osim kanonika, mogli voditi i laici koji nisu bili članovi kaptola.⁴⁰ Među njih ubrajamo dekana, koji se birao na blagdan sv. Lovre te koji je imao zadaću svjetovne sudske vlasti. Za razliku od prve četiri kaptolske časti služba dekana trajala je samo četiri godine. Račune i prihode čuvala su dvojica registratora koji su bili postavljeni istoga dana kada je i dekan. Nakon njih imamo kmetskog župana koji se brinuo o kaptolskim vinogradima te kaptolskog ključara koji je vodio brigu o kaptolskim podrumima i potrošnji vina. Kaptolski sudac ili špan imao je zadaću štititi i braniti kupce i prodavače od različitih činovnika (i kaptolskih) koje smije i zatvoriti dok svjetovni sudac istražuje i presuđuje u kriminalnim sporovima na čitavom kaptolu. Ovdje možemo uvrstiti i vesnika kojeg je postavljao dekan u kaptolsko selo kako bi ubirao prihode. Na kraju još treba spomenuti i comesa koji je sudio svim podložnicima i predijalima u pokrajni.⁴¹

³⁸ GULIN, 2001., 55.

³⁹ JERKOVIĆ, 2011., 68.

⁴⁰ JERKOVIĆ, 2011., 70.

⁴¹ GULIN, 2001., 53-55.

2. ZBOR PREBENDARA ZAGREBAČKE PRVOSTOLNE CRKVE

2.1. Osnutak Zbora i prvi statuti

Prebendari, još nazivani porcionari ili stalni beneficijati, osnovani su krajem 13. stoljeća za vrijeme biskupa Timoteja⁴² (1263.-1287.). Jedan od glavnih razloga osnivanja prebendara bilo je služenje mise u čast Blažene Djevice Marije.⁴³ Pošto je razdoblje 13. st. bilo izrazito turbulentno za Zagrebačku prvu stolnicu (provala Tatara, razaranje grada i stare stolne crkve), arhiđakoni i ostali kanonici bili su okupirani drugim crkvenim dužnostima te nisu stigli obavljati misno služenje u čast Bogorodice Marije koje se tradicionalno obavljalo u ugarskim kaptolima (te preneseno i u Zagrebački kaptol) još od kralja sv. Stjepana. Radi toga dan je zahtjev za stvaranje Zbora prebendra koji bi bili na usluzi višim kanonicima te koji bi obavljali misna slavlja u čast Djevice Marije. Zahtjev je odobrio Rim, odnosno papa Klement IV., kralj Bela IV., ostrogonski nadbiskup Filip i kaločki nadbiskup Stjepan te je 1269. godine osnovan Zbor prebendara Zagrebačke prvu stolne crkve.⁴⁴ Pravo imenovanja prebendara imao je Kaptol no imovinu koju su oni uživali nisu dobivali od samog Kaptola već su ih kanonici i drugi prebendari darivali.⁴⁵ Prvi dobrotvor, kako navodi Tkalčić, bio je kanonik Buza. On je oko 1270. godine iz svoje imovine dao posebnu prebendu za dva svećenika: „...davši im za dotaciju svoj posjed kod savskog otoka sa svimi pristojalištima i dvimi kmetovi Budilom i Okusom i majkom njihovom, i jedan vinograd u Jalševcu.“⁴⁶ Njihov život te njihove obveze bile su po prvi puta zapisane u najstarijim kaptolskim statutima koje je zapisao Ivan arhiđakon gorički. Devet članaka bilo je posvećeno prebendarima te njihovim obvezama unutar Zagrebačkog kaptola.⁴⁷ U prvom članku možemo pronaći nekoliko osnovnih informacija o prebendarima te da se od njih traži da budu svećenici te da žive časno i

⁴²Biskup Timotej bio je izabran 22. rujna 1263. godine te dokaze za njegovo imenovanje i njegove dužnosti možemo tražiti u ispravi o imenovanju tadašnjeg pape Urbana IV: „*subdiaconus et capellanus noster, archidiaconus de Zala in episcopatu Vesprimensi et canonicus Zagrabiensis*.“ (BATELJA, 1995., 65).

⁴³TKALČIĆ, 1884., 6.

⁴⁴Isto, 1884., 2-6.

⁴⁵ U kaptolskim statutima može se vidjeti da prebendari nisu dobivali imovinu koja je pripadala kaptolu, već onu koja je bila pod svjetovnom vlašću: „*de non faciendis prebendis de prediis vel terris capituli*“ (TKALČIĆ, 1884., 8).

⁴⁶TKALČIĆ, 1884., 7.

⁴⁷TKALČIĆ, 1874., 33-40.

10

neporočan, njegova riječ je neporeciva te kmet mora snositi kaznu.⁵⁷ Osmi članak govori o starom običaju po kojem Kaptol poklanja Zboru ofertorij.⁵⁸ Posljednji članak govori o oporuci prebendara. Ovdje se može vidjeti da se od svakog prebendara traži da sastave oporuku prije svoje smrti kako bi se znalo kako će se imovina podijeliti. Ukoliko ne sastave oporuku njihova se imovina dijeli na tri djela te se dariva siromasima, crkvi ili službenicima ili rodbini.⁵⁹ Zborom prebendara upravljao je dekan te se način njegovog izbora i sama ovlast može naći u kasnijim statutima.⁶⁰ Prvi statut prebendara nastao je 31. siječnja 1468. godine te će se o njemu pisati u kasnijim poglavljima rada.

2.2. Nadarbinski sustav

Kako bi se malo jasnije prikazale nadarbine i prebende koji su prebendari uživali mora se objasniti šira slika istog. Crkveni beneficij odnosno crkvena nadarbina vezana je uz neku crkvenu službu te je izvor prihoda (*praebenda*) vlasniku.⁶¹ Prebenda je pravo crkvene osobe na ubiranje prihoda katedralne ili zborne crkve. Dodjeljivanje nadarbina ovisilo je mnogim uvjetima te je kroz povijest više osoba ili institucija dodjeljivalo te beneficije (najčešće papa ili biskup). U hrvatskoj historiografiji nadarbinama se osobito bavila Jadranka Neralić koja ih je podijelila u nekoliko kategorija. U prvoj kategoriji nalazimo redovničke i svjetovne nadarbine. Druga kategorija sadrži male i velike nadarbine, dok u treću kategoriju možemo ubrojiti kompatibilne i inkopatibilne nadarbine.⁶² Kompatibilne se nadarbine mogu kumulirati s nadarbinom bilo koje vrste, dok inkompatibilne to ne mogu. Velike nadarbine, još nazivane i *beneficia electiva* odnosno *beneficia maiora* ulaze u biskupske službe, dok male nadarbine odnosno *beneficia minora* ili *beneficia collativa* dobivaju kandidati od nekog višeg crkvenog predstavnika.⁶³ Ovu skupinu (male nadarbine) Neralić dijeli na još dva dijela. Na *beneficia curata* i *beneficia non curata (simplicia)*. Prva je ona skupina nadarbina gdje vlasnik ima obvezu dušobrižništva, drugim riječima dužan je voditi mise, dijeliti sakramente i obavljati

⁵⁷Usporedi TKALČIĆ, 1874., 39 i TKALČIĆ, 1884., 17-18.

⁵⁸Usporedi TKALČIĆ, 1874., 39-40 i TKALČIĆ, 1884., 18.

⁵⁹„*De testamentis prebendatorum et specialiter de vino vinearum prebendalium et pena desolancium vineas prebendales*“ (Usporedi TKALČIĆ, 1874., 40 i TKALČIĆ, 1884., 19).

⁶⁰ Način izbora dekana lijepo je opisan u statutu iz 1468. godine kojeg će se detaljnije prikazati u drugom dijelu rada.

⁶¹NERALIĆ, 2007., 101.

⁶² Isto, 2007., 101.

⁶³ Isto, 2007., 102.

slične crkvene poslove. Druga skupina nadarbina nije vezana za dušobrižništvo (*non curata*), pa vlasnici ne smiju dijeliti sakramente. Ukoliko nisu bili kanonici, njihova je jedina obveza bila vođenje mise.⁶⁴ U grupi jednostavnih nadarbina bez dušobrižništva spadaju i oltari na kojima su se služile mise u čast donatora ili osnivača.⁶⁵ Međutim, prihodi prebendara su drugačiji. Oni dolaze od darivanja kanonika kome su oni pomogli u službi te zbog toga prebendari ne ulaze striktno u klasični nadarbinski sustav. Njihova imovina sadrži kuće, oltare, polja koji mogu ući u više kategorija nadarbina, no zbog toga što oni svoju imovinu ne dobivaju od samog Kaptola, njih se ne može strogo staviti niti u jednu kategoriju.

2.3. Posjedi Zbora prebendara

Zbor prebendara imao je opsežan posjed podijeljen na tzv. predije. Svaki član imao je svoj predij, a ako je i ujedno bio rektor nekog oltara u stolnoj crkvi uživao je poseban dohodak zvan altarija. Prediji i altarije bile su neovisne jedna od druge te su bile glavni dohodak svakog prebendara. Uz to, ako bi neki prebendar pomagao kanoniku u služenju mise, dobio bi dodatan prihod odnosno misnu plaću.⁶⁶ Svim svojim posjedima Zbor je upravljao po svojoj volji kao i svaki drugi vlastelin tog razdoblja.⁶⁷ Prebendari su na području Zagreba živjeli u svojim kućama koje su se nalazile u Opatovini i u Novoj Vesi, no imali su imovinu i u široj okolini Zagreba. Od samog početka oni su se međusobno darivali imovinom koja je varirala od vinograda preko kuća, pa sve do oltara. Nakon Buze, čitav niz drugih svećenika počeo je darivati Zbor prebendama od kojih će se samo nekoliko spomenuti u ovome radu. Godine 1366. arhiđakon Pavao oporučio je kupalište u današnjoj ulici Opatovini Zboru prebendara, dok je kanonik Dioniz 1357. godine podignuo u Zagrebačkoj prvostolnoj crkvi novi oltar na čast sv. Magdalene.⁶⁸ Godine 1513. nepoznata osoba postavila je u stolnoj crkvi oltar na čast sv. Barbare te je prvim rektorom tog oltara postao prebendar Ivan de Pades.⁶⁹ Prebendar Mihael je 1515. godine dao svoju baštinu u Velikoj Mlaki i posjede Pleso i kuće u Rakitovcu u ruke prebendara Jurja Varaždinca i njegovih nasljednika.⁷⁰ Najznačajniji posjed

⁶⁴ Isto, 2007., 102-104.

⁶⁵ Isto, 2007., 106.

⁶⁶ TKALČIĆ, 1884., 50-51.

⁶⁷ Isto, 1884., 25.

⁶⁸ Isto, 1884., 19.

⁶⁹ Isto, 1884., 37.

⁷⁰ Isto, 1884., 40.

16. stoljeća kojeg su prebendari dobili bio je zasigurno posjed Čazmanskog kaptola. Provalom Turaka, Čazma je bila dva puta uništena. Nakon prve provale, nada za opstankom Čazmanskog kaptola i dalje je živjela, ali nakon 1552. godine i drugog uništenja ta nada je postala sve slabija. Kao razlog da se očuva samo ime kaptola, čazmanski kanonikat se podijelio članovima Prebendarskog zbora.⁷¹

2.4. Bratovština

Pošto je Zbor prebendara imao posebne dužnosti vezane uz slavlje Bogorodice Marije u 13. stoljeću osnovana je posebna bratovština nazvana *Kalendina* koja je kasnije preimenovana u *Bratovštinu majke milosrđa*.⁷² Članovi ove bratovštine nisu isključivo morali biti prebendari, pa čak niti svećenici. Među članovima nalazili su se kanonici, župnici, plemići, obrtnici, trgovci te obični građani.⁷³ Njihove dužnosti bile su prisustvo te pomaganje za vrijeme velikih Marijinih blagdana (primjerice Velike Gospe), dolasci na sprovode preminulih članova i slično. Bratovštinom je upravljao dekan Zbora uz pomoć dva najmlađa prebendara koji su vodili matičnu knjigu u koju su se upisivali članovi bratovštine. U konačnici bratovština nije bila dugoga vijeka te se na prijelazu iz 15. u 16. stoljeće raspala.⁷⁴

2.5. Odnosi s biskupima

Pošto su položaj, a ponajviše imovina prebendara imali veliki značaj, odnosi između biskupa, Kaptola i prebendara varirali su kroz povijest. Već za vrijeme biskupa Timoteja došlo je do problema jer je on sam htio imati pravo izbora prebendara. Pravi razlog biskupova svojatanja imenovanja nije siguran, no Tkalčić pretpostavlja da je to činio kako bi podijelio svojim pristašama one prebende za koje se nije znalo tko je patron. No taj je spor vrlo brzo

⁷¹ Isto, 1884., 55-56.

⁷² Izraz *kalenda* znači prvi dan u mjesecu u rimskom kalendaru (ŠANJEK, 2005., 211).

⁷³ TKALČIĆ, 1884., 63.

⁷⁴ Isto, 1884., 61-64.

riješen nakon dolaska novog biskupa Antuna⁷⁵ 1287. godine te je pravo imenovanja prebendara vraćeno Kaptolu.⁷⁶ Za vrijeme biskupovanja Eberharda⁷⁷ (1397-1406) prebendari su bili oslobođeni plaćanja crkvene desetine za sve posjede koji su bili pod biskupovom svjetovnom jurisdikcijom.⁷⁸ Razlog je tome, navodi Tkalčić, kako prijašnji biskupi nikada nisu tražili davanje desetine (iako su imali pravo na to) jer su prebendari svaku srijedu čitali misu na slavu sv. Nikoli za sreću i spas duše svih biskupa dobrotvora.⁷⁹ I nakon Eberharda ta tradicija je nastavljena te je njegov nasljednik, biskup Andrija, 1409. godine uslišio molbu dekana Zbora Grge de Ivanicha da Zbor i dalje ne plaća desetinu te je Andrija još i nadodao zabranu da se nikada od prebendara ne smije tražiti plaćanje te desetine.⁸⁰ Za vrijeme drugog biskupovanja Eberharda (1410.-1419.) godine 1414. Zbor prebendara dobio je od biskupa prihod moravečke desetine.⁸¹ Ovaj primjer s biskupom Eberhardom primjer je dobrih odnosa između vrha Zagrebačkog kaptola i Zbora prebendara, no nije sve uvijek bilo ovako svijetlo. Godine 1481. Zbor prebendara sudio se s biskupom Osvaldom⁸² oko zemlje koje je biskup tri godine prije prijevarom uzeo prebendarima. Među zemljom koje su prebendari izgubili Tkalčić navodi različite sjenokoše i oranice koje su se nalazile u laškouličnom kotaru.⁸³ Parnicu su sa strane prebendara vodili dekan Mihael i Juraj, župnik crkve sv. Emerika, koji su navodili kako ta zemlja zakonski pripada Zboru prebendara bez obzira što se nalazila u jurisdikciji biskupa, dok je s druge strane stajao biskupov punomoćnik Ivan de Mere koji navodi kako prijašnji biskupi (Eberhard, Andrija...) nisu imali pravo ukinuti prihod od desetine te da ove zemlje nisu bile zakonski dane prebendarima. Nakon što su obje strane

⁷⁵ Biskup Antun bio je izabran neposredno nakon Timotejeve smrti 1287. godine. O njegovom biskupovanju zna se vrlo malo no najpoznatiji spor kojeg je riješio bio je upravo ovaj oko imenovanja prebendara (BATELJA, 1995., 81).

⁷⁶ TKALČIĆ, 1884., 8-9.

⁷⁷ Eberhard je jedan od poznatijih zagrebačkih biskupa jer jedini dva puta biskupovao u Zagrebu. Među mnogobrojnim odlukama i poslovima koje je obavljao za vrijeme svojeg biskupovanja mora se spomenuti da je on započeo gradnju crkvenog broda zagrebačke katedrale (Usporedi BATELJA, 1995., 163 i TKALČIĆ, 1884., 23).

⁷⁸ TKALČIĆ, 1884., 22-23.

⁷⁹ Isto, 1884., 22.

⁸⁰ Isto, 1884., 23.

⁸¹ Moravečka županija bila je jedna od starih plemenskih županija u posavskoj Hrvatskoj. Biskup Eberhard poklonio je Zboru svoj dio moravečkog kotara u svrhu da Zbor svake godine čitaoficij (brevijar) i mise za preminule zagrebačke biskupe. Uz to Zbor je morao davati novoveškom župniku trećinu i to u novcu (TKALČIĆ, 1884., 99).

⁸² Osvald Thuz od sv. Ladislava (1466.-1499.) bio je zagrebački biskup o čijem biskupovanju možemo naći u izvorima Baltazara Adama Krčelića (*Historiarum cathedralis ecclesiae Zagrabienensis, partis primae, tomus I, Zagrabiae 1770.*) te mnogim drugim ispravama iz njegova razdoblja (BATELJA, 1995., 207).

⁸³ TKALČIĆ, 1884., 27.

pokazale svoje „dokaze“ parnicu je ipak izgubio biskup Osvald te je na kraju morao vratiti zemlju prebendarima.⁸⁴ Ovo su samo neki od primjera odnosa prebendara i biskupa koji su se kroz prošlost odvijali. Neki su bili loši dok bi drugi bilo dobri, ali svaki od njih krojio je povijest Zagrebačkog kaptola i njihovih članova.

⁸⁴ Isto, 1884., 27-31.

3. PALEOGRAFSKA ANALIZA STATUTA IZ 1468. GODINE

3.1. Materijalni opis rukopisa

Rukopis prebendarskog statuta iz 1468. čuva se u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu pod signaturom II b.147., a kako i kada je ovamo dospio nije poznato. Radi se o omanjoj knjižici ispisanoj na pergameni dimenzija 258x180 mm koja obaseže jedanaest listova od koji su svi obostrano ispisani i numerirani s neujednačenim brojem redaka po stranici. Prvih deset listova rukopisa čini jednu cjelinu naslovljenu *Incipiunt statuta collegii prebendariorum Zagradiensis* koja sadržava tekst prebendarskog statuta iz 1468. godine. Taj je tekst podijeljen na dva dijela što je jasno naznačeno u rukopisu gdje na petom listu stoji naslov *Sequitur secunda pars statuti*. Prvi dio statuta (1-5 list) nakon uvodnog dijela donosi tekst statuta u 19 različitih rubrika (članaka) čiji naslovi glase: *De electione noui decani et lectione statutorum*, *De resignatione decanatus*, *De interlocutione*, *Quod nullus decanatus officium assumpturi recuset*, *De iuramento decani electi*, *Forma iuramenti decanatus*, *Forma iuramenti novellorum prebendariorum*, *De ratione reddenda per decanum suo successori*, *De iuramento novellorum prebendariorum*, *De celandis secretis*, *De auctoritate domini decani*, *De non inferenda fratri iniuria*, *Ut cause fratrum in collegio prius discuciantur*, *De officio nostri decani*, *De incontinenia fratrum*, *De infirmis fratribus*, *De supportandis infirmis et legitime occupatis*, *De uicissitudinatio honore i* *De non intrudendo se in alterius supportanciam*. Drugi dio statuta (5-10 list) započinje privilegijem biskupa Eberharda iz 1414. godine te još jednim privilegijem Zagrebačkog kaptola zapisanim 1468. godine. Potom slijedi 16 različitih članaka koje nose naslov *De missa beate virginis*, *De non negligenda eadem missa beate virginis et negligentia aliarum quoque punienda*, *De peractionibus pro defunctis episcopis ratione decimarum iuxta tenorem priuilegii prefati domini Eberhardi episcopi*, *De dicendis missis per singulos fratres*, *De pena negligentium in premissis*, *Quomodo missa confraternitatis per singulas festiuitates beatissime uirginis Marie debeat peragi*, *Ad officia debita fratrum non surrogandis idiotis*, *Ad preficiendos fratres decimatores*, *De prestendis decimarum registris*, *De decimarum nostrarum exactione et illarum administratione*, *De testamentariis legationibus*, *De deportandis funeribus patronorum*, *De proessione funerali et circa eam necessariis*, *De pena absentium in supradictis funeralium processionibus*, *De salario domini decani i* *De reposito et expensis*

nostri collegii. Svi članci numerirani su arapskim brojevima, no potrebno je napomenuti kako oni ne spadaju u originalnu numeraciju nego su ti brojevi nadodani kasnije grafičkom olovkom od strane nekog od istraživača najvjerojatnije radi lakšeg snalaženja po rukopisu. Također potrebno je istaknuti kako posljednji list rukopisa ne pripada originalnom tekstu statuta no sadržajno je vezan uz statut. Naime on donosi odredbe vezane uz prebendare donesene u kasnijim stoljećima, tj. 1647 godine.

Svaki list rukopisa ima određenu količinu mrlja nastalih od vlage ili od ljudske ruke usred nesavjesnog rukovanja rukopisom no one nisu toliko velike da bi predstavljale problem kod iščitavanja teksta ili bi bili razlog za restauracijom rukopisa. Kako je već gore spomenuto listovi rukopisa su numerirani arapskim brojkama koje se nalaze u gornjem desnom uglu svakog lista. Tekst statuta napisan je unutar margina te je sa svake strane odvojen između 3 i 4 cm od kraja papira. Razmak između redaka je razmjerno prostran. Rubovi redaka su skladno ujednačeni. Na marginama stranica kod pojedinih članaka može se naći kratica *nb* koja označuje *nota bene* (prijevod: *dobro primijeti*). Vidljivo je zbog drugačijeg rukopisa da te kratice ne spadaju u originalni tekst već da su stavljene naknadno, vrlo vjerojatno ukazujući na poglavlja koja su zbog nekog razloga nekome bila važna. Tinta kojom je rukopis napisan uglavnom je crne boje te je na samo nekoliko stranica izbledjela pa je na tim mjestima tekst teže čitljiv. Naslovi poglavlja su istaknuti, tj. napisani drugačijom bojom od samog teksta. Kod njih uglavnom prevlada crvena boja, međutim određen broj naslova napisan je i zelenom bojom. Važno je napomenuti kako je rukopis nastao rukom više prepisivača koji su u njega marljivo i savjesno upisivali tekst statuta. Rukopis statuta nema sačuvane izvorne korice već je omotan u pergament na kojem se nalazi tekst napisan gotičkom knjiškom minuskulom. Nažalost, zbog izrazito lošeg stanja, nije moguće razaznati o čemu se radi i kojem je kodeksu pergament izvorno pripadao, odnosno odakle je istrzan. Nažalost trganje pergamenata iz kodeksa koji su služili za omotavanje drugih bila je prilično česta praksa uslijed koje su mnogi srednjovjekovni kodeksi bili uništeni.

3.2. Opis pisma

Prebendarski statut iz 1468. godine napisan je humanistikom, tipom latinskog pisma koji je nastao za vrijeme humanističke reforme u 15. st. Humanističko pismo još nazivano i renesansno pismo,⁸⁵ nastalo je pod utjecajem humanista koji su početkom 15. st. počeli

⁸⁵STIPIŠIĆ, 1985., 125.

istraživati arhive kako bi pronašli tekstove antičkih pisaca. U paleografiji postoje dva tipa humanističkog pisma: knjižna humanistika i kurzivna humanistika.⁸⁶ S obzirom da je ovaj statut napisan knjižnom humanistikom njezine će se karakteristike analizirati u sklopu ovoga rada.

Knjižna humanistika za razliku od nekih latinskih pisama u prvom redu beneventane i karoline nema karakteristična slova po kojima se na prvi pogled vidi da se radi upravo o toj vrsti pisma nego posjeduje određene značajke koje ukazuju da se radi o njoj. Značajke knjižne humanistike u prvom redu su da je slovo *a* uncijalno, a slovo *j* redovito minuskulno s dugom uspravnom osi. Iako knjižna humanistika, pogotovo ona savršenog tipa oponaša razvijenu karolinšku minuskulu 11. st. ipak se nije u potpunosti uspjela osloboditi gotičke tradicije. Naime u njoj se još uvijek provlače gotički elementi što je vidljivo i u ovom rukopisu. Tako je slovo *s* pisano na dva različita načina. Osim dugog *s* u rukopisu se pojavljuje i okruglo i to najčešće u sredini riječi. Isti slučaj nalazimo i u pisanju slova *r* pa osim uspravnog slova *r* susrećemo i oblo gotičko.⁸⁷ Također i uz uspravno slovo *d* susrećemo i oblo. Elementi gotičke minuskule vidljivi su i u pisanju slova *i* koje je u rukopisu zabilježeno s točkom ili crtom iznad kako bi se moglo raspoznati od drugih slova.⁸⁸ Od preostalih specifičnosti potrebno je spomenuti i slovo *z* koje je pisano u obliku brojke tri.⁸⁹

Specifična slova knjiške humanistike				
	Slovo <i>a</i>		Uspravno slovo <i>d</i>	
Ostaci iz gotičke tradicije				
	Slovo <i>i</i> s točkom		Oblo slovo <i>d</i>	
	Slovo <i>i</i> s crtom			
	Dugo slovo <i>s</i>		Izduženo slovo <i>s</i>	
	Uspravno slovo <i>r</i>		Kurzivno slovo <i>r</i>	
	Oštro slovo <i>u</i>		Slovo <i>z</i>	

⁸⁶ STIPIŠIĆ, 1985., 126.

⁸⁷ AHAZU, II b.147., fol. 2r.

⁸⁸ AHAZU, II b.147., fol. 1v.

⁸⁹ AHAZU, II b.147., fol. 2r.

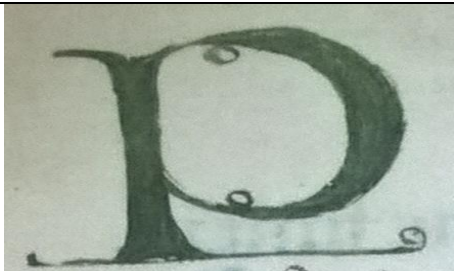
Također na početku riječi još se nalazi oštro *u* (*v*) ako iznad njega dolazi konsonant (primjerice *vniversis*, *vbicumque*). Slova su u rukopisu lijepo osamostaljena te su oslobođena pretjeranog korištenja ligatura što je svakako i jedna od značajki humanistike u kojoj su se od ligatura uglavnom zadržale *ct*, *et* i *st*. Ovdje je važno napomenuti kako se u ovom rukopisu susreće samo ligatura *st*.

Budući da je majuskula imitacija fine *capitalis rustica*, a ponekad i *capitalis quadrata*⁹⁰ majuskučna slova u rukopisu korištena su za naslov samog rukopisa i pri naslovu poglavlja kao i za početke samih poglavlja. Tako svako poglavlje započinje velikim (inicijalnim) slovom koje je redovito više ili manje ukrašeno. Tako primjerice prvi članak statuta započinje s prilogom *item* čije slovo *i* predstavlja najljepše ukrašeno slovo u tekstu. Slovo *i* oslikano je u obliku stupa te su sa strane naslikani biljni ornamenti kako bi uljepšali tekst statuta. Najveće ukrašeno slovo je *A* u prilogu *ad* koji se nalazi na samom početku statuta, međutim ono je slabo vidljivo jer je stranica statuta na tome mjestu oštećena te ne pomaže i činjenica što je tinta s vremenom izblijedjela. Naslovi članaka ne sadrže ukrašena slova već je prvo slovo samo majuskučno. Veća ukrašena slova oslikana su raskošnije te su prilikom njihova ukrašavanja korištene dvije, dok je za slabije ukrašena slova korištena jedna boja. Ovisno o slovu, korištene su crvena, zelena i crna boja. Ukoliko je naslov članka bio u crvenoj boji, prvo ukrasno slovo tog članka bilo je napisano zelenom bojom, a ukoliko je naslov bio zeleni, početno ukrasno slovo bilo je u crvenoj boji.⁹¹ Nema naznaka da je boja naslova članka (ili slova) označavala i samu važnost istog već se čini kako se skriptor igrao s bojama kako bi smanjio monotoniju teksta.

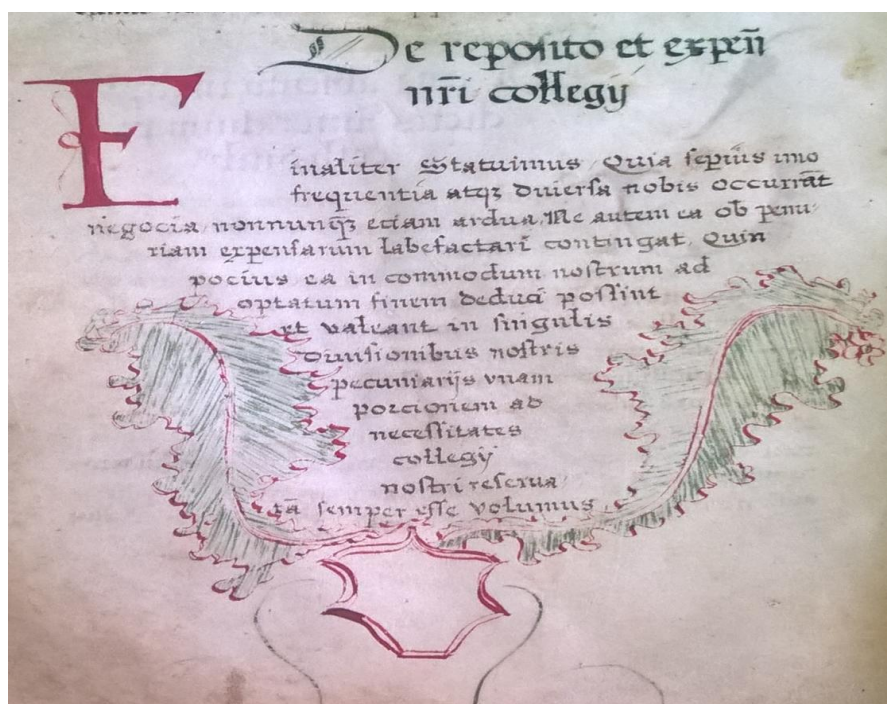
⁹⁰ NOVAK, 1952., 265.

⁹¹ Jedina je razlika 16. poglavlje drugog djela statuta gdje su i početno slovo i naslov statuta u crvenoj boji. (AHAZU, II b.147., fol. 10r).

Primjeri ukrašenih slova:

	
Slovo i u prvom poglavlju⁹²	Slovo p u sedamnaestom poglavlju⁹³
	
Slovo u u trećem poglavlju⁹⁴	Slovo s u jedanaestom poglavlju⁹⁵

Zanimljivo je kako je posljednji članak statuta oslikan svojevrsnim crtežom s prikazom dva lista (moguće palmina).⁹⁶ Rubovi listova oslikani su crvenom bojom dok je unutrašnjost listova ispunjen zelenom bojom.

Slika 1. Završetak statuta iz 1468. godine

⁹²AHAZU, II b.147., fol. 2r.

⁹³AHAZU, II b.147., fol. 1v.

⁹⁴AHAZU, II b.147., fol. 2v.

⁹⁵AHAZU, II b.147., fol. 3v.

⁹⁶AHAZU, II b.147., fol. 10v.

3.3. Sustav kratica i abrevijativni znakovi

Kratice te abrevijacijski znakovi koristili su se u velikom broju tekstova još od razdoblja antike. Potreba da se neki tekst napiše u što kraćem vremenu te na što manjem broju materije bila je uvijek prisutna. Kriterij za podjelu kratica varirao je te je s godinama nastao veći broj podjela kratica. S obzirom na vremenski period, Franz Steffens, kratice je podijelio na rimske i srednjovjekovne.⁹⁷ Rimske kratice dijele se na suspenzije, kontrakcije, *notae iuris*, kratice u pravnim spisima, *notae Tironianae*, Tironske note, te znakove za brojeve.⁹⁸ Međutim, mora se napomenuti da osnovu *notae Tironianae* i *notae iuris* sadržavaju same kontrakcije i suspenzije.⁹⁹ Srednjovjekovne kratice bazirane su na antičkim te najveći dio njih čine kontrakcije, suspenzije, *notae iuris*, *nomina sacra* te određeni broj tironskih nota.¹⁰⁰ Luigi Schiaparelli u svojoj podijeli kratica stavlja suspenzije, kontrakcije, *litterae singulares: publicae, familiares, notae iuris, nomina sacra, notae communes et notae romanae, christiane, medii aevi*.¹⁰¹

Međutim prvu pravu podjelu kratica u paleografiji donio je francuski paleograf Alphonse Chassant. On je razlikovao osam grupa kratica – sigle, kontrakcije i suspenzije, kratice označene abrevijacijskim znakovima, kratica s natpisanim slovom, kratice s izostavljenim slovima u kojima abrevijacijski znak zamjenjuje jedan slog, kratice s monogramom i kratice s posebnim znakom.¹⁰²

Sljedeću podjelu kratica donosi njemački paleograf Wilhelm Wattenbach koji dijeli kratice u sedam grupa: kratice označene znakom koji ima opće značenje, kratice označene konvencionalnim znakom koji predstavlja cijelu riječ preuzetu iz tironskih nota, kratice označene konvencionalnim znakom nad pojedinim slovom, kratice u obliku inicijala, kratice s natpisanim slovima, kratice u kojima nedostaju slova u sredini i kratice u kojima nedostaju krajnja slova (suspenzije i kontrakcije).¹⁰³

⁹⁷BARTULOVIĆ, 2014., 37.

⁹⁸Vidi: NOVAK, 1952., 285 i BARTULOVIĆ, 2014., 37-38.

⁹⁹BARTULOVIĆ, 2014., 37.

¹⁰⁰NOVAK, 1952., 293.

¹⁰¹BARTULOVIĆ, 2014., 38.

¹⁰²Isto, 38.

¹⁰³Isto, 38.

Giulio Battelli, rimske i srednjovjekovne kratice dijeli u dvije skupine – suspenzije i kontrakcije.¹⁰⁴ S obzirom da Battelli razlikuje slovne znakove i abrevijativni znak on ovaj potonji dijeli u više grupa: točku u različitim položajima, vodoravnu crtu u općem ili određenom značenju kod kontrakcija i suspenzija, natpisano slovo u oba značenja kod suspenzija i kontrakcija, dvotočka, točka zarez i znak u obliku trojke u kontrakcijama, kosa crta koja može označavati kontrakciju u oba značenja, valovita crta u oba značenja, znak sličan arapskom broju dva, znak sličan arapskom broju sedam, znak sličan obrnutom slovu c i znak sličan arapskom broju devet.¹⁰⁵

Obzirom da s jedne strane postoji veliki broj kriterija kraćenja riječi, a s druge što se se kontrakcije i suspenzije mogu obilježavati različitim znakovima, u nastavku će sve kratice ovog rukopisa biti podijeljene po svojoj prirodi na suspenzije ili kontrakcije u širem smislu ovisno o tome je li u kratici sadržan početni dio riječi, tj. njen je kraj suspendiran ili kratica sadrži početni i završni dio riječi, tj. riječ je kontrahirana u svom središnjem dijelu. One će se isključivo razlikovati prema vrsti znaka kojim su obilježene:

I. Kontrakcije i suspenzije obilježene vodoravnom crtom ili kosom crtom

II. Kontrakcije i/ili suspenzije s ostalim znakovima (tironski znak u obliku devetke, znakovi u obliku dvojke, trojke, četvorke)

III. Kratice s kombiniranim abrevijacijskim znakovima

3.3.1. Kontrakcije i suspenzije obilježene vodoravnom crtom

a) Suspenzije obilježene vodoravnom crtom s općim ili određenim značenjem

Kraćenje riječi *per suspensionem*, tj. otkidanjem dočetka riječi uz dodavanje vodoravne crte predstavlja jedno od najčešćih načina kraćenja u rukopisu. Najčešće bi se na posljednjem slovu kraćene riječi stavljala vodoravna crta koja je u najviše slučajeva označavala da nedostaje slovo *m* (jedni od primjera ovakvog kraćenja su imenice *publicum*,¹⁰⁶ *candelabrum*,¹⁰⁷ *confraternitatem*¹⁰⁸ te *negligentiam*¹⁰⁹), dok je kod drugih riječi vodoravna crta označavala da nedostaje nekoliko posljednjih slova u riječi (primjerice kod

¹⁰⁴Isto, 39.

¹⁰⁵BARTULOVIĆ, 2014., 40.

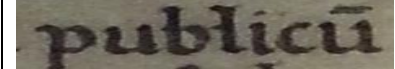
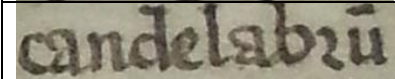
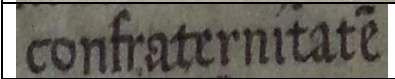
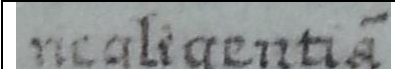
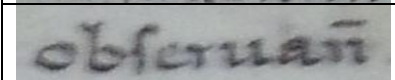
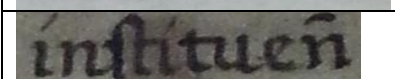
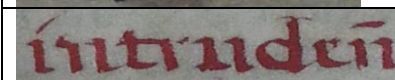
¹⁰⁶AHAZU, II b.147., fol. 1r.

¹⁰⁷AHAZU, II b.147., fol. 1r.

¹⁰⁸AHAZU, II b.147., fol. 1r.

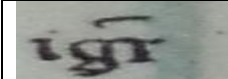
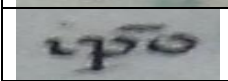
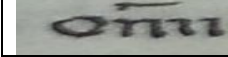
¹⁰⁹AHAZU, II b.147., fol. 4v.

Zagrabiensis,¹¹⁰ futuris,¹¹¹ obseruanda,¹¹² instituentes¹¹³ i intrudendo¹¹⁴) pa na osnovu toga govorimo o kraticama s općim ili određenim značenjem.

		<i>publicum</i>
		<i>candelum</i>
		<i>confraternitatem</i>
		<i>negligentiam</i>
		<i>obseruanda</i>
		<i>instituentes</i>
		<i>intrudendo</i>

b) Kontrakcije obilježene vodoravnom crtom s određenim značenjem

Kratice *per contractionem*, tj. uzimanjem prvog i zadnjeg slova ili jednog sloga uz dodavanje vodoravne crte rjeđe su zastupljene u rukopisu. Uglavnom se radi o kraticama obilježenim vodoravnom crtom s određenim značenjem poput riječi *igitur*, *ipso* i *omni*.

		<i>igitur</i>
		<i>ipso</i>
		<i>ipsi</i>
		<i>omni</i>

¹¹⁰ AHAZU, II b.147., fol. 5v.

¹¹¹ AHAZU, II b.147., 6v.

¹¹² AHAZU, II b.147., fol. 5v.

¹¹³ AHAZU, II b.147., fol. 1r.

¹¹⁴ AHAZU, II b.147., fol. 5r.

c) Kontrakcije i suspenzije kratica iz starokršćanskih kodeksa obilježenih vodoravnom crtom

Kao posebnu grupu iz rukopisa izdvojio bih kratice preuzete iz starokršćanskih kodeksa tzv. *nomina sacra* koje su prilično zastupljene u ovome statutu, a smatraju se univerzalnim kriticama koje možemo naći gotovo u svakom latinskom rukopisu. Jedna od njih je imenica *dominus* koja se u rukopisu često javlja u svom skraćenom obliku kao kontrakcija ili suspenzija s vodoravnom crtom uz ime određene osobe ili neke titule kao što je dekan prebendara ili sam kralj. Otuda u rukopisu susrećemo *dominorū*, *dom̃is*, *dñō* i sl. Prva kratica predstavlja suspenziju imenice *dominorum* kod koje vodoravna crtica koja se nalazi iznad slova *u* ima određeno značenje dok ostale kratice predstavljaju kontrakciju u kojoj vodoravna crtica ima opće značenje.¹¹⁵ Pridjev *noster*, a, um, još je jedan u nizu često kraćenih riječi s vodoravnom crtom. Skriptor je uglavnom crtu stavljao iznad slova *r* u kontrakcijama *n̄ris*, *n̄re* i *n̄ros* (*nostris*, *nostre* i *nostros*) te u njima također vodoravna crtica ima opće značenje dok je u slučaju suspenzija *nostrū* i *nostrarū* (*nostrum* i *nostrarum*) ima određeno značenje.¹¹⁶

Ime Isusa Krista (*Iesus Christus*) u rukopisu pisano je grčkim alfabetom te se ime *Christus* kratilo univerzalnom kriticom *xp̃i* u genitivu jednine u kojoj vodoravna crta označava kraticu sa općim značenjem¹¹⁷ dok se *Iesus* nije kratilo.¹¹⁸ Nadalje, imenica *frater* koja predstavlja jednu od najčešćih kraćenih riječi u statutu uglavnom je bila kontrahirana u svom središnjem dijelu iznad kojeg bi se povukla vodoravna crta. Otuda u rukopisu nalazimo *f̃rum*, *f̃ribus* i *f̃res* (*fratrum*, *fratribus* te *fratres*) kratice s vodoravnom crtom s općim značenjem.¹¹⁹ Sličan slučaj nalazimo i kod imenice *ecclesia* koja se u rukopisu često krati uz pridjev *Zagrabiensis*. Imenica *ecclesia* u rukopisu kraćena je na način da se kontrahirala u središnjem dijelu u kojem se uglavnom iznad slova *i* stavljala vodoravna crtica (*eccl̃ie*).¹²⁰

¹¹⁵AHAZU, II b.147., fol. 2v, fol. 3r i fol. 3v.

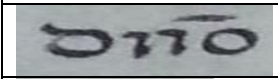
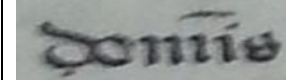
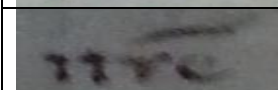
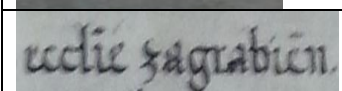
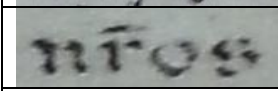
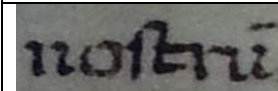
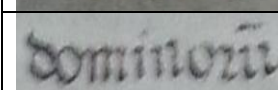
¹¹⁶AHAZU, II b.147., fol. 4r, fol. 3v, fol. 6r, fol. 9r.

¹¹⁷ Kratica za imenicu *Christus* preuzeta je iz grčkog alfabeta te se koristila u svim srednjovjekovnim latinskim tekstovima (BARTULOVIĆ, 2014., 44).

¹¹⁸AHAZU, II b.147., fol. 1r i fol. 5v.

¹¹⁹AHAZU, II b.147., fol. 2v i fol. 8r.

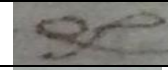
¹²⁰AHAZU, II b.147., fol. 3r, 5v i fol. 6v.

Kontrakcije		
		<i>domino</i>
		<i>Christi</i>
		<i>dominis</i>
		<i>nostre</i>
		<i>ecclesie zagrabiensis</i>
		<i>nostros</i>
Suspendije		
		<i>nostrum</i>
		<i>dominorum</i>

3.3.2. Kontrakcije i suspendije obilježene kosom crticom

a) Suspendije obilježene kosom crticom

Kraćenje riječi *per suspensionem* uporabom valovite crtice s općim značenjem u rukopisu susrećemo na primjeru zamjenice *quod* koja je kraćena kao slovo q s prekriženom kosom crtom kako se vidi iz priložene tablice.

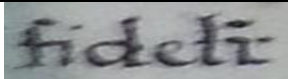
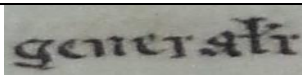
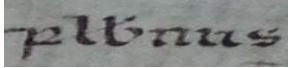
		<i>quod</i>
		<i>quod</i>
		<i>quod</i>

b) Kontrakcije obilježene kosom crticom

Kraćenje riječi *per contractionem* uporabom kose crtice s određenim značenjem u rukopisu susrećemo na primjeru priloga *fideliter*¹²¹ i *generaliter*¹²² te imenice *plebanus*¹²³ kako se vidi

¹²¹ AHAZU, II b.147., fol. 3r.

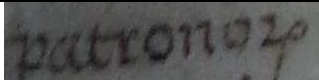
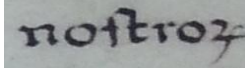
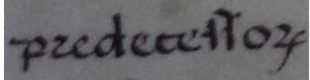
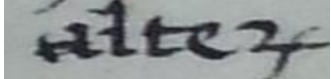
iz priloženog.

	<i>fideliter</i>
	<i>generaliter</i>
	<i>plebanus</i>

3.3.3. Kontrakcije i/ili suspenzije s ostalim znakovima (tironski znak u obliku devetke, znakovi u obliku dvojke, trojke, četvorke)

a) Suspenzije s abrevijativnim znakom u obliku četvorke s određenim značenjem

Imenice kao što su *dominus, i, m., patronus, i, m., praedecessor, -oris, m.* te zamjenice *noster, a, um* i *alter, a, um*¹²⁴ u rukopisu često su u genitivu množine kraćene uporabom posebnog znaka sličnom brojci 4 koja označava sufiks *-rum* (primjerice *patrono4* i *predecesso4*) te u slučaju zamjenice *alter, a, um* u akuzativu jednine muškog i srednjeg roda i nominativu jednine srednjeg roda (*alte4*).

	<i>patronorum</i>
	<i>nostrorum</i>
	<i>predecessorum</i>
	<i>alterum</i>

b) Suspenzije s abrevijativnim znakom u obliku devetke s određenim značenjem

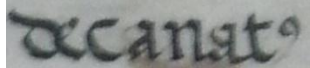
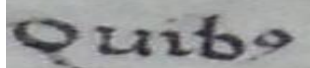
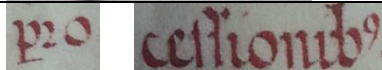
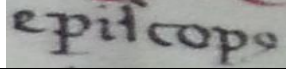
Na nekoliko mjesta u rukopisu nalazimo i riječi kraćene na način da u sebi sadržavaju abrevijacijski znak u obliku brojke 9. On se nalazi na kraju kraćene riječi te označava da nedostaje sufiks *-us* (primjerice *decanat9*,¹²⁵ *quib9*,¹²⁶ *processionib9*¹²⁷ i *episcop9*¹²⁸).

¹²² AHAZU, II b.147., fol. 5v.

¹²³ AHAZU, II b.147., fol. 6r.

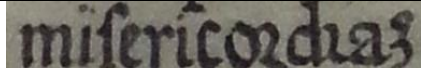
¹²⁴ AHAZU, II b.147., fol. 9v, fol. 2v i fol. 5v.

¹²⁵ AHAZU, II b.147., fol 3r.

	<i>decanatus</i>
	<i>quibus</i>
	<i>processionibus</i>
	<i>episcopus</i>

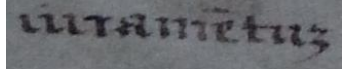
c) Suspenzije s abrevijativnim znakom u obliku trojke s određenim značenjem

U rukopisu se iako rijetko susreću i riječi kraćene *per suspensionem* uz dodavanje abrevijacijskog znaka sličnog brojci tri koji označava nedostatak grafema -m. Takav slučaj primjerice susrećemo kod imenice *miserica* koja je u rukopisu zabilježena kao *miserica*³.

	<i>misericiam</i>
---	-------------------

3.3.4. Kratice s kombiniranim abrevijacijskim znakovima

U rukopisu također susrećemo i kratice s kombiniranim abrevijacijskim znakovima. Primjer za to predstavlja imenica *iuramentum*¹²⁹ koja je kraćena kao *iuramētuz*, tj. uporabom vodoravne crtice i znaka sličnog brojci tri. Sličan slučaj u rukopisu zabilježen je i u riječi *commendatorum* koja je u rukopisu kraćena uporabom vodoravne crtice i abrevijacijskog znaka sličnog arapskoj brojci četiri *commēdato*¹³⁰.

	<i>iuramentum</i>
	<i>commendatorum</i>

¹²⁶ AHAZU, II b.147., fol 3v.

¹²⁷ AHAZU, II b.147., fol 10r.

¹²⁸ AHAZU, II b.147., fol 5v.

¹²⁹ AHAZU, II b.147., fol 2v.

¹³⁰ AHAZU, II b.147., fol. 1r.

4. ORTOGRAFSKE KARAKTERISTIKE STATUTA IZ 1468. GODINE

Kad je riječ o ortografskim karakteristikama rukopisa u tekstu se primjećuju odstupanja od normi klasičnog latiniteta koja su nastala kao rezultat srednjovjekovnog uzusa i tadašnje opće prakse. Budući da nisam filolog kao teorijsku podlogu pri izradi ovog poglavlja koristio sam rad klasičnog filologa Branimira Glavičića „Latinski jezik kronike *Obsidio Iadrensis*“, zatim doktorsku disertaciju Anite Bartulović „*Paleografska, diplomatska i filološka analiza spisa zadarskog notara Petra Perencana (1361. – 1392.)*“ te diplomsku radnju Sanje Miljan „*Usporedba djela Mihe Madijevog i splitskog anonimnog kroničara A Cutheis s jezičnog i povijesnog aspekta*“ i diplomsku radnju Ivane Burnać „*Filološka i kulturno-povijesna analiza djela Memoriale Pavla Pavlovića*“ kako bih u rukopisima uočio glavna odstupanja od klasičnog latiniteta te ih grupirao.

4.1. Vokalizam

4.1.1. Monoftongizacija diftonga *ae* i *oe*

U prvom redu odstupanja se odnose na monoftongizaciju, tj. promjenu kojom se provodi kraćenje diftonga –*ae* ili –*oe* u vokal *e*. Pri tome zanimljivo je da se u rukopisu donosi ili tzv. repato *e* (ẹ) ili obično *e*. Monoftongizacija diftonga –*ae* i –*oe* u rukopisu je provedena dosljedno i u završnim diftonzima pojedinih riječi, ali i unutar riječi. Otuda nalazimo:

- ẹ mj. ae, npr. *misericordiẹ*,¹³¹ *Mariẹ*,¹³² *prebendariorum*,¹³³ *ecclesiẹ*,¹³⁴ *predicte*,¹³⁵ *hungariẹ*,¹³⁶ *materiẹ*,¹³⁷ *culpe*,¹³⁸ ili

- e mj. ae, npr. *prestare*,¹³⁹ *preficiemus*,¹⁴⁰ *dalmatie*,¹⁴¹ *prebenda*,¹⁴²

¹³¹ AHAZU, II b.147., fol. 1r.

¹³² AHAZU, II b.147., fol. 1r.

¹³³ AHAZU, II b.147., fol. 1r.

¹³⁴ AHAZU, II b.147., fol. 1r.

¹³⁵ AHAZU, II b.147., fol. 1r.

¹³⁶ AHAZU, II b.147., fol. 1v.

¹³⁷ AHAZU, II b.147., fol. 4r.

¹³⁸ AHAZU, II b.147., fol. 4v.

¹³⁹ AHAZU, II b.147., fol. 2v.

¹⁴⁰ AHAZU, II b.147., fol. 2v.

¹⁴¹ AHAZU, II b.147., fol. 1v.

- ě mj. oe, npr. *cēlis*,¹⁴³ *pēna*¹⁴⁴

- e mjesto oe, npr. *pēna*¹⁴⁵

Kad je riječ o monoftongizaciji jedina iznimka u rukopisu zabilježena je u pisanju osobnog imena Marija koje je samo u jednom slučaju i to na prvom listu rukopisa zapisano diftongom (*Mariae*)¹⁴⁶. No čini se da je taj. diftong *-ae* netko naknadno upisao u rukopisu tj. da je ispred vokala *-e* dodao *-a*.

4.1.2. Zamjena vokala

U rukopisu se primjećuje i dva slučaja zamjene vokala. Prvi se odnosi na prijelaz glasa *-e* u vokal *-i*, te zamjena glasa *-i* s *-y*.

a) Prijelaz glasa e u i

Ova glasovna promjena vidljiva je u slučaju imenice *neglegentia*, *-ae*, f. koja je u rukopisu napisana kao *neglilentia*.¹⁴⁷

b) Zamjena glasa -i / -y

Zamjena vokala *-i* s *-y* česta je promjena u srednjovjekovnom latinitetu, međutim u ovom rukopisu zabilježen je obrnuti slučaj. Tako je na mjestu u kojem bi u klasičnom latinitetu stajao glas *-y* stavljen vokal *-i*. Taj je slučaj primjerice zabilježen kod imenice *prothomartiris*¹⁴⁸ koja bi se u klasičnom pisala *prothomartyris*.

4.1.3. Pisanje parazitskog i

U rukopisu se u nominativu i dativu množine pokazne zamjenice *hic*, *haec*, *hoc* pojavljuje parazitsko *-i* (*hii*, *hiis*)¹⁴⁹ pod utjecajem oblika pokazne zamjenice *is*, *ea*, *id* (*ii*, *iis*).

¹⁴² AHAZU, II b.147., fol. 3v.

¹⁴³ AHAZU, II b.147., fol. 1r.

¹⁴⁴ AHAZU, II b.147., fol. 5r.

¹⁴⁵ AHAZU, II b.147., fol. 8r.

¹⁴⁶ AHAZU, II b.147., fol. 1r.

¹⁴⁷ AHAZU, II b.147., fol. 4v.

¹⁴⁸ AHAZU, II b.147., fol. 2r.

¹⁴⁹ AHAZU, II b.147., fol. 8r.

4.2. Konsonantizam

4.2.1. Grafem –h i aspirirani glasovi

Jedna od ortografska karakteristika srednjovjekovnog latiniteta odnosi se na nedosljednosti u bilježenju glasa -h, kada se u rukopisu na nekim mjestima nepotrebno piše aspiracija ili se izostavlja na mjestu na kojem je opravdana. Tako je u ovom rukopisu u primjeru imenice *charitas*¹⁵⁰ zadržan glas –h koji istom nije potreban. Isti slučaj zabilježen je i kod pisanja imenice *turibulum* koja je u rukopisu zabilježena kao *thurribulum*.¹⁵¹

4.2.2. Zamjena glasovnih skupina -ti/-ci-

U rukopisu se zamjećuje i česta zamjena glasovnih skupina -ti/-ci- koje se ne razlikuju ispred vokala što je također jedna od karakteristika srednjovjekovnog latiniteta. Tako primjerice

- imenica *reverentia* u rukopisu je zabilježena na dva načina. Prvotno je zabilježena u ispravnom obliku kao *reuerentia* (*Sed ordine debito et tempore obseruato debitam illi reuerentiam et honorem....*)¹⁵² dok je kasnije zapisana kao *reuerencia* (*Statuta, constitutiones, laudabilesque consuetudines ipsorum firmiter obseruare debitam reuerenciam....*).¹⁵³ Isti slučaj zabilježen je i kod imenice *negligentia* koja je najprije zapisana u obliku *negligencia* (*.... per negligenciam alicuius omittatur...*)¹⁵⁴, te kasnije u tekstu u ispravnom obliku kao *negligentia* (*.... illum secundum eius negligentiam*).¹⁵⁵ Također zamjena glasovnih skupina –ti/-ci vidljiva je i u slučaju imenica *clemencia*,¹⁵⁶ *negocia*,¹⁵⁷ *obediencia*,¹⁵⁸ *diligencia*,¹⁵⁹ *deposicio*¹⁶⁰ itd.

Osim kod imenica zamjena glasovnih skupina –ti/-ci vidljiv je i na primjeru drugih vrsta riječi. Primjerice

¹⁵⁰ AHAZU, II b.147., fol. 4v.

¹⁵¹ AHAZU, II b.147., fol. 10r.

¹⁵² AHAZU, II b.147., fol. 2v.

¹⁵³ AHAZU, II b.147., fol. 3r.

¹⁵⁴ AHAZU, II b.147., fol. 3r.

¹⁵⁵ AHAZU, II b.147., fol. 4v.

¹⁵⁶ AHAZU, II b.147., fol. 5v.

¹⁵⁷ AHAZU, II b.147., fol. 3v.

¹⁵⁸ AHAZU, II b.147., fol. 3r.

¹⁵⁹ AHAZU, II b.147., fol. 5v.

¹⁶⁰ AHAZU, II b.147., fol. 2v.

- veznik *etiam* u rukopisu zabilježen kao *eciam* (*Volumus eciam quod dominus decanus ...*)¹⁶¹ i rjeđe kao *etiam* (*Non immerito etiam*)¹⁶²

- redni broj *tertius*, -a, -um u tekstu zabilježen je kao *tertia* (... *hora tertiarum*¹⁶³ ...) i *tercia* (...*tercia parte*¹⁶⁴ ...)

4.2.3. Zamjena dvostrukog vokala –i konsonantskim -j

Karakteristika rukopisa očituje se u dvostrukom bilježenju vokala -i koji se u rukopisu zamjenjuje s konsonantskom inačicom -j. To pravilo dosljedno se provodi kroz cijeli rukopis, a isto se najčešće očituje na kraju riječi.

Primjer:

- genitiv imenice *collegium* umjesto klasičnog *collegii* zabilježen je kao *colegij*.¹⁶⁵ Na isti način zabilježene su i imenice: *priuilegij*¹⁶⁶ *officijs*,¹⁶⁷ *prebendarijs*,¹⁶⁸ *remedijs*¹⁶⁹, *completorij*,¹⁷⁰ *denarijs*.¹⁷¹

Zamjena dvostrukog vokala –i s grupom –ij vidljiva je i u slučaju zamjeničkog pridjeva *alius*, a, ud gdje je zabilježen kao *alijs*¹⁷² te pokazne zamjenice *hic*, *haec*, *hoc* gdje je zapisan kao *hij*.¹⁷³

4.2.4. Zamjena glasa –i / -j

U rukopisu se primjećuje i zamjena glasa –i s glasom –j, najčešće na početku riječi. Takav je slučaj zabilježen kod osobnog imena *Iesus* gdje se početno –i zamjenjuje s konsonantom –j, te

¹⁶¹ AHAZU, II b.147., fol. 4r.

¹⁶² AHAZU, II b.147., fol. 4v.

¹⁶³ AHAZU, II b.147., fol. 1v.

¹⁶⁴ AHAZU, II b.147., fol. 6r.

¹⁶⁵ AHAZU, II b.147., fol. 3v.

¹⁶⁶ AHAZU, II b.147., fol. 7v.

¹⁶⁷ AHAZU, II b.147., fol. 6r.

¹⁶⁸ AHAZU, II b.147., fol. 3r.

¹⁶⁹ AHAZU, II b.147., fol. 5v.

¹⁷⁰ AHAZU, II b.147., fol. 7v.

¹⁷¹ AHAZU, II b.147., fol. 8r.

¹⁷² AHAZU, II b.147., fol. 3r.

¹⁷³ AHAZU, II b.147., fol. 8r.

je zabilježeno kao *Jesu*.¹⁷⁴ Kao posebnost može se izdvojiti imenica *ius* koja je u rukopisu na jednom mjestu u ablativu jednine zabilježena s konsonantom -j kao *Jure* i to velikim početnim slovom.¹⁷⁵

4.2.5. Geminacija konsonanata

U rukopisu postoji i hiperkorektizam geminata koji se očituje u bilježenju konsonanta. Geminacija dentalnog konsonanta -t vidljiva je na primjeru pridjev *cotidianus*, -a, -um koji je u rukopisu u nominativu množine srednjega roda zabilježen kao *cottidiana suffragia*¹⁷⁶ umjesto klasičnog *cotidiana*. Zatim pridjev legitimus, -a, -um je u akuzativu jednine ženskog roda zabilježen kao *causam legittimam*¹⁷⁷ umjesto legitimam. Geminacija rr u rukopisu je provedena i kod imenice *differentia*, -ae, f. koja je zabilježena u obliku *differrentie*.¹⁷⁸ Vrijedno je spomenuti kako redukcija konsonanata u rukopisu nije zabilježena.

4.2.6. Bilježenje konsonantskog u

U tekstu rukopisa se primjećuje da se u skladu s tadašnjim uzusima konsonantsko u bilježi u principu jednako kao i vokalsko; otuda npr. ima *vno*,¹⁷⁹ *vniversis*,¹⁸⁰ *vti*,¹⁸¹ *vt*,¹⁸² *vbicumque*¹⁸³ *uolumus*,¹⁸⁴ *uiderimus*,¹⁸⁵ *uirginis*,¹⁸⁶ ali i *uti*¹⁸⁷ i *visitare*¹⁸⁸

¹⁷⁴ AHAZU, II b.147., fol. 5v.

¹⁷⁵ AHAZU, II b.147., fol. 7r.

¹⁷⁶ AHAZU, II b.147., fol. 5v.

¹⁷⁷ AHAZU, II b.147., fol. 8v.

¹⁷⁸ AHAZU, II b.147., fol. 4r.

¹⁷⁹ AHAZU, II b.147., fol. 2v.

¹⁸⁰ AHAZU, II b.147., fol. 2r.

¹⁸¹ AHAZU, II b.147., fol. 2r.

¹⁸² AHAZU, II b.147., fol. 4r.

¹⁸³ AHAZU, II b.147., fol. 4r.

¹⁸⁴ AHAZU, II b.147., fol. 3r.

¹⁸⁵ AHAZU, II b.147., fol. 2v.

¹⁸⁶ AHAZU, II b.147., fol. 7v.

¹⁸⁷ AHAZU, II b.147., fol. 2r.

¹⁸⁸ AHAZU, II b.147., fol. 4v.

4.2.7. Pisanje dvostrukog grafema –v (w)

U rukopisu su neke riječi zabilježene s dvostrukim slovom v (vv) koje zapravo čini slovo w. Ti slučajevi su vidljivi na primjeru imenice *evangelium*, -ii, n. koja je osim u svom klasičnom obliku na nekoliko mjesta u rukopisu zabilježena kao *ewangelia*¹⁸⁹ *ewangeliis*¹⁹⁰, zatim blagdan apostola i evanđeliste Mateja zabilježen je kao *festum beati Matthei apostoli et Ewangeliiste*¹⁹¹ kao i pridjev bečki koji je zabilježen u obliku *wiennensium*¹⁹². Također neki toponimi pisani su s grafemom w poput *Waska*,¹⁹³ *Glawnicza*¹⁹⁴.

4.3. Bilježenje velikog i malog slova

Kad je riječ o ortografskim karakteristikama rukopisa vidljivo je također nedosljedno provođenje pravila u pisanju velikog i malog slova. Ono se očituje u bilježenju osobnih imena, imena gradova, mjesta i pokrajina pri čemu susrećemo pojmove koji su pisani i malim i velikim slovom. Također pojedine riječi u rukopisu pisane su velikim slovom iako za to ne postoji pravopisno opravdanje.

4.3.1. Bilježenje osobnih imena

Osobna imena u većini slučajeva pisana su velikim početnim slovom. Tako su primjerice imena Ivan Krstitelj (*Johannes Baptista*), Matej (*Mattheus*) Stjepan (*Stephanus*) pisana velikim početnim slovom, međutim pojedina imena u rukopisu bilježe na dva različita načina, odnosno i malim i velikim slovom. Taj slučaj vidljiv je kod imena Blažene Djevice Marije (*Maria*) koje se uglavnom pisalo velikim početnim slovom, ali postoje slučajevi gdje je slovo *m* bilo malo kako se vidi iz dolje priložene tablice. Također ime zagrebačkog biskupa Eberhada (*Eberhardus*) uglavnom je pisano velikim slovom, osim u jednom slučaju gdje je zabilježeno malim početnim slovom. Zanimljivo je kako su osobna imena koja započinju grafemom -f u rukopisu uvijek zabilježena malim početnim slovom kao što su *fridericus*, *fabianus* itd. Također osobno ime Petra iz Novoga Grada također je zabilježeno malim početnim slovom kako vidimo iz priložene tablice.

¹⁸⁹ AHAZU, II b.147., fol. 3r.

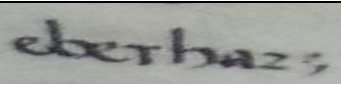
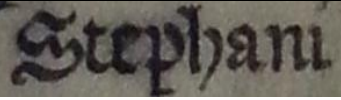
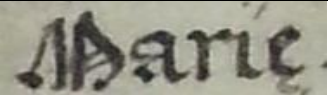
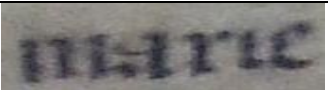
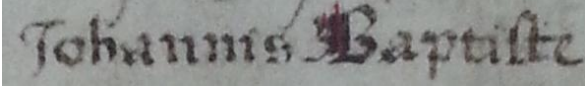
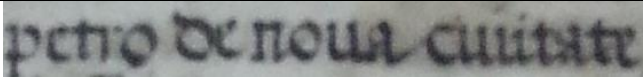
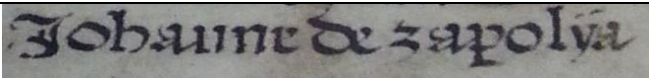
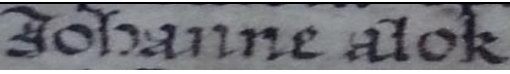
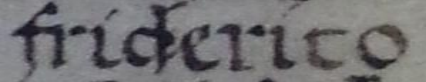
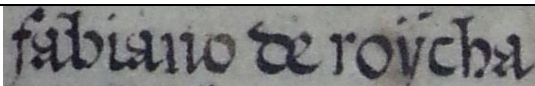
¹⁹⁰ AHAZU, II b.147., fol. 3v.

¹⁹¹ AHAZU, II b.147., fol. 7r.

¹⁹² AHAZU, II b.147., fol. 8v.

¹⁹³ AHAZU, II b.147., fol. 1v.

¹⁹⁴ AHAZU, II b.147., fol. 2r.

	<i>Matthei apostoli</i> ¹⁹⁵
	<i>eberhardi</i> ¹⁹⁶
	<i>Stephani</i> ¹⁹⁷
	<i>Marie</i> ¹⁹⁸
	<i>marie</i> ¹⁹⁹
	<i>marie</i> ²⁰⁰
	<i>Johannis Baptiste</i> ²⁰¹
	<i>Georgio bexin</i> ²⁰²
	<i>petro de noua ciuitate</i> ²⁰³
	<i>Johanne de zapoliia</i> ²⁰⁴
	<i>Johanne alok</i> ²⁰⁵
	<i>friderico</i> ²⁰⁶
	<i>fabiano de roiicha</i> ²⁰⁷

¹⁹⁵ AHAZU, II b.147., fol. 7r.

¹⁹⁶ AHAZU, II b.147., fol. 5v.

¹⁹⁷ AHAZU, II b.147., fol. 1r.

¹⁹⁸ AHAZU, II b.147., fol. 1r.

¹⁹⁹ AHAZU, II b.147., fol. 1v.

²⁰⁰ AHAZU, II b.147., fol. 8r.

²⁰¹ AHAZU, II b.147., fol. 6r.

²⁰² AHAZU, II b.147., fol. 1v.

²⁰³ AHAZU, II b.147., fol. 2r.

²⁰⁴ AHAZU, II b.147., fol. 1v.

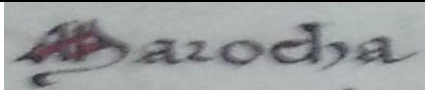
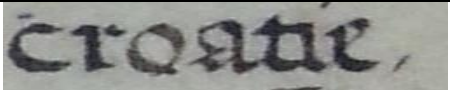
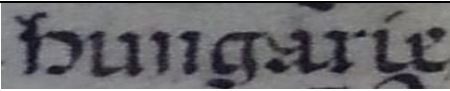
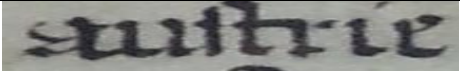
²⁰⁵ AHAZU, II b.147., fol. 1v.

²⁰⁶ AHAZU, II b.147., fol. 1v.

²⁰⁷ AHAZU, II b.147., fol. 1v.

4.3.2. Bilježenje toponima

Kad je riječ o bilježenju imena gradova i mjesta u rukopisu također je prisutna nedosljednost u pisanju velikog i malog slova. Toponimi su u rukopisu uglavnom zapisani malim početnim slovom poput *croatie* (Hrvatska), *hungarie* (Mađarska), *bohémie* (Češka), *austrie* (Austrija) ili *zagrabe* (Zagreb), no i tu postoje iznimke. Tako je primjerice toponim *Marocha* (Moravče) zapisan velikim početnim slovom kako pokazuje priložena tablica.

	<i>Marocha</i> ²⁰⁸
	<i>zeliina</i> ²⁰⁹
	<i>croatie</i> ²¹⁰
	<i>hungarie</i> ²¹¹
	<i>bohémie</i> ²¹²
	<i>austrie</i> ²¹³
	<i>zagrabe</i> ²¹⁴

²⁰⁸ AHAZU, II b.147., fol. 5v.

²⁰⁹ AHAZU, II b.147., fol. 6r.

²¹⁰ AHAZU, II b.147., fol. 1v.

²¹¹ AHAZU, II b.147., fol. 1v.

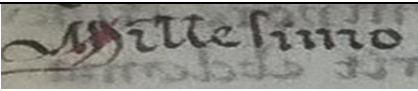
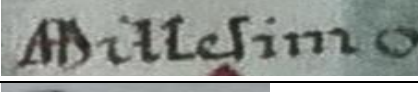
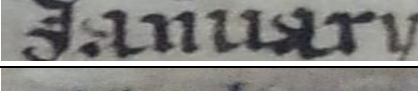
²¹² AHAZU, II b.147., fol. 1v.

²¹³ AHAZU, II b.147., fol. 1v.

²¹⁴ AHAZU, II b.147., fol. 5v.

4.3.3. Bilježenje ostalih vrsta riječi

Kako je istaknuto na početku poglavlja u rukopisu se susreću pojedine riječi pisane velikim početnim slovom iako za to ne postoji pravopisno opravdanje. Tako je redni broj *millesimus*, -a, -e²¹⁵ na tri mjesta u rukopisu zapisan velikim početnim slovom (primjerice: „...*anno domini Millesimo quadrigentesimo sexagesimo octavo*...“) ²¹⁶. Također imenica *ius*, -ris, n. usred rečenice zabilježena je s velikim početnim slovom *Jure*.²¹⁷ S druge strane vrijedno je spomenuti kako je u rukopisu ukoliko bi se u dataciji navodio i mjesec on uvijek bio napisan velikim početnim slovom (primjerice *Januarii*) ²¹⁸ što je u skladu s ortografijom klasičnog latiniteta kao i ime prebendarske bratovštine Kalendine (*Calendinum*) koja je kroz čitav tekst zabilježena velikim početnim slovom.²¹⁹

	<i>Millesimo</i>
	<i>Millesimo</i>
	<i>Millesimo</i>
	<i>Jure</i>
	<i>Januarii</i>
	<i>Calendinum</i>

²¹⁵ AHAZU, II b.147., fol. 1v.

²¹⁶ AHAZU, II b.147., fol. 1v.

²¹⁷ AHAZU, II b.147., fol. 7r.

²¹⁸ AHAZU, II b.147., fol. 1v.

²¹⁹ AHAZU, II b.147., fol. 1v.

4.4. Interpunkcija

Pravilo korištenja interpunkcije u tekstu nije dosljedno provođeno. Od interpunkcijskih znakova korištena su točka, zarez, kosa crta i točka sa zarezom, koji su se koristili ili za odvajanje rečenica ili kao oznake za završetak rečenice.

U članku *De pena negligentium in premissis*: „*Qui autem domini fratres in premissis vel in parte premissorum negligentiam aliquam commiserint, (zarez) tales videlicet qui placebo in quindecim. (točka) illi vero vigilie in quadraginta/ (kosa crta) hii autem qui misse officio in viginti quinque denariis hungaricalibus/ (kosa crta) qui vero in toto officio huiusmodi non interfuerint in vno integro hungaricali floreno mulctabuntur et priuabuntur ipso facto/*”(kosa crta)²²⁰ točka te većina kosih crta imale su ulogu zareza u rečenici te je jedino kosa crta na kraju poglavlja imala ulogu točke kao znaka koji obilježava kraj rečenice.

U članku *De presentandis decimarum registris*: “*Sepius per decimatores nostros super presentatione registorum ipsarum decimarum nostrarum certi defectus committebantur. (točka) Statuimus igitur ut ipsi decimatores vel alter ipsorum purgatum registrum statim quinto die post reditum ipsorum in medium nostri producere et proferre debeant et teneantur sub pena vnus floreni hungarici*”²²¹ korištena je točka u sredini teksta koja označava završetak rečenice. Međutim, mora se napomenuti da kraj poglavlja nije označen nikakvim interpunkcijskim znakom.

Isječak s početka drugog djela statuta: “*Et principaliter priuilegia decimarum nostrarum ad mensam nostram prebendalem spectancium de territorio seu districtu Marocha prouenire debentium, (zarez) pro perpetua rei memoria statuimus inserenda/ (kosa crta) quorum tenor sequitur de uerbo ad uerbum. (točka) et est talis. (točka) et quidem prime videlicet domini Eberhardi episcopi istius ecclesie zagrabiensis benefactoris nostri graciousissimi//*” (dvije kose crte)²²² sadrži veći niz interpunkcijskih znakova. Svi interpunkcijski znakovi (točka, zarez i kosa crta) razdvajaju rečenice dok se na kraju teksta nalaze dvije kose crte koje imaju ulogu dvotočja jer je sljedeći tekst povezan s ovim.

U isječku početka statuta, uz dvije točke, može se naći interpunkcijski znak točke sa zarezom koji služi za odvajanje rečenica te ima ulogu zareza: “*...et exemplar sancte*

²²⁰ AHAZU, II b.147., fol. 8r.

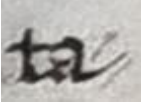
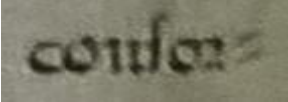
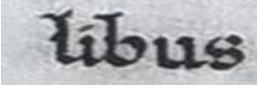
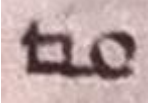
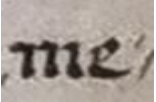
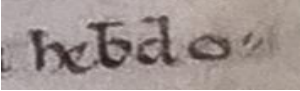
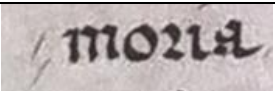
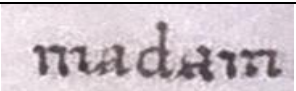
²²¹ AHAZU, II b.147., fol. 9r.

²²² AHAZU, II b.147., fol. 5v.

*deuotionis existat operaque nostra bona palam uideantur ab omnibus. (točka) quibus ceteri accensi ardentius sese mancipient sacris misteriis; (točka sa zarezm) et glorificent deum patrem altissimum qui est in celis. (točka) Quam confraternitatem collegii nostri sub nomine vocabulo et tutela aduocate nostre matris Marie antedictae dicantes et instituentes, nomenque quo ea ab omnibus semper et in eum vocari et appellari debeat confraternitatem seu Calendinum matris Marie virginis gloriose...*²²³

U određenim člancima, kao primjerice u *De non inferenda fratri iniuria* mogu se naći riječi koje su odvojene od ostatka teksta zagradama. Međutim, mora se napomenuti da one ne spadaju u originalni tekst već su nadodane naknadno: “...detreuimus quod quicumque nostrum fratrum alicui ex fratribus vbicumque locorum facere presumeret aliquam manifestam iniuriam vel vnus alterum uituperiis enormibus afficeret, aut dolosa conuicia inferret (**uel allis infamaret**) talis consorcio, et prouentibus vno integro anno et die priuabitur aut altis secundum exigenciam noxe mulctabitur.”²²⁴

Srednjovjekovni tekstovi često su bili teško čitljivi zbog toga što se riječi nisu uvijek odvajale. Međutim, u prebendarskom statutu riječi su bile odvajane. Ukoliko bi na kraju retka riječ bila razdvojena bile bi stavljene dvije tanke kose crte koje bi označavale da se riječ nastavlja u novome retku (primjerice kod zamjenice *talibus*). U nekim slučajevima stavile bi se i dvije kose linije na početak novog reda (primjerice kod imenice *memoria*) te bi oznake za razdvajanje bile na dva mjesta u tekstu.

	<i>talibus</i> ²²⁵		<i>consortio</i> ²²⁶
			
	<i>memoria</i> ²²⁷		<i>hebdomadam</i> ²²⁸
			

²²³ AHAZU, II b.147., fol. 1r.

²²⁴ AHAZU, II b.147., fol. 4r.

²²⁵ AHAZU, II b.147., fol. 2r.

²²⁶ AHAZU, II b.147., fol. 3v.

²²⁷ AHAZU, II b.147., fol. 2r.

²²⁸ AHAZU, II b.147., fol. 7r.

5. SADRŽAJ STATUTA IZ 1468. GODINE

Statut iz 1468. dijeli se na dva dijela, prvi sa 19, drugi sa 18 članaka te započinje uvodnim tekstom gdje se zaziva Sveto Trojstvo te Djevica Marija.²²⁹ Nadalje se navodi kako je statut izrađen 31. siječnja 1468. godine za vrijeme vladavine kralja Matije te cara Frederika.²³⁰

Prvih šest članaka prvoga dijela odnosi se na dekane Zbora. Dekana se bira svake godine na blagdan sv. Lovre. Izbor se odvija u kapeli sv. Stjepana Prvomučenika pokraj Zagrebačke prvostolnice na nalog prijašnjeg dekana.²³¹ Članovi Zbora poredani su po starosti te svi moraju biti prisutni na izboru (mogli su izostajati samo uz opravdani razlog). Prema pravilu prijašnji dekan prije svog odlaska mora se pokloniti svojoj braći te im zahvaliti na svojoj pomoći i predanosti u protekloj godini. Nakon njegovog govora slijedi izbor za novog dekana za kojeg se glasa po starosti te pobjeđuje onaj koji je dobio najviše glasova.²³² Prebendar koji dobije najviše glasova tijekom izbora ne smije odbiti dekansku čast. Ukoliko odbije biti će izbačen iz Zbora.²³³ Novi dekan, nakon izbora, mora polagati zakletvu držeći ruku na evanđelju. Prijevod zakletve dekana donosi Tkalčić²³⁴: „Ja N. dekan gospode prebendara ove

²²⁹ „Ad laudem et gloriam sancte et indiuidue Trinitatis, Patris et Filli et Spiritus Sancti, in honoremque gloriose et intemerate semper virginis Marie matris misericordie...” (Transkripciju je zapisao Tkalčić u knjizi *Povijestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba*, svezak treći, Zagreb, 1896., 291; Originalni zapis nalazi se u AHAZU, II b.147., fol. 1r).

²³⁰ „De anno domini millesimo quadringentesimo sexagesimo octauo, ultima die mensis januarii, hora tertiarum vel quasi, indicione decima quarta. Pontificatus siquidem sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Pauli diuina providentia pape secundi anno secundo. Regnante vero et feliciter gubernante sceptris regni Hungarie serenissimo principe domino Mathia eiusdem Hungarie ac Bohemie, Dalmatie et Croatie rege etc. Romanum autem imperium tenente gloriosissimo principe et domino, domino Friderico duce Austrie...” (TKALČIĆ, 1896., 292; AHAZU, II b.147., fol. 1v).

²³¹ „...quo singulis annis cunctis futuris temporibus in vigilia sancti Laurentii martiris, vniuersi domini fratres nostri ad mandatum domini decani anni illius et per consequens sonum campane nostre, qua in talibus vti soliti sumus, in ecclesiam seu capellam sancti Stephani prothomartiris ad latus dicte cathedralis ecclesie diui Stephani regis zagabiensis” (TKALČIĆ, 1896., 293; AHAZU, II b.147., fol. 2r).

²³² „Quo facto ex laudabili consuetudine prius habita interlocutione ex nobis quem cumque ad id officium supportandum uiderimus sufficientem et magis idoneum, atque quem maior pars dominorum fratrum voluerit et quem plura nota percusserint, eligemus et preficiemus in nostrum futurum decanum.” (TKALČIĆ, 1896., 293; AHAZU, II b.147., fol. 2v).

²³³ „Statuimus insuper quod si qui dominorum fratrum electus huiusmodi officium decanatus assumpere noluerit seu recusauerit, talis non obtemperans consortio nostro ac etiam prouentibus usque ad beneplacitum nostrum sciat se privationis penam ipso facto incursum.” (TKALČIĆ, 1896., 29.294; AHAZU, II b.147., fol. 2r)

²³⁴ TKALČIĆ, 1884., 78.

slavne crkve zagrebačke, kunem se i obećajem, da ću vjerno upravljati što mi se povjeri, a neutrudivo ću nastojati, da se privriedi korist i probitak samog sbora, a čuvati ću savjestno što se istomu ili darovalo ili oporučilo bude, kao i samu njegovu stečevinu. Tako mi Bog pomogao i ovo sv. Evanđelje božje.“²³⁵ Nakon što obred izbora novog dekana završi slijedi čitanje statuta za vrijeme kojeg treba biti mir i tišina. Uz prvih šest članaka u kojima se piše o dužnosti dekana mogu se još i ubrojati članci u kojimase navodi kako prijašnji dekan ima obvezu dati svom zamjeniku točan račun o svojem dekanatstvu. Taj račun novi dekan mora, uz četiri starija brata, preuzeti te se mora napraviti zapisnik u kojem će se zabilježiti sve što je dobiveno, oporučeno ili poklonjeno.²³⁶ Nadalje se piše o dekanovim ovlastima i dužnostima. Prema starom običaju dekan je glavni prebendar u Zboru te svaki brat mora izvršavati dužnosti koje mu odredi dekan. Ukoliko neki prebendar ne posluša naredbu biti će izbačen.²³⁷ Dekan je dužan vjerno obavljati sve poslove vezane uz Zbor te se mora brinuti i poštivati svoju braću prebendare. U protivnom biti će kažnjen ili zamijenjen (ovisno o težini prekršaja).²³⁸

Nakon zakletve dekana slijede članci vezana za zakletvu koju polažu novi prebendari. Svaki novi prebendar, nakon što biva izabran od strane Kaptola, mora izreći svoju zakletvu pred dekanom i svom prebendarskom braćom.²³⁹ Prema njoj novi prebendari obećavaju da će biti vjerni te da će služiti svome Zboru i poštivati svu svoju braću. Nadalje se kunu da će promicati čast prebendara, da će čuvati sve tajne i pridržavati se svih zakona i odredbi koji se tiču njihova Zbora.²⁴⁰ Bilo koja tajna unutar Zbora mora se čuvati te se u niti kojem slučaju ne

²³⁵ „Ego, N., decanus dominorum prebendariorum huius alme ecclesie Zagrabiensis iuro et promitto quod fideliter administrabo per me inuenta et solertem curam adhibebo in procuranda utilitate et augmento ipsius confraternitatis, et qui fideliter conseruabo tam oblata quam acquisita, uel relictas eidem confraternitati. Sic me deus adiuuet et hec sancta dei ewangelia.“ (TKALČIĆ, 1896., 294; AHAZU, II b.147., fol. 3r)

²³⁶ TKALČIĆ, 1884., 78

²³⁷ “ Igitur cuicumque ex fratribus nostris quodcumque negocium licitum pro utilitate communitatis seu collegii exequendum demandauerit, diligenter et cum cura exacta...” (TKALČIĆ, 1896., 295; AHAZU, II b.147., fol. 3v)

²³⁸ AHAZU, II b.147., fol. 4r i 4v)

²³⁹ Item iuxta et secundum laudabilem et obseruatam nostram consuetudinem omnes domini nouelli prebendari, quibus dominium ex iurepatronatus ipsorum in medio nostri prebendas contulerint, et domino decano nostro pro tempore constituto presentauerint et commendauerint, iuramentum forma sub prescripta coram nobis tactis sacrosanctis dei ewangeliiis prestare tenebuntur et erunt obligati atque astricti. (TKALČIĆ, 1896., 294; AHAZU, II b.147., fol. 3v)

²⁴⁰ “Ego, N., de tali prebendarius chori huius alme ecclesie zagrabiensis iuro et promitto dominis et fratribus meis prebendariis predictae ecclesie Zagrabiensis fidelitatem, promotionem, procuracionem, secreta celare, statuta constitutiones, laudabilesque consuetudines ipsorum firmiter obseruare debitam reuerenciam et obedienciam eisdem dominis et fratribus meis in rebus licitis et honestis exhibere, sic me Deus adiuuet et hec sancta Dei ewangelia.“ (TKALČIĆ, 1896., 294; AHAZU, II b.147., fol. 3r)

smije proširiti dalje. Ukoliko neki prebendar prekrši ovo pravilo biti će novčano kažnjen.²⁴¹ U svim sljedećim člancima prvoga dijela statuta piše se o životu i odnosima među braćom prebendarima. Svi prebendari trebaju pravedno i čedno živjeti. Nije dozvoljen raskalašen i grešan način života te bi se kršenje ovog pravila kažnjavalo.²⁴² Sva braća u Zboru moraju se poštivati i voljeti.²⁴³ Mlađa braća uvijek moraju iskazivati poštovanje prema starijoj braći te im davati prednost. Između njih ne bi trebalo biti nikakvih prijepirki, problema niti svađa. Međutim, ljubav i poštivanje nije se moglo konstantno održavati te su se pojavljivali problemi. Ako bi neki prebendar oklevetao ili rekao bilo što pogrdno svome bratu njemu bi sudio Zborski sud. No, bilo je slučajeva gdje se Zborski sud zaobilazio te bi se rješavanje problema preselilo na Kaptolski sud. Kako je to mimoilaženje stvaralo dodatne probleme u Zboru donesena je odluka kako se svi problemi moraju isključivo rješavati unutar Zbora. Tek se kasnije okrivljenik može žaliti Kaptolu.²⁴⁴ Nadalje, ukoliko se neki brat razboli, dekan Zbora obvezan je posjećivati ga te se pobrinuti, ukoliko je on siromašan, da dobije potrebne dohotke. Ako dekan nije u mogućnosti obilaziti bolesnog brata, dužnost mu je poslati drugu osobu.²⁴⁵ S obzirom da bolesni prebendar ne može obavljati svoje dužnosti, njega mora zamijeniti drugi, zdravi prebendar. Na kraju dolazi i pravilo po kojem niti jedan prebendar ne smije na silu preoteti drugome bratu suportanciju²⁴⁶ te s time završava prvi dio statuta iz 1468. godine.

Drugi dio statuta drugačiji je od prvog jer se uglavnom bavi crkvenom službom i prihodima moravečke desetine te upravo s tom temom započinje statut. Navodi se kako je biskup Eberhard 1414. godine predao prihod desetine Moravečke županije Zboru

²⁴¹ "Item propter euitanda scandala fratrum vtque quos timor dei non reuocat a malis, saltim seueritas discipline coerceat a peccatis..." (TKALČIĆ, 1896., 295; AHAZU, II b.147., fol. 3v)

²⁴² "Ne vero facilitas venie intentium tribuat delinquentibus, statuimus vt qui ex nobis comprehensi fuerint incontencie vicio laborare, ac scortum publice tenere, et nos eorum dissoluta vita scandalizare, et famam nostram offendere denigrare, prout magis vel minus peccauerint puniantur, vt quos diuinus timor a malo non reuocat, temporalis saltem pena cohibeat a peccato." (TKALČIĆ, 1896., 296; AHAZU, II b.147., fol. 4v)

²⁴³ "Ut autem honor et charitas fraterna in nobis regnet et dominetur et in dies augmentetur, quo nostris bonis moribus ceteris eciam simus in optimum exemplar..." (TKALČIĆ, 1896., 295; AHAZU, II b.147., fol. 4r)

²⁴⁴ Usporedi: TKALČIĆ, 1884., 80 i AHAZU, II b.147., fol. 4v i 5r

²⁴⁵ "Decreuimus quoque, quod si aliquis ex fratribus nostris infirmaretur, talem dominus decanus noster per se, vel eo aliis prepedito negociis per alium quemppiam ex fratribus nostris visitare, ipsumque tam salutaribus monitis, quam eciam temporalibus subsidiis de communi confraternitatis nostre, quantum possibile est et indigens fuerit, consolare teneatur." (TKALČIĆ, 1896., 296; AHAZU, II b.147., fol. 4v)

²⁴⁶ "Demum, quia certi ex nobis, non exacto anno seruitutis supportantie alterius fratris imo etiam per patronum insoluto salario eiusdem in huiusmodi alterius fratris supportancias per phas et nephas sese intrudere solent, qua propter tales pene premissae subiacere uolumus ipso facto." (TKALČIĆ, 1896., 297; AHAZU, II b.147., fol. 5r)

prebendara²⁴⁷ te je zbog tog čina nekoliko članaka posvećeno ubiranju desetine. Međutim, s njima statut ne započinje nego se na početku pisalo o crkvenoj službi te ulozi misa u životu prebendara. U statutu se navode tri mise koje su prebendari bili obavezni služiti. Prva je misa bila u čast Blažene Djevice Marije koju je svaki prebendar morao čitati u zoru te prilikom čitanja morao je izmoliti tri molitve. Jednu za oprostjenje grijeha, drugu za umrle biskupe te treću, molitvu na vlastite nakane.²⁴⁸ Pjevanje ovih misa je obavezno te se dekan morao pobrinuti da prebendari budu prisutni tijekom obreda. Ukoliko je netko prekršio pravilo bio bi kažnjen s deset dinara.²⁴⁹ Druga je misa za pokojne biskupe koja je postala važna nakon dodjeljivanja moravečke desetine. Ona se služila ponedjeljkom nakon blagdana sv. Uršule²⁵⁰ te su kazne za propuštanje bile stroge.²⁵¹ Ukoliko bi neki prebendar propustio oficij za pokojne biskupe bio bi novčano kažnjen. Pošto se oficij za pokojne biskupe sastajao od nekoliko dijelova, propuštanje svakog dodatno bi se naplaćivao. Kazne su bile 15, 25 i 40 dinara dok bi za propuštanje cijelog oficija kazna bila 1 ugarski forint.²⁵² Nakon ove dvije mise slijedila je misa za bratovštinu. Ona se služila na svetkovini Blažene Djevice Marije odmah nakon rane jutarnje mise. Svi prebendari morali su se okupiti u kapeli Djevice Marije, gdje je jedan prebendar, uz pomoć dva mlađa, pjevao misu. Uz pjevanje molile su se tri molitve. Molitva za oprostjenje grijeha dobrotvora bratovštine, molitva *propria* te molitva za preporučene osobe.²⁵³ S obzirom

²⁴⁷ “Habitis superinde vnacum fratribus nostris de capitulo ipsius Zagrabiensis nostre ecclesie mutuis colloquiis, eorumque consensu circa hoc accedente, totalem porcionem nostram decimalem de decimis, quem districtu de Marocha...” (TKALČIĆ, 1896., 298; AHAZU, II b.147., fol. 5v i 6r)

²⁴⁸ “Facile ex tenore litterarum predictarum celebrationem misse beatissime atque gloriosissime virginis Marie circa auroram dicende quisque comprehendere potest, ad cuius igitur sumpme misse celebrationem quemlibet nostrum ex ordine per integram hebdomadam astrictum esse, volumus dicendam itaque cum tribus collectis prima videlicet propria, secunda pro episcopis defunctis et tertia pro peccatis.” (TKALČIĆ, 1896., 300; AHAZU, II b.147., fol. 7r)

²⁴⁹ “...ad quod dominus decanus noster inuigilare debebit, huiusmodique negligentiam per quemppiam ex fratribus supplere faciat, negligentem vero pro singula per eum neglecta missa in singulis decem solidis hungaricalibus mulctari debebit.” (TKALČIĆ, 1896., 300-301; AHAZU, II b.147., fol. 7r i 7v)

²⁵⁰ “Peractis igitur die dominice proxime post vndecim millium virginum immediate sequentis vespere et completorii officiis, de more et consuetudine vniversi domini fratres personaliter et non per alium, nisi infirmitate vel alias iusto impedimento, tenebuntur...” (TKALČIĆ, 1896., 301; AHAZU, II b.147., fol. 7v)

²⁵¹ Kazna za neobavljanje službe bila je 20 dinara. („Iuxta ordinacionem prefati priuilegii eodem die ferie secunde, vniuersi fratres speciales missas pro defunctis episcopis per se vel per alium quemppiam presbiterum dicere et celebrari facere debeat et teneatur sub pena viginti denariorum irremissibiliter exigendorum.” (TKALČIĆ, 1896., 301-302; AHAZU, II b.147., fol. 8r))

²⁵² („Qui autem domini fratres in premissis vel in parte premissorum negligentiam aliquam commiserint, tales videlicet, qui placebo in quindecim, illi vero vigilie in quadraginta, hii autem, qui misse officio in viginti quinque denariis hungaricalibus, qui vero in toto officio huiusmodi non interfuerint in vno integro hungaricali floreno mulctabuntur et priuabuntur ipso facto.” (TKALČIĆ, 1896., 302; AHAZU, II b.147., fol. 8r))

²⁵³ ...statim finita prima missa, personaliter vel per alium ad id idoneum vsque in finem interesse debeant misse confraternitatis de festo eiusdem occurrentis sollenniter decantande. Que debet dici cum collectis tribus: prima

da se često znalo dogoditi da se neki prebendar nije pojavio na misama, njega se trebalo prijaviti dekanu te naći zamjenu. Ako je prebendar bio odsutan s dobrim razlogom nije morao snositi posljedice, međutim ako nije došao na misu s namjerom bio bi novčano kažnjen.²⁵⁴ Nakon članaka o služenju misa slijedi dio u kojem se piše o primanjima desetine. Nakon što je dohodak moravačke desetine dodijeljen prebendarima, počeli su se stvarati manji problemi te je Zbor odredio da dva prebendara, desetničara (jedan stariji, drugi mlađi), moraju preuzimati te popisivati dohodak desetine.²⁵⁵ Obavljanje ovog posla nije plaćao Zbor već je išao na trošak desetničara. Dekan je jedino bio obvezan opskrbiti desetničare s potrebnim priborom koji su oni koristili tijekom posla.²⁵⁶ U slučaju da se ustanovi da su zapisi i podaci o desetini bili netočni, desetničari su morali biti novčano kažnjeni.²⁵⁷ Posebna pozornost u drugom dijelu statuta posvećuje se u nekoliko članaka o sprovodu preminulih kanonika. Na sprovedima kanonika najviše su bili angažirani mlađi prebendari. Njih četiri do šest bi nosilo tijelo preminulog kanonika dok bi petorica nosila barjak, kadilo te svetu vodu.²⁵⁸ Ukoliko netko od prebendara nema dobro opravdanje za nedolazak na sprovod biti će maknut s oporučne liste.²⁵⁹ Nakon pravila kojih se svaki prebendar mora pridržavati oko sprovida kanonika

videlicet propria, secunda pro commendatis Deus cuius misericordie, tertia pro peccatis benefactorum...” (TKALČIĆ, 1896., 302; AHAZU, II b.147., fol. 8r i 8v)

²⁵⁴ „...qui in propria persona tali officio interesse nequiverit hic per se vel per alium fratrem suum dominum decanum nostrum adire et causam legitimam abiccionis assignare debeat, et deinde loco sui alium idoneum ordinare et instituere teneatur, alioquin si id neglexerit habebitur pro absente et duodecim wyennensium subeat penam.” (TKALČIĆ, 1896., 302; AHAZU, II b.147., fol. 8v)

²⁵⁵ „...decreuimus vt amodo deinceps et in antea duo ex dominis fratribus nostris, videlicet vnus ex senioribus et alter ex iunioribus, quos nos ad huiusmodi onus subeundum...” (TKALČIĆ, 1896., 303; AHAZU, II b.147., fol. 8v i 9r)

²⁵⁶ „Decime igitur huiusmodi per ipsos decimatos nostros seu cui id ipsi cure id commiserint, exigi solent in propriis expens ex eo, quia ipsi in hac parte et non noster decanus, tollunt prouentuum dupplam.” (TKALČIĆ, 1896., 303; AHAZU, II b.147., fol. 9r)

²⁵⁷ Kazna je u ovome slučaju jedan ugarski forint. („...statuimus igitur, ut ipsi decimatores vel alter ipsorum purgatum registrum statim, quinto die post reditum ipsorum in medium nostri producere et proferre debeant et teneantur, sub pena vnus floreni hungarici.” (TKALČIĆ, 1896., 303; AHAZU, II b.147., fol. 9r)

²⁵⁸ “Deinde statuimus ut in processionibus funerum semper iuniores fratres nostri thurribulum, vrceolum cum benedicta aqua, ac eciam vexilla atque alia ad processionem necessaria deportare debeant et erunt obligati.” (TKALČIĆ, 1896., 304; AHAZU, II b.147., fol. 10r)

²⁵⁹ „Tandem eciam volumus, quo singulis processionibus funeralibus vniuersi domini fratres intersint alioquin absentes et sine scitu domini nostri decani diuagantes, totali testamentali, funerali videlicet legatione, senciant se esse priuatos; illi autem, qui ex annuentia ipsius domini nostri decani abfuerint, totalis huiusmodi funeralis legationibus et elemosine...” (TKALČIĆ, 1896., 304; AHAZU, II b.147., fol. 10r)

slijede posljednja dva članka statuta gdje se piše o plaći koju dobiva dekan Zbora²⁶⁰ te o raspodijeli dobivenog novca.²⁶¹

²⁶⁰ “Postremo, vt quoniam dominus decanus noster vniuersa nostra negocia diligenti et exacta cura vbique promouet et ordinat, igitur vt quos labor premit, congruum est ut hos dignum quoque sequatur commodum, quo allekti alacriores se ipsos prestant in obsequiis. Eamobrem nos quoque moti, decreuimus ut ex omnibus testamentariis legationibus, elemosnis occurrentibus et oblationibus, exceptis decimis nostris, idem dominus decanus noster tollat dupplam.” (TKALČIĆ, 1896., 305; AHAZU, II b.147., fol. 10v)

²⁶¹ Prema posljednjem članku nakon raspodjele novca zahtjeva se da se barem jedan dio ostavi za potrebe Zbora. („...in singulis diuisionibus nostris pecuniariis vnam porcionem ad necessitates collegii nostri reseruatum semper esse volumus.” (TKALČIĆ, 1896., 305; AHAZU, II b.147., fol. 10v))

6. PALEOGRAFSKA ANALIZA STATUTA IZ 1511. GODINE

6.1. Materijalni opis rukopisa

Rukopis prebendarskog statuta iz 1511. godine čuva se u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu pod signaturom II b.148. Kao i u slučaju statuta iz 1468. radi se o knjižici ispisanoj na pergameni dimenzija 25,8x18 cm koja obaseže devet listova od kojih je osam obostrano ispisano s četrdeset redaka po stranici, dok posljednji deveti list ispisan je samo na foliju rekto. Svih devet listova rukopisa čini jednu cjelinu kojoj je naknadno na početku rukopisa dodan naslov *Statuta Praebendariorum cathedralis ecclesie zagrabiensis de anno 1511*. Na početku samog rukopisa na vrhu stranice crvenom bojom zabilježena je neka vrsta invokacijske formulacije *Ihesus Christus Marie filius et Spiritus Sanctus*, nakon čega slijedi tekst samog statuta koji je podijeljen na nekoliko članaka koji su također u rukopisu naznačeni crvenom bojom, a njihovi naslovi glase: *Sequitur iuramentum prebendariorum in hanc formam, Iuramentum decanihec est forma, Quod nullus dominorum prebendariorum recuset assumere officium decanatus sub pena hic descripta, Quod nullus fratrum recuset in negotio Kalendini et communitatis decanum coadiuvare sub pena hic expressa, Predictis penis descriptis, sequuntur evangelia quatorevangelistarum super que fit et prestatur iuramentum, Ad laudem Dei omnipotentis, Patris et Filii et Spiritus Sancti, De nomine Kalendini, ac confraternitatis capitulum, De cantatione psalterii et terminatione eiusdem, In festis totis solempnibus beate virginis misse officium ipsius Calendini qualiter perfici debeat, Ordo prefate misse nostre videlicet confraternitatis virginis benedicte per quos fratres nostros debeat dici secundum seriem vna cum epistolis et euangeliis ipso die virginis benedicte, De nouilunio et qualiter Placebo et vigilie mortuorum ipsius confraternitatis decantari debeant, Secunda feria nouilunali missa confratrum defunctorum quomodo dici debet, etc, Secunda feria nouilunali missam quis fratrum habent dicere, Quomodo ipsi Christi fideles debent se inscribi seu incorporari in prefatam confraternitatem nostram, Quod candeles ardeant et incenduntur infra decantationem missarum Kaledini seu confraternitatis, Quod cum deuotione absque deambulatione, confabulatione et sufuratione fratres intersint et astent diuinis predictis, Pene de neglectione diuinorum officiorum ipsius Kalendini aut confraternitatis, Nous decanus recipiat rationem a suo predecessore, Nous decanus prestet iuramentum, De visitatione confraternitatum infirmorum, De infirmo presbitero confratre, In*

*electione noui decani statuta ipsius confraternitatis annuatim legantur, Pro testamento dominis prebendariis legato in peractionibus tres misse per eosdem decantari solite, quomodo et per quos dici debeant, Benedictam aquamm et librum psalterii iunior deferat, De portatione funerum seu defunctorum canonicorum, Quod vnus frater alteri inuriam non inferat, Quod in missis confraternitas qualiter frater usque ad finem sit, Iunior fratres seniori honores exhibeat, Secreta ipsorum dominorum prebendariorum celentur et ocultenturr, Quibus uiuentibus regnantibus et imperantibus ipsa predicta statuta sunt puplicata, Quomodo testamentum ipsis fratribus legatum deberet diuidi, Quibus obligantur fratres pulsatori feriis secundis nouilunii, Post festum beate Ursule fit pro episcopis defunctis (Qui in districtu et terretorio de moraucha decimas dederit consensum ad easdem dominus prebendarus chori ecclesie Zagrabiensis) sollemnis peractio quomodo decantari et perfici debeat, De eadem sollemni peractione, De eisdem decimis de Moraucha, Pro restauratione et reparatione balnei collecta pro sacerdote defuncto in missa ebdomandali beate virginis Marie eiusdem, qualibet die per dominos prebendarios chori ecclesie zagrabiensis dicenda, De honore balneatoris futuri que erunt obseruanda, De missa beate virginis singulis sabbitinis diebus statim post primam misam eiusdem virginis in ara sepedicte virginis gloriose pro Georgio Bexino per dominos prebandarios chori ecclesie zagrabiensis legi consveta i Quomodo missa communitatis debeat singulis diebus perfici in ara beate virginis. Potrebno je istaknuti kako je također na vrhu folija 3v ispisano *Jesus Maria*.*

U usporedbi sa statutom iz 1468. godine ovaj je rukopis bolje očuvan. Njegove stranice sadrže pokoju mrlju ili oštećenje od vlage, ali u puno manjoj količini nego u prethodnom statutu. Svaka je stranica numerirana arapskim brojkama te je vidljivo da te numeracije ne spadaju u originalni rukopis nego su nadodane kasnije. Uz njih postoje i numeracije folija, međutim prva vidljiva numeracija nalazi se na foliju 3r gdje je vidljiva arapska brojka tri, dok na prethodnim folijama te numeracije ne postoje. Kao i numeracije stranica i ove numeracije ne čine originalnu paginaciju nego su nadodane kasnije. Tekst statuta napisala je jedna ruka što se vidi po rukopisu koji je više manje identičan, možda negdje malo nemarniji, negdje savjesniji, no u svakom slučaju je čitav tekst zabilježila ista ruka. Sam tekst statuta napisan je unutar margina te je sa svake strane odvojen između 3 i 4 cm od kraja papira. U usporedbi s prethodnim statutom koji je sadržavao velik broj riječi na marginama stranica, ovaj ih sadrži vrlo malo. Na margini folije 7r nalaze se dvije riječi, *omnes consenserunt* koje je skriptor naknadno nadopisao jer ih je omaškom ispustio u samom

tekstu²⁶², dok se na margini folija 9r arapskim brojkama zabilježena godina 1511. nadodana kasnijim rukopisom. Tinta kojom je tekst statuta napisan dobro je očuvana te je na samo nekoliko stranica malo izbljedjela. Naslovi članaka statuta kako sam istaknuo na početku napisani su crvenom tintom dok je ostatak teksta napisan crnom. Rukopis nema ilustracija, niti iluminacija. Kao i u slučaju prethodnog statuta i ovaj nema sačuvane izvorne korice, nego je umotan u list papira na kojem stoji zapis NXCIV (moguće inventarnog broja).

6.2. Opis pisma

Statut Zbora prebendara iz 1511. godine napisan je gotičkom minuskulom koja se kao pismo razvija krajem 12. stoljeća u doba nastanka prvih sveučilišnih centara.²⁶³ Poznata su dva tipa gotičke minuskule: knjižna i kurzivna gotica.²⁶⁴ Budući da je teksta statuta iz 1511. pisan knjižnom goticom ovdje će biti istaknute njezine karakteristike.

Knjižna gotica ima niz karakterističnih slova po kojima je prepoznatljiva te se ona mogu vidjeti u tekstu statuta. Slovo *a* je uspravno kao u dekadentnoj karolini. Slovo *c* nastalo je u jednom potezu te ga se u nekim slučajevima lako zamijeniti sa slovom *t*. Slovo *d* skriptor je pisao na dva načina, oblo, koje se uvijek nalazilo na početku riječi te minuskulno slovo *d* koje se nalazilo unutar same riječi.²⁶⁵ Slovo se *r* također pisalo na dva načina. Prvi način je pisanje uspravnog *r*, dok je drugi način pisanje oblog *r*.²⁶⁶ Također slovo *i* pisalo se s točkom ili kosom crtom iznad kako bi se moglo raspoznati od drugih slova (najčešće slova *n*, *u* ili *m*).²⁶⁷ Slovo *t* u rukopisu pisano je nalik današnjem slovu, s vodoravnom crticom koja siječe okomitu.²⁶⁸ Slovo *s* pisano je na dva načina, kao dugo ili kratko. Ukoliko se slovo *s* nalazilo na kraju riječi bilo bi kratko,²⁶⁹ međutim ako bi bilo negdje u sredini, pisalo bi dugo.²⁷⁰ Također u tekstu pojavljuje se dvostruko slovo *v* (*vv* ili *w*) koje se u gotičkoj minuskuli

²⁶² Nedostatak ovih riječi u tekstu su označeni točkom i zarezmom.

²⁶³ ŠANJEK, 2005., 84.

²⁶⁴ Vidi: ŠANJEK, 2005., 83-88 i STIPIŠIĆ, 1985., 99-101.

²⁶⁵ AHAZU, II b.148., fol. 1r.

²⁶⁶ AHAZU, II b.148., fol. 1r.

²⁶⁷ Međutim, mora se napomenuti da nije svako slovo *i* imalo oznaku iznad za raspoznavanje. (AHAZU, II b.148., fol. 4r i ŠANJEK, 2005., 86).

²⁶⁸ AHAZU, II b.148., fol. 6r.

²⁶⁹ AHAZU, II b.148., fol. 1r.

²⁷⁰ AHAZU, II b.148., fol. 1r.

nalazilo u riječima njemačkog ili anglosaksonskog porijekla,²⁷¹ dok je slovo *z* vrlo slično arapskoj brojci tri.²⁷² Kao i u slučaju prethodnog statuta rijetko se susreću ligature te je i ovdje prisutna samo ligatura *st*. Veznik *et* zapisan je posebnim znakom sličnim arapskom broju 7.

	Slovo <i>a</i>		Uspravno slovo <i>r</i>
	Slovo <i>i</i> s točkom		Oblo slovo <i>r</i>
	Slovo <i>i</i> bez punktuacija		Slovo <i>i</i> s crtom
	Slovo <i>z</i>		Slovo <i>t</i>
	Ligatura <i>st</i>		Zaobljeno slovo <i>d</i>
	Dvostruko slovo <i>v</i>		Minuskulno slovo <i>d</i>
	Izduženo slovo <i>s</i>		Veznik <i>et</i>
	Kratko slovo <i>s</i>		

²⁷¹ AHAZU, II b.148., fol. 7r.

²⁷² AHAZU, II b.148., fol. 7r.

6.3. Sustav kratica i abrevijativni znakovi

Broj kraćenih riječi u ovom statutu puno je veći u usporedbi s prethodnim uzevši u obzir činjenicu da je napisan gotičkim pismom koje ima vrlo razvijen sustav kratice zbog užurbanog ritma srednjovjekovnog grada. Kao i u slučaju prethodnog rukopisa i u ovom one se ne mogu striktno grupirati u neku od spomenutih podjela nego će sve kratice biti podijeljene po svojoj prirodi na suspenzije ili kontrakcije u širem smislu ovisno i prema vrsti znaka kojim su obilježene:

I. Kontrakcije i suspenzije obilježene valovitom i kosom crticom

II. Kontrakcije i suspenzije obilježene natpisanim slovom

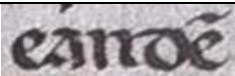
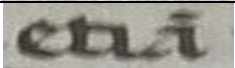
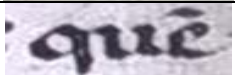
III. Kontrakcije i/ili suspenzije s ostalim znakovima - tironski znak u obliku devetke, znakovi u obliku dvojke, trojke, četvorke i obrnutog slova c, te apostrofa i

IV. Kontrakcije i suspenzije s kombiniranim abrevijacijskim znakovima.

6.3.1. Kontrakcije i suspenzije obilježene valovitom crticom

a) Suspenzije obilježene valovitom crtom sa općim ili određenim značenjem

Kraćenje riječi *per suspensionem* uporabom valovite crtice vrlo je zastupljeno u rukopisu. Kratice koje bi završavale sa slovom koje ima valovitu crtu iznad (primjerice *etiã*, *eandẽ*, *casulã*, *missã* ili *quẽ*) označavale bi da nedostaje slovo *m* što je značilo da se radi o kraticama sa određenim značenjem. Druge kratice ovoga tipa označavale su da nedostaje nekoliko slova u riječi (primjerice kod *viennensibus*, *existentes*, *ante*) te da se radi o kraticama obilježenim valovitom crtom sa općim značenjem kojih se rjeđe može naći u rukopisu.

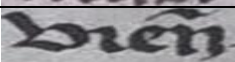
	<i>eandem</i> ²⁷³
	<i>etiam</i> ²⁷⁴
	<i>quem</i> ²⁷⁵
	<i>casulam</i> ²⁷⁶

²⁷³AHAZU, II b.148., fol. 3r.

²⁷⁴AHAZU, II b.148., fol. 5v.

²⁷⁵AHAZU, II b.148., fol. 1r.

²⁷⁶AHAZU, II b.148., fol. 7v.

	<i>missam</i> ²⁷⁷
	<i>viennensibus</i> ²⁷⁸
	<i>existentes</i> ²⁷⁹
	<i>ante</i> ²⁸⁰

b) Kontrakcije obilježene valovitom crtom sa općim ili određenim značenjem

U slučaju kratica što su *aūt*, *eē*, *oīa* i *gñali* radi se o riječima koje su kontrahirane u svom središnjem dijelu. Prvo i posljednje slovo, te u određenim primjerima i jedno iz sredine riječi, stavljene su u kraticu iznad koje se nalazi valovita crtica. U najvećem broju slučajeva radi se o kraticama obilježenim valovitom crtom sa općim značenjem.

	<i>autem</i> ²⁸¹
	<i>esse</i> ²⁸²
	<i>omnia</i> ²⁸³
	<i>generalis</i>

c) Kontrakcije i suspensije kratica iz starokršćanskih kodeksa obilježenih valovitom crtom

Jednako kao i u prethodnom rukopisu i ovdje se nalazi veliki broj starokršćanskih kratica koje se dijele na suspensije i na kontrakcije. Ime Krist kraćeno je univerzalnom kraticom *xps* (*Christus*) dok je za razliku od prethodnog rukopisa i ime Isus kraćeno kao *ihs* (*Ihesus*). U većini slučajeva iznad imena Isus nalazila bi se valovita crtica, međutim postoje slučajevi gdje je ona bila ispuštena. Imenice *frater* i *dominus* te pridjev *noster* u rukopisu su kraćene na isti način kao što je to bio slučaj u prethodnom samo osim vodoravne crtice

²⁷⁷ AHAZU, II b.148., fol. 7v.

²⁷⁸ AHAZU, II b.148., fol. 4r.

²⁷⁹ AHAZU, II b.148., fol. 5r.

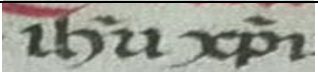
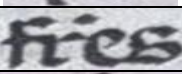
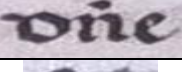
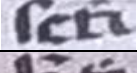
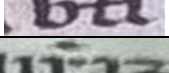
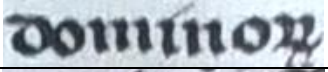
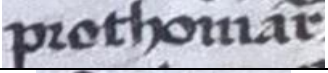
²⁸⁰ AHAZU, II b.148., fol. 5r.

²⁸¹ AHAZU, II b.148., fol. 1v.

²⁸² AHAZU, II b.148., fol. 7r.

²⁸³ AHAZU, II b.148., fol. 7v.

nalazila bi se valovita crtica (*frēs, dñe* i *nřa3*). Ovdje se mogu nadodati niz kratica koje bi se stavljale uz određene osobe, uglavnom svece te biblijske osobe (*sancti, beati* i *prothomartiris*).

Kontrakcije	
	<i>Ihesus Christus</i> ²⁸⁴
	<i>Ihesu Christi</i> ²⁸⁵
	<i>spiritu</i> ²⁸⁶
	<i>fratres</i> ²⁸⁷
	<i>domine</i> ²⁸⁸
	<i>sancti</i> ²⁸⁹
	<i>beati</i> ²⁹⁰
	<i>nostram</i> ²⁹¹
	<i>misericordie</i> ²⁹²
Suspenzije	
	<i>dominorum</i> ²⁹³
	<i>prothomartiris</i> ²⁹⁴
	<i>fratribus</i> ²⁹⁵

²⁸⁴ AHAZU, II b.148., fol. 1r.

²⁸⁵ AHAZU, II b.148., fol. 1v.

²⁸⁶ AHAZU, II b.148., fol. 2r.

²⁸⁷ AHAZU, II b.148., fol. 4r.

²⁸⁸ AHAZU, II b.148., fol. 2v.

²⁸⁹ AHAZU, II b.148., fol. 1r.

²⁹⁰ AHAZU, II b.148., fol. 1r.

²⁹¹ AHAZU, II b.148., fol. 2v.

²⁹² AHAZU, II b.148., fol. 2v.

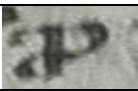
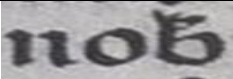
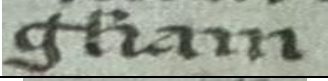
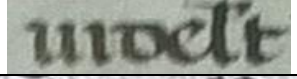
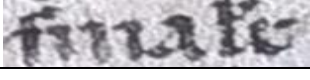
²⁹³ AHAZU, II b.148., fol. 1r.

²⁹⁴ AHAZU, II b.148., fol. 1r.

²⁹⁵ AHAZU, II b.148., fol. 3v.

6.3.2. Kontrakcije i suspenzije obilježene kosom crtom s općim ili određenim značenjem

Slijedi grupa kratica obilježenih kosom crticom koja može imati opće ili određeno značenje, a njome su obilježena samo slova *p*, *q* i *l* i *b*. Već je u *notae iuris* slovo *p* imalo značenje *pro* oblikovano tako da se kod njega donji dio glave nastavlja dijagonalnom linijom koja prelazi na lijevu stranu savijajući se ponekad u petlju. Slovo *q* s kosom crticom ispod značilo je *quod*. *Nob* s kosom crtom na slovu *b* značilo je *nobis*. U slučaju kratica kao što su *vl*, *gliam*, *uidelt* i *finalt*, kosa crta stavljena je na slovo *l*.

Suspenzije	
	<i>pro</i> ²⁹⁶
	<i>quod</i> ²⁹⁷
	<i>nobis</i> ²⁹⁸
Kontrakcije	
	<i>vel</i> ²⁹⁹
	<i>gloriam</i> ³⁰⁰
	<i>uidelicet</i> ³⁰¹
	<i>finaliter</i> ³⁰²

6.3.3. Kontrakcije i/ili suspenzije s ostalim znakovima (tironski znak u obliku devetke, znakovi u obliku dvojke, trojke, četvorke, apostrofa) koji mogu imati opće ili određeno značenje

U rukopisu se vrlo često javljaju i kratice s različitim abrevijativnim znakovima koji se mogu grupirati u nekoliko skupina:

²⁹⁶ AHAZU, II b.148., fol. 6v.

²⁹⁷ AHAZU, II b.148., fol. 6r.

²⁹⁸ AHAZU, II b.148., fol. 7v.

²⁹⁹ AHAZU, II b.148., fol. 3r.

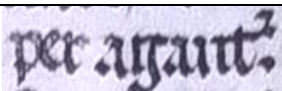
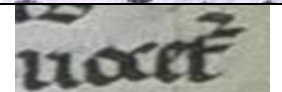
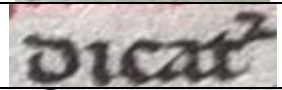
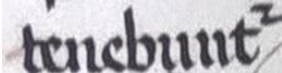
³⁰⁰ AHAZU, II b.148., fol. 1v.

³⁰¹ AHAZU, II b.148., fol. 5v.

³⁰² AHAZU, II b.148., fol. 5r.

a) Suspenzije sa znakom u obliku brojke dva

Ova vrsta kratice česta je u srednjovjekovnim tekstovima, a pogotovo u gotici. Svaka kratica koja na svojem kraju sadrži abrevijativni znak u obliku broja dva označava sufiks *-ur*. Tako primjerice kratice *uocet*² i *dicat*² označavaju indikativ prezenta pasivnog glagola *dico*, 3 i *voco*, 3.

	<i>peragantur</i> ³⁰³
	<i>uocetur</i> ³⁰⁴
	<i>dicatur</i> ³⁰⁵
	<i>tenebuntur</i> ³⁰⁶

b) Suspenzije i kontraksije s abrevijacijskim znakom u obliku brojke tri

Kratice koje u sebi sadrže abrevijacijski znak u obliku arapske brojke tri pojavljuju se rjeđe u rukopisu. Oznaka trojke na kraju kratice označava da riječ završava sa slovom *m*. Primjerice, kratice *ip̄a3*, *glia3* i *cu3* sadrže oznaku u obliku trojke te se njih zapisuje kao *ipsam*, *gloriam* i *cum*.

Suspenzije	
	<i>confratrum</i> ³⁰⁷
	<i>cum</i> ³⁰⁸
Kontraksije	
	<i>nostram</i> ³⁰⁹

³⁰³ AHAZU, II b.148., fol. 2v.

³⁰⁴ AHAZU, II b.148., fol. 2v.

³⁰⁵ AHAZU, II b.148., fol. 3r.

³⁰⁶ AHAZU, II b.148., fol. 9r.

³⁰⁷ AHAZU, II b.148., fol. 3r.

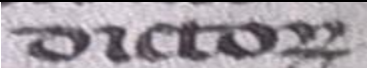
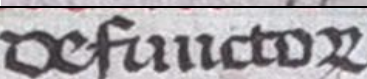
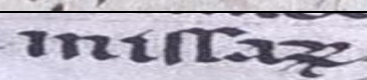
³⁰⁸ AHAZU, II b.148., fol. 3v.

³⁰⁹ AHAZU, II b.148., fol. 7v.

	<i>ipsam</i> ³¹⁰
	<i>gloriam</i> ³¹¹

c) Suspenzije i kontrakcije s abrevijacijskim znakom u obliku brojke četiri

Riječi kraćene *per suspensionem* ili *per contractionem* koje u sebi sadrže abrevijacijski znak sličan broju četiri često se pojavljuju u rukopisu a označava da riječi nedostaje sufiks *-rum*. Kratice *dn̄o4*, *missa4* i *defuncto4* sadrže abrevijacijski znak u obliku broja 4 te one služe za kraćenje riječi *dominorum*, *missarum* i *defunctorum*.

Suspenzije	
	<i>funerum</i> ³¹²
	<i>dictorum</i> ³¹³
	<i>defunctorum</i> ³¹⁴
	<i>missarum</i> ³¹⁵
Kontrakcije	
	<i>dominorum</i> ³¹⁶
	<i>isporum</i> ³¹⁷

d) Suspenzije i kontrakcije s abrevijacijskim znakom u obliku obrnutog slova c

U rukopisu postoje i riječi čije je početak bio kraćen upotrebom abrevijacijskog znaka sličnog obrnutom slovu c koji je korišten u stalnom značenju *con* ili *com*, nikad u značenju *cum*, *cun* kako se može naći u nekim gotičkim rukopisima. Primjeri ovakvih kratica su *confraternitati*, *conueniat* i *congregatione* kako pokazuje tablica.

³¹⁰AHAZU, II b.148., fol. 5v.

³¹¹AHAZU, II b.148., fol. 1v.

³¹²AHAZU, II b.148., fol. 5r.

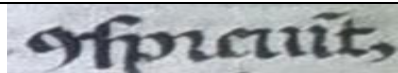
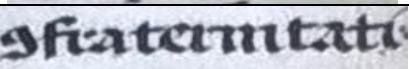
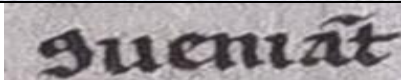
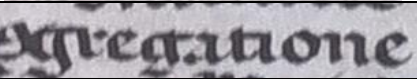
³¹³AHAZU, II b.148., fol. 6v.

³¹⁴AHAZU, II b.148., fol. 3v.

³¹⁵AHAZU, II b.148., fol. 3v.

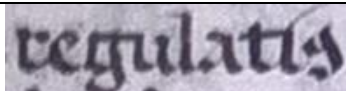
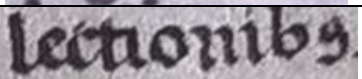
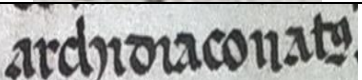
³¹⁶AHAZU, II b.148., fol. 1r.

³¹⁷AHAZU, II b.148., fol. 5v.

	<i>conspiciunt</i> ³¹⁸
	<i>confraternitati</i> ³¹⁹
	<i>conueniant</i> ³²⁰
	<i>congregatione</i> ³²¹

e) Suspenzije s abrevijacijskim znakom u obliku brojke devet

Posljednji niz suspenzija s oznakom u obliku nekog broja jesu one koje sadržavaju oznaku sličnu broju devet. Kratice kao što su *op9*, *lectionib9* i *archidiaconat9* označuju da kraćenoj riječi nedostaje sufiks-*us* te bi one značile *opus*, *lectionibus* i *archidiaconatus*.

	<i>regulatus</i> ³²²
	<i>lectionibus</i> ³²³
	<i>opus</i> ³²⁴
	<i>archidiaconatus</i> ³²⁵

³¹⁸AHAZU, II b.148., fol. 2v.

³¹⁹AHAZU, II b.148., fol. 1r.

³²⁰AHAZU, II b.148., fol. 3r.

³²¹AHAZU, II b.148., fol. 5v.

³²²AHAZU, II b.148., fol. 2v.

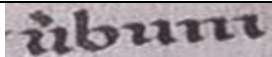
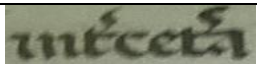
³²³AHAZU, II b.148., fol. 3r.

³²⁴AHAZU, II b.148., fol. 5r.

³²⁵AHAZU, II b.148., fol. 6r.

f) Suspenzije i kontrakcije sa znakom u obliku apostrofa

Rukopis statuta iz 1511. sadržava i riječi koje su kraćene upotrebom znaka u obliku apostrofa iznad određenog slova koji označava da nedostaje sufiks –er. Tipične primjere predstavljaju riječi *verbum*,³²⁶ *universi*,³²⁷ *intercetera*³²⁸ itd.

	<i>uerbum</i>
	<i>vniuersi</i>
	<i>inter cetera</i>

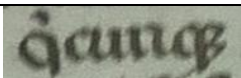
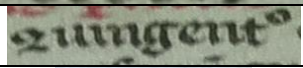
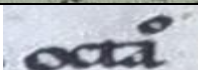
6.3.4. Kratice obilježene malim natpisanim slovom

U rukopisu statuta iz 1511. susreću se i kratice obilježene malim natpisanim slovom. U većini slučajeva radi se o samo jednom slovu, obično je riječ o vokalu, a ako je natpisano više slova, onda se radi o posljednjem slogu riječi. Natpisano jedno ili više slova mogu imati različita značenja. Kada se natpisani vokal nalazi iznad *q*, to znači da nedostaje *u*, natpisano slovo *i* iznad slova *p* bilježi nedostatak *r* – ovaj je način kraćenja u rukopisu i najučestaliji. Natpisano slovo prisutno je i kod rednih brojeva, u ovom slučaju tisuću kod kojega je iznad posljednje slova *s* desne strane stavljeno slovo *o* (*mill^o*), također kod rednog broja 500 (*quingentesimus*, *quingent^o*). Kod rednih brojeva prisutno je i više natpisanih slova koji označavaju da se radi o posljednjem slogu riječi. Primjerice kratica *nonagei^{mo}*. Vrijedno je spomenuti i kako se ime Isusa Krista u tekstu pojavljuje zapisano u obliku kratice s malim natpisanim slovom *Xⁱ* (*Christi*).

³²⁶ AHAZU, II b.148., fol. 1r.

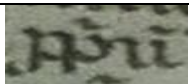
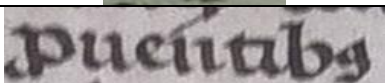
³²⁷ AHAZU, II b.148., fol. 5r.

³²⁸ AHAZU, II b.148., fol. 5v.

	<i>quicumque</i> ³²⁹
	<i>requiem</i> ³³⁰
	<i>priuabitur</i> ³³¹
	<i>nonageimo</i> ³³²
	<i>Christi</i> ³³³
	<i>millesimo</i> ³³⁴
	<i>quingentesimo</i> ³³⁵
	<i>octavo</i> ³³⁶

6.3.5. Kratice s kombiniranim abrevijacijskim znakovima

Već je iz nekih prethodnih primjera bilo očito da pojedine riječi mogu kombinirati više načina kraćenja. Posebno su zanimljivi primjeri kratice koji kombiniraju znak s valovitom i/ili kosom crticom i natpisanim slovom kao što je slučaj priloga *proprium*, koji kombinira kosu crtu s natpisanim slovom *i*. Također kombinacija kratice s kosom crtom i abrevijativnog znaka sličnom brojci devet u riječi *prouentibus*.

	<i>proprium</i> ³³⁷
	<i>prouentibus</i> ³³⁸

³²⁹ AHAZU, II b.148., fol. 5v.

³³⁰ AHAZU, II b.148., fol. 5v.

³³¹ AHAZU, II b.148., fol. 5v.

³³² AHAZU, II b.148., fol. 5r.

³³³ AHAZU, II b.148., fol. 8v.

³³⁴ AHAZU, II b.148., fol. 6v.

³³⁵ AHAZU, II b.148., fol. 6v.

³³⁶ AHAZU, II b.148., fol. 1r.

³³⁷ AHAZU, II b.148., fol. 5v.

³³⁸ AHAZU, II b.148., fol. 5v.

I na kraju ovog poglavlja kao posebnu kategoriju istaknuo bi i riječi koje se pojavljuju u rukopisu koje imaju posebne znakove kao što su *et* i *cetera*.³³⁹

	<i>et</i>
	<i>cetera</i>
	<i>et cetera</i>

³³⁹ AHAZU, II b.148., fol. 4v.

7. ORTOGRAFSKE KARAKTERISTIKE STATUTA IZ 1511. GODINE

Kad je riječ o ortografskim karakteristikama rukopisa statuta iz 1511. kao i u statutu iz 1468. primjećuju se također odstupanja od normi klasičnog latiniteta i to u puno većoj mjeri nego je to bilo u prethodnom slučaju što može biti rezultat toga da je ovaj statut pisan knjižnom gotičkom minuskulom, pa su osobine srednjovjekovnog latiniteta ovdje zastupljenije.

7.1. Vokalizam

7.1.1. Monoftongizacija *ae* i *oe*

Na prvi pogled u rukopisu se može uočiti monoftongizacija *ae* i *oe* što je u skladu s karakteristikama srednjovjekovnog latiniteta. Ona je u rukopisu dosljedno provedena bez obzira radi li se o riječi koja potječe iz klasičnog ili srednjovjekovnog latiniteta, a vidljiva je kod različitih vrsta riječi. Za razliku od prethodnog rukopisa nigdje u tekstu nije zabilježeno *repatō ē* nego samo obično *e*.

a) Monoftongizacija *ae* u *e*

- već u samom naslovu prvog članka statuta stoji *Sequitur iuramentum prebendariorum in hanc formam*. Imenica *praebendarius* kako je vidljivo iz primjera u genitivu množine zabilježena je s običnim glasom *e* mjesto diftongom *ae*.³⁴⁰

Ipak najveći broj primjera monoftongizacije u rukopisu odnosi se na onu završetka *-ae* za genitiv i dativ jednine te nominativ množine imenica i pridjeva a-deklinacije kao i participa perfekta pasivnoga za ženski rod. Otuda nalazimo *ecclesie*,³⁴¹ *misericordie*,³⁴² *alme*,³⁴³ *misse*,³⁴⁴ *benedicte*,³⁴⁵ *sancte*,³⁴⁶ *dicte*,³⁴⁷ *suprascripte*³⁴⁸ itd. Monoftongizacija je provedena i

³⁴⁰ AHAZU, II b.148., fol. 1r.

³⁴¹ AHAZU, II b.148., fol. 1r

³⁴² AHAZU, II b.148., fol. 2v.

³⁴³ AHAZU, II b.148., fol. 1r.

³⁴⁴ AHAZU, II b.148., fol. 3r.

³⁴⁵ AHAZU, II b.148., fol. 3v.

³⁴⁶ AHAZU, II b.148., fol. 2v.

³⁴⁷ AHAZU, II b.148., fol. 3v.

³⁴⁸ AHAZU, II b.148., fol. 4v.

u slučaju odnosne i pokazne zamjenice *que* i *hec* kao i priloga *saepe* koji je u rukopisu zapisan kao *sepe*.³⁴⁹

U rukopisu su vidljivi i primjeri monoftongizacije prefiksa *prae-* no njihov broj je ipak malen budući da je za taj prefiks u dosta slučajeva korištena kratica. Budući da je monoftongizacija u rukopisu dosljedno provedena, onda bi vrijedilo isto i za ovu kraticu.

Primjeri:

- *predictus*³⁵⁰

- *prefulget*³⁵¹

b) Monoftongizacija *oe* u *e*

- imenica *oboedientia* u rukopisu je u akuzativu jednine zabilježena u obliku *obedientiam*³⁵²

kao i glagol *oboedire*, 4. *obediet*.³⁵³

- imenica *poena* u rukopisu je uvijek uredno zabilježena kao *pena* bez obzira u kojem se padežu javlja.

7.1.2. Zamjena vokala

U rukopisu dolazi i do zamjene vokala, a najčešća vrsta riječi koja doživljava ove promjene jesu imenice. Međutim treba napomenuti kako ove promjene nisu toliko učestale. Otuda u rukopisu nalazimo:

a) Prijelaz glasa *-i* u *-e*

Ova glasovna promjena vidljiva je na slučaju imenice *territorium*, ii, n. koja je u rukopisu u ablativu jednine zabilježena kao *terretorio*.³⁵⁴

³⁴⁹ AHAZU, II b.148., fol. 9r.

³⁵⁰ AHAZU, II b.148., fol. 3v.

³⁵¹ AHAZU, II b.148., fol. 3v.

³⁵² AHAZU, II b.148., fol. 1r.

³⁵³ AHAZU, II b.148., fol. 3v.

b) Prijelaz glasa -e u -i

Prijelaz vokala e u vokal i proveden je u slučaju imenice *neglegentia*, -ae, f. koja je u rukopisu zabilježena kao *negligencia*.³⁵⁵

c) Zamjena glasa -i s -y

Zamjena vokala -i s -y česta je promjena u srednjovjekovnom latinitetu a u ovom rukopisu provodi se najčešće na početku riječi. Tako je prilog *immo* zabilježen u obliku *ymo*.³⁵⁶ Također toponim *Ivanich* koji je u rukopisu zabilježen u raznim varijantama zapisan je i u obliku *Yvanich*.³⁵⁷ U rukopisu se također zabilježen i obrnuti slučaj gdje je glas -y zamijenjen glasom -i i to u grčkoj posuđenici *presbyter*, -*ēris*, m koja je u rukopisu u ablativu jednine zapisana kao *presbitero*.³⁵⁸

7.2. Konsonatizam

7.2.1. Grafem h i aspirirani glasovi

U slučaju pisanja fonema h u rukopisu su vidljive promjene i to najčešće u slučaju pridjeva, imenica i glagolskih oblika. Promjena kod fonema h ovisi o njegovom položaju - može biti na početku ili unutar riječi, te o tome dodaje li se ili ispušta glas. Početno h u rukopisu izostavljeno je kod pridjeva *hebdomadalis*, e te je zapisan kao *ebdomadalem*.³⁵⁹ Vrijedno je spomenuti kako je ova promjena u slučaju navedenog primjera dosljedno provedena kroz čitav rukopis. Također početno slovo -h ispušteno je i u slučaju toponima *Hungaria*, -ae, m. pa otud u rukopisu *Ungaria*.³⁶⁰ Slučaj umetanja početnog glasa -h zabilježen je kod ženskog imena Elizabeta koje je zapisano kao *Helizabeth* no potrebno je naglasiti da se susreće i u

³⁵⁴ AHAZU, II b.148., fol. 6v.

³⁵⁵ AHAZU, II b.148., fol. 4v.

³⁵⁶ AHAZU, II b.148., fol. 7v.

³⁵⁷ AHAZU, II b.148., fol. 7r.

³⁵⁸ AHAZU, II b.148., fol. 5r.

³⁵⁹ AHAZU, II b.148., fol. 3r.

³⁶⁰ AHAZU, II b.148., fol. 5v.

klasičnom obliku *Elizabeth*.³⁶¹ Isti slučaj bilježimo kod muškog imena *Abraham* gdje je zapisan u obliku *Habraham*, ali i ispravnom *Abraham*.³⁶² Potonji primjeri spadaju u hiperkorektizam gdje se ubacuje početno slovo -h ondje gdje se ne nalazi u klasičnom latinskom jeziku.

Drugu skupinu promjena čini izostavljanje ili umetanje glasa -h u sredini riječi. Umetanje -h u sredini riječi nalazimo se kod imenice *canthor*³⁶³ (*cantor*), zatim muških osobnih imena *Nicholaus*³⁶⁴ (*Nicolaus*), *Sthephanus*³⁶⁵ (*Stephanus*), *Marthinus*³⁶⁶ (*Martinus*) dok je ispadanje -h unutar riječi vidljivo na primjeru glagola *trahere*, 3. koji je u gerundivu zabilježen u obliku *traendo*³⁶⁷ mjesto *trahendo*. Također ispadanje glasa -h unutar riječi vidljivo je i iz primjera imenice *chorus* koja je na dva mjestu u rukopisu u genitivu jednine zabilježena kao *cori*³⁶⁸ i u ablativu jednine zabilježena kao *coro*.³⁶⁹

U rukopisu se također fonem -h zapisuje kao konsonantska skupina -ch u čestici *nichil*³⁷⁰ što je izrazita karakteristika srednjovjekovnog latiniteta.

7.2.2. Zamjena glasovnih skupina -ti-/-ci-

Kod okluziva t zamjećuje se zamjena glasovnih skupina -ti-/-ci- koje se ne razlikuju ispred vokala što je također jedna od karakteristika srednjovjekovnog latiniteta. Otuda u rukopisu veznik *etiam* zabilježen je i kao *eciam*,³⁷¹ zatim imenica *licentia* kao *licencia*,³⁷² redni broj *tertia* kao *tercia*.³⁷³

³⁶¹ AHAZU, II b.148., fol. 2r

³⁶² AHAZU, II b.148., fol. 1v.

³⁶³ AHAZU, II b.148., fol. 6r.

³⁶⁴ AHAZU, II b.148., fol. 7r.

³⁶⁵ AHAZU, II b.148., fol. 7r.

³⁶⁶ AHAZU, II b.148., fol. 8r.

³⁶⁷ AHAZU, II b.148., fol. 4r.

³⁶⁸ AHAZU, II b.148., fol. 1r.

³⁶⁹ AHAZU, II b.148., fol. 3r.

³⁷⁰ AHAZU, II b.148., fol. 1r.

³⁷¹ AHAZU, II b.148., fol. 3v.

³⁷² AHAZU, II b.148., fol. 5v.

³⁷³ AHAZU, II b.148., fol. 8v.

7.2.3. Promjene kod okluziva -c

Kod pisanja okluziva -c dolazi do promjene pisanja -k umjesto -c. Ti slučajevi zabilježeni su kod imenice *caritas*, -tis, f. koja je zapisana kao *karitas*³⁷⁴ te pridjeva *cathedralis*, e koji je u dativu jednine zabilježen u obliku *kathedrali*³⁷⁵.

7.2.4. Geminacija i redukcija konsonanata

U rukopisu se zamjećuje kako se nije pazilo previše na pisanje dvostrukih konsonanata pa stoga kod nekih zabilježene su i geminacije i redukcije.

Tako kod dentalnog frikativa -f zabilježene su obje glasovne promjene. Geminacija -ff se provodi kod imenice *professor*, -oris, m. koja je u rukopisu zapisana u obliku *proffessor*³⁷⁶, a redukcija je primjerice zabilježena kod glagola *sufficere*, 3 koji je u rukopisu u indikativu imperfekta aktivnog u prvom licu množine zapisan u obliku *sufitiebamus*, mjesto *sufficiebamus*,³⁷⁷ zatim kod imenice *differencia*, -ae, f. koja je u ablativu množine u rukopisu zapisana u obliku *diferenciis*.³⁷⁸

Kod dentalnog afrikativa -s nalazimo primjer redukcije, tj. pojednostavljivanja -ss u -s koji je najčešće zabilježen na primjeru imenice *missa* -ae, f. koji se osim u ispravnom obliku u rukopisu u akuzativu jednine u nekoliko slučajeva zapisana u obliku *misam*.³⁷⁹ Također kod imenice *intercessio*, -onis, f. zabilježena je redukcija konsonanata, pa je ona u ablativu jednine zabilježena u obliku *intercesione*.³⁸⁰ Redukcija konsonanata ss vidljiva je i na primjer pridjeva *necessarius*, a, um koji je u genitivu množine zapisan kao *necesariorum*.³⁸¹

Geminacija likvide -l vidljiva je na primjeru imenice *vigilia*, -ae, f. zabilježene u akuzativu množine kao *vigillias*,³⁸² zatim imenice *candela*, -ae, f. koja je također u akuzativu množine

³⁷⁴ AHAZU, II b.148., fol. 5v.

³⁷⁵ AHAZU, II b.148., fol. 6r.

³⁷⁶ AHAZU, II b.148., fol. 8r.

³⁷⁷ AHAZU, II b.148., fol. 8r.

³⁷⁸ AHAZU, II b.148., fol. 5v.

³⁷⁹ AHAZU, II b.148., fol. 7v.

³⁸⁰ AHAZU, II b.148., fol. 2v.

³⁸¹ AHAZU, II b.148., fol. 2v.

³⁸² AHAZU, II b.148., fol. 4r.

zapisana kao *candellas*,³⁸³ dok je pojednostavljeno pisanje l umjesto ll prisutno kog glagola *alegare*, mjesto *allegare*, 1.³⁸⁴

Kod nazala m prisutno je skraćivanje dupliciranih konsonanata mm i to u primjeru imenice *comendatium*³⁸⁵ mjesto *commendatium*, zatim glagola *comiserit*³⁸⁶ mjesto *commiserit*.

7.2.5. Jednačenje konsonanata (asimilacija)

U rukopisu se zamjećuju i slučajevi asimilacije konsonanata. Primjer jednačenja konsonanata po zvučnosti gdje zvučni konsonant pred bezvučnim postaje bezvučan nalazimo u primjeru glagola *publicare*, 1. koji je u rukopisu mjesto klasičnog oblika 3 lica množine indikativa perfekta pasivnog *publicata sunt* zabilježen u obliku ... *predicta statuta sunt **puplicata***.³⁸⁷

Zatim kod dentalnih konsonanata također dolazi do zamijene zvučnih i bezvučnih što je očito na primjeru neodređene zamjenice *quidquid* u kojoj je zvučni konsonant d zamijenjen bezvučnim t pa glasi *quitquid*.³⁸⁸

Zamjena je očita i u slučaju nazala m i n. Tako je imenica *compulsatio*, -onis, f. u rukopisu u akuzativu jednine zabilježena kao *compulsionem*³⁸⁹. Isti slučaj nalazimo i kod imenice *ambulatio*, onis f. koja je u ablativu jednine zabilježena kao *anbulationi*.³⁹⁰

7.2.6. Epentetsko p

Epentetsko p ortografska je specifičnost gdje se razbija konsonantska skupina mn umetanjem okluziva p između njih. Primjer umetanja epentetskog p nalazimo kod glagola *condemnare* 1. koji je u 3 licu jednine futura I. pasivnog zapisan kao *condempnabitur* mjesto uobičajenog *condemnabitur*.³⁹¹

³⁸³ AHAZU, II b.148., fol. 3v.

³⁸⁴ AHAZU, II b.148., fol. 4v.

³⁸⁵ AHAZU, II b.148., fol. 2v.

³⁸⁶ AHAZU, II b.148., fol. 4v.

³⁸⁷ AHAZU, II b.148., fol. 5v.

³⁸⁸ AHAZU, II b.148., fol. 5r.

³⁸⁹ AHAZU, II b.148., fol. 1r.

³⁹⁰ AHAZU, II b.148., fol. 4r.

³⁹¹ AHAZU, II b.148., fol. 2r.

7.2.7. Zamjena dvostrukog vokala –i konsonantskim -j

Kao i u prethodnom rukopisu i ovdje se zamjećuje promjena u kojoj se dvostruko bilježenje vokala -i zamjenjuje sa skupinom –ij, a isto se najčešće očituje na kraju riječi.

Primjer:

- genitiv imenice *prebendarius* umjesto klasičnog *prebendarii* zabilježen je kao *prebendarij*.³⁹² Na isti način zabilježene su i imenice: *euangelijs*,³⁹³ *officijs*,³⁹⁴ *uigilijs*,³⁹⁵ itd.

7.2.8. Bilježenje konsonantskog -u

U tekstu rukopisa statuta se po tadašnjim uzusima konsonantsko u bilježi u principu jednako kao i vokalsko a i obratno, vokalsko s konsonantskim; otuda npr. imamo: *uerbum*,³⁹⁶ *deuotius*,³⁹⁷ *uiuente*,³⁹⁸ *uero*,³⁹⁹ *uirginis*,⁴⁰⁰ *uel*,⁴⁰¹ ali i *vnus*,⁴⁰² *vxor*,⁴⁰³ *vnamini*,⁴⁰⁴ *vtilitate*⁴⁰⁵ itd.

7.2.9. Bilježenje dvostrukog grafema –v (w)

Bilježenje dvostrukog grafema vv (w) kao i u statutu iz 1468. zabilježeno je kod toponima *Warasdinum*,⁴⁰⁶ *Urbowcz*⁴⁰⁷ *Iwanich*,⁴⁰⁸ kod prezimena *Wrabech*,⁴⁰⁹ *Zewer*⁴¹⁰ itd.

³⁹² AHAZU, II b.148., fol. 1r.

³⁹³ AHAZU, II b.148., fol. 3r.

³⁹⁴ AHAZU, II b.148., fol. 4r

³⁹⁵ AHAZU, II b.148., fol. 3r.

³⁹⁶ AHAZU, II b.148., fol. 1r.

³⁹⁷ AHAZU, II b.148., fol. 2v.

³⁹⁸ AHAZU, II b.148., fol. 8v.

³⁹⁹ AHAZU, II b.148., fol. 6r.

⁴⁰⁰ AHAZU, II b.148., fol. 4r.

⁴⁰¹ AHAZU, II b.148., fol. 5v.

⁴⁰² AHAZU, II b.148., fol. 5r.

⁴⁰³ AHAZU, II b.148., fol. 2r.

⁴⁰⁴ AHAZU, II b.148., fol. 1r.

⁴⁰⁵ AHAZU, II b.148., fol. 1r.

⁴⁰⁶ AHAZU, II b.148., fol. 6r.

⁴⁰⁷ AHAZU, II b.148., fol. 6r.

⁴⁰⁸ AHAZU, II b.148., fol. 8r.

⁴⁰⁹ AHAZU, II b.148., fol. 8r.

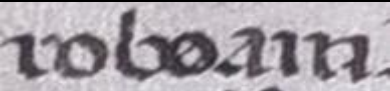
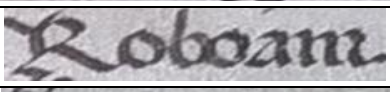
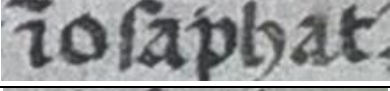
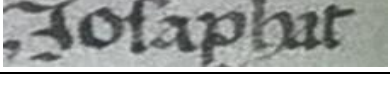
⁴¹⁰ AHAZU, II b.148., fol. 7r.

7.3. Bilježenje velikog i malog slova

Kao i u rukopisu statuta iz 1468. i ovdje pravilo pisanja malog i velikog slova nije u potpunosti poštivano. Primjeri će pokazati kako se kod bilježenja osobnih imena često rade odstupanja od ortografije klasičnog latiniteta te također u bilježenju imena mjesta, gradova, pokrajina kao i kod pridjeva izvedenih od imena koji se u klasičnom latinskom bilježe velikim slovom. Pisanje velikog i malog slova variralo je s obzirom na interpunkciju. Točka i zarezi nisu se pisali na način kao što se danas pišu, pa prema tome nije se niti poštivalo pravilo pisanja velikog i malog slova. U najviše slučajeva, nakon zareza, sljedeća bi riječ bila napisana velikim početnim slovom. Primjer toga nalazi se u rečenici „...utilitate et augmento ipsius confraternitatis, Et quod seruabit fideliter tam oblata quam alias acquisita uel...”⁴¹¹ gdje je vidljivo da je veznik *et* zabilježen velikim slovom.

7.3.1. Bilježenje osobnih imena

Pisanje vlastitih imena u rukopisu vrlo je nedosljedno pa su pojedina imena pisana velikim početnim slovom dok su neka zabilježena malim slovom. Tako su biblijska imena u rukopisu uvijek bila napisana malim početnim slovima, osim u slučaju kad bi se ta imena našla na početku nove rečenice pa bi zbog toga bilo stavljeno veliko početno slovo (primjerice *ezechia/Ezechia* i *roboam/Roboam*).

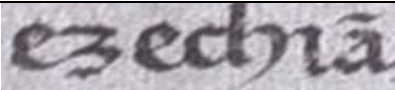
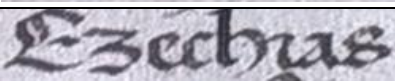
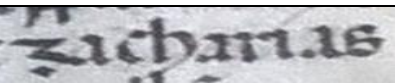
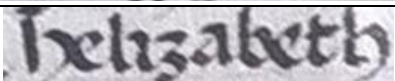
	<i>lucam</i> ⁴¹²
	<i>roboam</i> ⁴¹³
	
	<i>iosaphat</i> ⁴¹⁴
	

⁴¹¹ AHAZU, II b.148., fol. 4r.

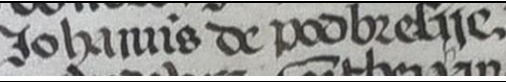
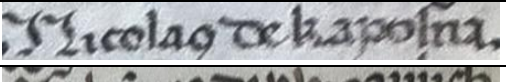
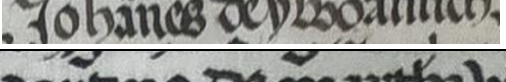
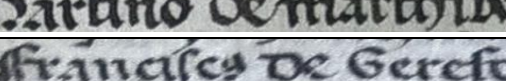
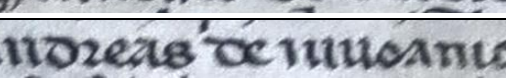
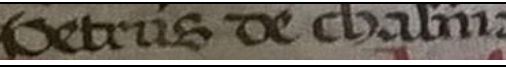
⁴¹² AHAZU, II b.148., fol. 2r.

⁴¹³ AHAZU, II b.148., fol. 1v.

⁴¹⁴ AHAZU, II b.148., fol. 1v.

	<i>ezechiam/s</i> ⁴¹⁵
	
	<i>zacharias</i> ⁴¹⁶
	<i>helizabeth</i> ⁴¹⁷
	<i>elizabeth</i> ⁴¹⁸

Ostala osobna imena u tekstu u većini slučajeva napisana su velikim početnim slovom kako pokazuju primjeri iz priložene tablice. Međutim i tu postoje odstupanja pa su tako pojedina zapisana i malim početnim slovom kao primjerice *andreas de iuuoanich* i *anthonius zewer*. Vrijedno je spomenuti kako se isto pravilo pisanja velikog i malog slova provodi i u njihovim prezimenima koja su većini slučajeva zabilježena s malim početnim slovom.

	<i>Johannus de podbresiie</i> ⁴¹⁹
	<i>Nicolao de kaposna</i> ⁴²⁰
	<i>Johannes de ywoanich</i> ⁴²¹
	<i>Martino de marthinowcz</i> ⁴²²
	<i>Franciscus de Gereso</i> ⁴²³
	<i>andreas de iuuoanich</i> ⁴²⁴
	<i>Petrus de chasma</i> ⁴²⁵

⁴¹⁵ AHAZU, II b.148., fol. 1v.

⁴¹⁶ AHAZU, II b.148., fol. 2r.

⁴¹⁷ AHAZU, II b.148., fol. 2r.

⁴¹⁸ AHAZU, II b.148., fol. 2r.

⁴¹⁹ AHAZU, II b.148., fol. 9r.

⁴²⁰ AHAZU, II b.148., fol. 8r.

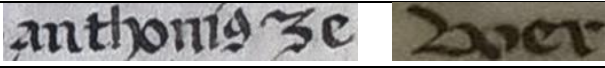
⁴²¹ AHAZU, II b.148., fol. 9r.

⁴²² AHAZU, II b.148., fol. 6r.

⁴²³ AHAZU, II b.148., fol. 8r.

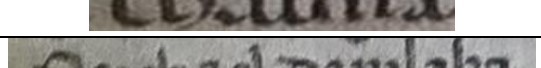
⁴²⁴ AHAZU, II b.148., fol. 8r.

⁴²⁵ AHAZU, II b.148., fol. 7r.

	<i>Tomas de ciglena</i> ⁴²⁶
	<i>anthonius zewer</i> ⁴²⁷

7.3.2. Bilježenje toponima

Kad je riječ o toponimima oni su u rukopisu uvijek pisani malim početnim slovom bez obzira radi li se o nazivima gradova, mjesta ili pokrajina kako pokazuju primjeri navedeni u priloženoj tablici. Također vrijedno je spomenuti kako su oni u rukopisu pisani malim početnim slovom bez obzira navode li se samostalno (primjerice *Croacie*) ili čine cjelinu s osobnim imenom (primjerice *Michael de mlaka*). Na kraju se mora spomenuti i pridjev *zagrabiensis* koji je u rukopisu uvijek pisan s malim početnim slovom.

	<i>croacie</i> ⁴²⁸
	<i>dalmatie</i> ⁴²⁹
	<i>ungarie</i> ⁴³⁰
	<i>zagrabie</i> ⁴³¹
	<i>gradez</i> ⁴³²
	<i>zamabor</i> ⁴³³
	<i>chasma</i> ⁴³⁴
	<i>Michael de mlaka</i> ⁴³⁵
	<i>zagrabiensis</i> ⁴³⁶

⁴²⁶ AHAZU, II b.148., fol. 7r.

⁴²⁷ AHAZU, II b.148., fol. 7r.

⁴²⁸ AHAZU, II b.148., fol. 5v.

⁴²⁹ AHAZU, II b.148., fol. 5v.

⁴³⁰ AHAZU, II b.148., fol. 5v.

⁴³¹ AHAZU, II b.148., fol. 5v.

⁴³² AHAZU, II b.148., fol. 8r.

⁴³³ AHAZU, II b.148., fol. 8r.

⁴³⁴ AHAZU, II b.148., fol. 7r.

⁴³⁵ AHAZU, II b.148., fol. 8r.

⁴³⁶ AHAZU, II b.148., fol. 7v.

7.4. Interpunkcija

Kao i u prvome statutu pravilo korištenja interpunkcije nije dosljedno provođeno. Od interpunkcijskih znakova korištene su točka, zarez, točka sa zarezom i dvotočje koji su se koristili ili za odvajanje rečenica ili kao oznake za završetak rečenice.

Na početku drugog dijela statuta u isječku: “*Ad honorem gloriose et intemerate virginis Marie matris misericordie, (zarez) Et ad futuram perpetuamque rei memoriam. (točka) Nos vniuersi prebendarii chorum ecclesie zagrabiensis, (zarez) Cupientes ex animo laudibus diuinis. (točka) Solerciaque invigillare ampliori, (zarez) Et matrem misericordie genitricem utputa dei et domini nostri Ihesu Christi ad uocatam nostram omni nixu vivatori accuratiorique officio: (dvotočka) venerari quatenus ipsius intercessione piam apud dominum Ihesum...*”⁴³⁷ mogu se naći svi navedeni interpunkcijski znakovi. Točke imaju ulogu označavanja kraja rečenice, dok zarezi i dvotočka razdvajaju rečenice.

U članku *Secreta ipsorum dominorum prebendariorum celentur et oculentur*: “*In super dicti fratres unanimi uoto concluderunt quod si aliquis proderet secreta et illa que tractantur in communitate ex tunc illico priuabitur consortio et prouentibus anno vno et die vno in super, (zarez) vel quousque fratribus placuerit. (točka)*”⁴³⁸ nalazi se zarez te točka koja označava kraj rečenice, a istovremeno i članka. Međutim, mora se napomenuti da je posljednja rečenica u članku rijetko kada završavala s točkom već krajevi rečenica nisu sadržavali niti jedan interpunkcijski znak. Članak *Novus decanus prestet iuramentum*: “*Quilibet decanus tempore sue assumptionis seu electionis ad decanatum iuret, quod fideliter administrabit, et quod faciet solertem diligentiam in procuranda utilitate et augmento ipsius confraternitatis, Et quod seruabit fideliter tam oblata quam alias acquisita uel relicta eidem confraternitati, et cetera*”⁴³⁹ te članak *Benedictam aquam et librum psalterii junior deferat*: “*...pro quocumque defuncto iunior frater deferat benedictam aquam ad aspergendum ipsum funus seu sepulcrum defuncti et librum psalterii ad locum ubi astant fratres pro recitandis responsoriis anthiphonis atque collectis circa tale funus decantari consuetis*”⁴⁴⁰ jedni su od primjera gdje se na kraju ne nalazi točka niti jedan drugi interpunkcijski znak.

⁴³⁷ AHAZU, II b.148., fol. 2v.

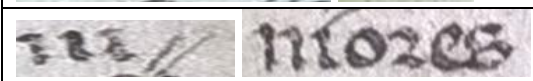
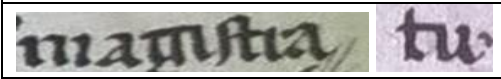
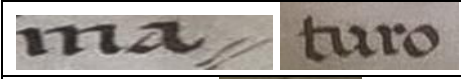
⁴³⁸ AHAZU, II b.148., fol. 5v.

⁴³⁹ AHAZU, II b.148., fol. 4r-4v.

⁴⁴⁰ AHAZU, II b.148., fol. 5r.

Jedini primjer gdje je korištena točka sa zarezom jest u članku *Pro restauratione et reparatione...* gdje nema ulogu razdvajanja rečenica već označuje da u tekstu nedostaju riječi koje su nadodane na margini stranice: “... *obligantesque ad dicendas prefatas collectas, ad quod obligamen ; (točka sa zarezom) penes formam.../*” (*omnes consenserunt*)

Riječi u tekstu statuta gotovo su se uvijek odvajale. Postojalo je slučajeva gdje su neke riječi bile spojene zbog nedostatka prostora, međutim oni su bili rijetki. Ukoliko bi riječ na kraju retka bila odvojena, bile bi stavljene dvije kose crte (/) te bi se riječ nastavila u novome retku (primjerice kod *omnium*, *magistratu* i *maturo*). Međutim, ako bi se vlastito ime odvajalo na kraju retka, ne bi se stavljale dvije kose crte već bi se riječ samo nastavila u novome retku. Za razliku od prethodnog statuta ovdje se nisu stavljale dvije kose crte na početku novoga retka, već samo na kraju te se može primijetiti da tekst sadrži puno manje razdvojenih riječi na kraju retka nego u prethodnom statutu.

	<i>rogantur</i> ⁴⁴¹
	<i>soluendo</i> ⁴⁴²
	<i>iuniores</i> ⁴⁴³
	<i>magistratu</i> ⁴⁴⁴
	<i>omnium</i> ⁴⁴⁵
	<i>maturo</i> ⁴⁴⁶
	<i>Blassius</i> ⁴⁴⁷
	<i>Zewer</i> ⁴⁴⁸

⁴⁴¹ AHAZU, II b.148., fol. 5r.

⁴⁴² AHAZU, II b.148., fol. 5r.

⁴⁴³ AHAZU, II b.148., fol. 5r.

⁴⁴⁴ AHAZU, II b.148., fol. 3v.

⁴⁴⁵ AHAZU, II b.148., fol. 9r.

⁴⁴⁶ AHAZU, II b.148., fol. 9r.

⁴⁴⁷ AHAZU, II b.148., fol. 7r.

⁴⁴⁸ AHAZU, II b.148., fol. 7r.

8. SADRŽAJ STATUTA IZ 1511.

Statut iz 1511. godine sastoji se od 39 članaka te je prema svom sadržaju vrlo sličan statutu iz 1468. godine. Za razliku od prethodnog statuta, drugi ne započinje zazivom Boga, niti se ne spominje povijesna podloga nastanku ovog statuta, već prvi dio, započinje zazivom Isusa Krista Marijin sina⁴⁴⁹ te zakletvama dekana⁴⁵⁰ i novih prebendara,⁴⁵¹ koje su identične onima iz prethodnog statuta. Jedina je razlika što se u ovome statutu zakletva novih prebendara nalazi ispred zakletve dekana. Nakon zakletvi slijede članci koja su također preuzeti iz statuta iz 1468. godine. U njima piše da se odlukom iz 1468. godine, novog dekana bira na blagdan sv. Lovre u kapelici sv. Stjepana Prvomučenika⁴⁵² te da niti jedan novoizabrani dekan ne smije odbiti ovaj poziv. Ukoliko ga odbije biti će kažnjen⁴⁵³ prema pravilu iz prethodnog statuta. Sljedeći članak jedinstven je jer se ne pojavljuje u prethodnom statutu. On sadrži tri evanđelja prepisana iz Biblije,. Prvi tekst je početak Matejeva evanđelja (*Kraljevsko rodoslovlje Isusovo*).⁴⁵⁴ Drugi je tekst iz Markova evanđelja (*Sveopće*

⁴⁴⁹ *Ihesus Christus Marie filiu, in secula laudetur, amen.* (Transkripciju je zapisao Tkalčić u knjizi *Povijesni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba*, svezak treći, Zagreb, 1896.,306; Original se nalazi u AHAZU, II b.148., fol. 1r).

⁴⁵⁰ “Ego N.N. de tali, decanus dominorum prebendariorum iuro et promito, quod fideliter administrabo per me inuenta et solertem diligentiam faciam in procuranda vtilitate et augmento ipsis confraternitatis et quod fidei conseruabo tam oblata quam aquista uel relictis eidem confraternitati sic me Deus adiuuet et hec sancti Dei euuangelia.” (TKALČIĆ, 1896., 306; AHAZU, II b.148., fol. 1r).

⁴⁵¹ “Ego N.N. de tali, prebendaris cori alme ecclesie zagrebiensis, iuro et promitto dominis et fratribus meis prebendariis predicte ecclesie Zagrebiensis fidelitatem, promotionem, procuracionem. Secreta celare et statuta, constitutiones, laudabilesque consuetudines ipsorum firmiter obseruare, debitam reuerentiam et obedientiam eisdem dominis et fratribus mei sin rebus licitis exhibere. Sic Deus me adiuuet et hec sancta dei euuangelia.” (TKALČIĆ, 1896., 306; AHAZU, II b.148., fol. 1r).

⁴⁵² “...in vigilia beati Laurencii martiris, domini prebendarii chori ecclesie zagrebiensis ad compulsionem factam congregati in ecclesia sancti Stephani prothomartiris, vnanimi voto conclserunt in electione decani quod quandocumque decanus...” (TKALČIĆ, 1896., 306; AHAZU, II b.148., fol. 1r).

⁴⁵³ “Quod nullus dominorum prebendariorum recuset assumere officium decanatus sub pena hic descripta.” (TKALČIĆ, 1896., 306; AHAZU, II b.148., fol. 1r).

⁴⁵⁴ “Liber generationis Ihesu Christi fili David, fili Abraham. Habraham genuit Isac. Isaach autem genuit Iacob. Iacob autem genuit Iudam et fratres ei. Iudas autem genuit Phares et Zaram de Thamar...” (Transkripciju tekstova iz Biblije Tkalčić nije zapisao, već samo njihove naslove, tako da se oni nalaze samo u originalnom tekstu: AHAZU, II b.148., fol. 1v).

poslanje).⁴⁵⁵ Dok je treći tekst isječak prvog poglavlja Lukina evanđelja (*Navještenje Krstiteljeva rođenja*).⁴⁵⁶

Nakon evanđelja navodi se kako njihova bratovština, nazvana Kalendina,⁴⁵⁷ služi mise u čast Blažene Djevice Marije.⁴⁵⁸ Mise se održavaju u kapeli sv. Stjepana na koje su obvezni dolaziti svi članovi. Tijekom mise četiri osobe pjevaju psalme.⁴⁵⁹ Pravila prilikom služenja misa vrlo su slična onima iz prvog statuta. Mladi prebendari imaju dužnost nošenja svete vode te psaltira na misu.⁴⁶⁰ Svaki prebendar i član bratovštine Kalendine dužan je prisustvovati na misi. Ukoliko nema opravdan izostanak, dužan je platiti 40 bečkih dinara.⁴⁶¹ Nakon članaka u kojima se navodi pravila vezana za službu mise u čast Blažene Djevice Marije dolaze pravila koje mora poštivati svaki novoizabrani dekan. Slično kao i u prethodnom statutu, novi dekan izriče zakletvu pred svim prebendarima⁴⁶² na blagdan sv. Lovre. Prilikom izbora čita se statut⁴⁶³ te novi dekan preuzima sve poslove svog prethodnika.⁴⁶⁴ Ukoliko je neki brat bolestan, dekan ga je dužan posjećivati i pomoći mu koliko god može te ukoliko nije u mogućnosti ophoditi bolesne treba naći brata koji će ga zamijeniti.⁴⁶⁵ Nadalje, dolazi članak posvećen preminulim kanonicima te prijenosu njihova tijela u grob. Identično kao i u prethodnom statutu i ovdje su za nošenje tijela bili zaduženi mlađi članovi Zbora.⁴⁶⁶ U sljedećim člancima navodi se kako svaki mlađi član Zbora mora

⁴⁵⁵ “Recumbentibus vndecim discipulis, apparint illis Ihesus, et exprobrauit in credulitatem illorum et duriciam cordis. Que hiis qui viderant eum resurrexisse non crediderent et dixit eis, euntes in mundum vniuersum et predicate euuangelium comuni creature...” (AHAZU, II b.148., fol. 2r).

⁴⁵⁶ “Fuit in diebus Herodis regis Iudee sacerdos quidam, nomine Zacarias de vice abia, et vxor illius de filiabus Aaron, et nomen eis Eliizabeth. Erant autem aubo iusti ante Deum, in cedentes in comunionibus, mandatis et iustificationibus Domini fine...” (AHAZU, II b.148., fol. 2r).

⁴⁵⁷ “De nomine Kalendini, ac confraternitatis eum.” (TKALČIĆ, 1896., 308; AHAZU, II b.148., fol. 2v).

⁴⁵⁸ “Ad honorem gloriose et intemerate virginis Marie, matris misericordie, et ad futuram perpetuamque rei memoriam. Nos vniuersi prebendarii chorum ecclesie zagrabiensis, cupientes ex animo laudibus diuinis...” (TKALČIĆ, 1896., 307; AHAZU, II b.148., fol. 2v).

⁴⁵⁹ “Quod in qualibet vigilia cuiuslibet benedictie virginis Marie, matris misericordie, in choro eiusdem, in ecclesia sancti regis Stephani constructo, amodo et per amplius cantabitur psalterium per quatuor personas, incipiendo a prima serie usque ad ultimam inclusiue...” (TKALČIĆ, 1896., 308; AHAZU, II b.148., fol. 2v).

⁴⁶⁰ Benedictam aquam et librum psalterii junior deferat (TKALČIĆ, 1896., 313; AHAZU, II b.148., fol. 5r).

⁴⁶¹ “... in quadraginta denariis viennensibus...” (TKALČIĆ, 1896., 311; AHAZU, II b.148., fol. 4r).

⁴⁶² “Novus decanus prestet iuramentum” (TKALČIĆ, 1896., 311; AHAZU, II b.148., fol. 4r).

⁴⁶³ In electione novi decani statuta ipsius confraternitatis annuatim legantur (TKALČIĆ, 1896., 312; AHAZU, II b.148., fol. 4v).

⁴⁶⁴ “Novus decanus recipiat rationem a suo predecessore” (TKALČIĆ, 1896., 311; AHAZU, II b.148., fol. 4r).

⁴⁶⁵ “Volumus et statuimus, quod decanus noster quemlibet confratrem nostrum infirmum adminus semel in qualibet die visitare teneatur...” (TKALČIĆ, 1896., 311-312; AHAZU, II b.148., fol. 4v).

⁴⁶⁶ „De portatione funerum seu defunctorum canonicum.” (TKALČIĆ, 1896., 313; AHAZU, II b.148., fol. 5r).

poštivati starije članove te kako za vrijeme domjenaka mlađi moraju prepustiti starijima mjesto za stolom.⁴⁶⁷ Isto kao i u statutu iz 1468., jedan je članak posvećen tajnama unutar zbora te se navodi kako se one ne smiju otkrivati te bi svako kršenje ovog pravila bilo kažnjavano.⁴⁶⁸ Nadalje, kao i kod prethodnog statuta jedan je članak posvećen misi za pokojne biskupe koja je postala važna nakon dodjeljivanja moravečke desetine te koja se uvijek služila nakon blagdana sv. Uršule.⁴⁶⁹ Posebni članak iz 1461. godine napisan je u ovome rukopisu te se u njemu navodi kako prebendari dobivaju jedan floren od testamentarnog legata. Ukoliko netko od prebendara želi odbiti taj floren mora tražiti dopuštenje od svog dekana.⁴⁷⁰ Pošto je ubiranje moravečke desetine bilo važno za prebendare, poseban članak navodi kako se godišnje biraju dva prebendara, jedan mlađi, drugi stariji, čija je zadaća ubiranje te zapisivanje navedene desetine. Ukoliko to ne izvrše biti će im oduzet dio od desetine.⁴⁷¹ S obzirom da je Zbor prebendara imao u vlasništvu i jedno kupalište, jedan je članak posvećen njemu te njegovoj obnovi te se u članku navodi kako je potrebno sakupiti novac koji će biti iskorišten za obnovu kupališta,⁴⁷² dok posljednja dva članka ovog statuta govore o misi u čast Blažene Djevice Marije koja se služi subotom.⁴⁷³

⁴⁶⁷ “Junior frater seniori honores exhibeat... Simili modo, quando fratres vocantur ad aliqua convivia communiter, nullus alium precedat seniore, se ad mensam locando.” (TKALČIĆ, 1896., 314; AHAZU, II b.148., fol. 5v).

⁴⁶⁸ “Secreta ipsorum dominorum prebendariorum celentur et occultentur” (TKALČIĆ, 1896., 314; AHAZU, II b.148., fol. 5v).

⁴⁶⁹ “Post festum beate Ursule fit pro episcopis defunctis qui in districtu et terretorio de moraucha decimas...” (TKALČIĆ 1896., 316; AHAZU, II b.148., fol. 6r-6v).

⁴⁷⁰ “... testamento ipsis legato, hoc tamen addito, quod illi, qui fuerint in processione habeant unum florenum pro fatigiis de illo testamento.” (TKALČIĆ, 1896., 315; AHAZU, II b.148., fol. 6r).

⁴⁷¹ “... quod annuatim duo fratres prebendarii, unus senior et alter junior, qui per fratres deputabuntur ad dicandum ipsas decimas, post extorsionem ipsarum decimarum et depositionem rationis eisdem, ut prefertur, quolibet anno ipsi duo decimatores in matriculam seu ladudalam ipsius communitatis, ut solent domini de capitulo, purgatum registrum ipsis fratribus dent et reponant, sub pena et carentia portionis earumdem decimarum. (TKALČIĆ, 1896., 316-317; AHAZU, II b.148., fol. 6v).

⁴⁷² “Pro restauratione et reparatione balnei collecta pro sacerdote defuncto in missa ebdomandali beate virginis Marie eiusdem, qualibet die per dominos prebendarios chori ecclesie zagrabiensis dicenda” (TKALČIĆ, 1896., 317; AHAZU, II b.148., fol. 7r).

⁴⁷³ “De missa beate virginis singulis sabbatinis diebus...” (TKALČIĆ, 1896., 318-320; AHAZU, II b.148., fol. 8r-9v).

9. ZAKLJUČAK

Statuti Zbora prebendara iz 1468. i 1511. godine vrijedan su primjer crkvene povijesti Zagrebačkog kaptola. Oni prikazuju kako je život prebendara bio vođen pravilima koji su u njima bili zapisani. Prebendari su od samog početka imali posebnu ulogu unutar Zagrebačkog kaptola koja se najviše očitala u služenju misa u čast Blažene Djevice Marije te se upravo ta uloga može vidjeti u sadržaju samih statuta. Ivan Krstitelj Tkalčić obradio je jedan dio ovih statuta te zapisao povijest prebendara, no u njegovim radovima nema analiza koje čine srž ovog diplomskog rada.

Paleografska analiza statuta iz 1468. godine pokazuje kako je rukopis napisan na pergameni vrlo lijepom humanistikom. Upravo zbog karakteristika humanistike rukopis ne sadrži veliki broj kratica te je dobro čitljiv. Kraćenje riječi *per suspensionem* predstavlja jedno od najčešćih načina kraćenja u rukopisu, dok je kraćenje riječi *per contractionem* nešto rjeđe. Važno je i zaključiti da su suspenzije i kontrakcije obilježene vodoravnom crtom najčešće kratice te kao posebnu grupu treba izdvojiti kratice preuzete iz starokršćanskih kodeksa tzv. *nomina sacra* koje su izrazito zastupljene u tekstu. Iako je rukopis napisan humanistikom u njemu se još uvijek provlače gotički elementi koji se najviše očituju u slovima *z*, *i*, *s*, *r*, *u* i oblom *d*.

Iz ortografske analize statuta iz 1468. godine može se vidjeti kako pravilo pisanja velikog i malog slova nije bilo poštivano što i je jedna od karakteristika srednjovjekovnih latinskih tekstova. Osobna imena u većini slučajeva pisana su velikim početnim slovom, dok su toponimi gotovo uvijek pisani malim početnim slovom. Isto vrijedi i za pravilo korištenja interpunkcije. Sustav interpunkcija koji mi danas znamo tada nije postojao tako da je logično i zaključiti da interpunkcije u rukopisu nisu imale istu ulogu kao ove danas. Također se u tekstu primjećuju odstupanja od normi klasičnog latiniteta koje se mogu uočiti u monoftongizaciji diftonga *ae* i *oe*, različitim zamjenama vokala i glasova, u hiperkorektizmu *geminata* koji se očituje u bilježenju konsonanta, zatim u nedosljednosti u bilježenju glasa *-h* te zamjeni glasovnih skupina *-ti/-ci*. Na kraju mora se napomenuti da u ovom rukopisu susrećemo i repato *e* (ẹ).

Paleografska analiza statuta iz 1511. godine pokazuje kako je rukopis napisan na pergameni knjiškom gotičkom minuskulom te zbog ove činjenice tekst sadrži puno više kratica nego prethodni statut, slova su sitnije napisana te je tekst puno teže čitljiv. Slično kao i

kod statuta iz 1468. godine najčešće kraćenje jest *per suspensionem*, dok je kraćenje *per contractionem* nešto rjeđe. Također, mora se napomenuti da ovaj statut sadrži puno više suspenzija i kontrakcija s abrevijativnim znakom u obliku brojeva te kratica s kombiniranim abrevijativnim znakovima nego prethodni, što je također jedna od karakteristika gotice.

Iz ortografske analize statuta iz 1511. godine može se vidjeti da se niti ovdje nije poštivalo pravilo pisanja velikog i malog slova. Pisanje vlastitih imena u rukopisu vrlo je nedosljedno pa su pojedina imena pisana velikim početnim slovom, a neka su zabilježena malim slovom, dok su toponimi u rukopisu uvijek pisani malim početnim slovom. Isto kao i u prethodnom statutu pravilo korištenja interpunkcije nije bilo poštivano. Također se i u ovome rukopisu mogu vidjeti odstupanja od normi klasičnog latiniteta i to u puno većoj mjeri nego u statutu iz 1468. godine, pošto je ovaj statut napisan goticom. Monoftongizacija *ae* i *oe* dosljedno je provedena, te za razliku od prethodnog statuta ovdje ne susrećemo repato *ę*. Nedosljednosti možemo vidjeti u slučaju pisanja fonema *h*, geminaciji i redukciji konsonanata, u jednačenju konsonanata, u promjeni kod okluziva *-c* te u zamjeni različitih vokala, glasova te glasovne skupine *-ti/-ci*.

Kada se pogledaju sadržaji statuta iz 1468. i 1511. godine može se zaključiti da su slični. Članci o zakletvama koji polažu prebendari i dekan su identični, te se može zaključiti da su zakletve iz statuta iz 1511. godine prepisane iz prethodnik. Veliki broj članaka statuta bave se sličnim ili istim temama. Izbor novog dekana te njegove obaveze zapisane su u oba statuta u nekoliko članaka. Može se vidjeti da je puno članaka u oba statuta posvećeno odnosima među prebendarima. Ovdje spada briga za bolesnu braću, čuvanje tajni unutar Zbora, uzajamno poštivanje, gdje je naglašeno u oba statuta da mlađi moraju poštivati starije prebendare. Nadalje, sličnosti se mogu vidjeti i u člancima gdje se opisuju dužnosti prebendara oko ubiranja desetina, nošenja tijela pokojnih kanonika te služenja različitih misa, ponajviše mise za pokojne biskupe te mise u čast Blažene Djevice Marije. U statutu iz 1511. godine opisi služenja misa su sadržajniji nego u prethodnom statutu, ali uglavnom govore o sličnim stvarima (koje se mise kada služe, te koji članovi imaju dužnosti služenja misa, nošenja psaltira, svete vode, itd.) Kazne za neobavljanje dužnosti uglavnom su bile novčane te se to može iščitati iz više članaka obaju statuta. Razlike možemo vidjeti u člancima statuta iz 1511. godine u kojima se navodi bratovština Kalendina te kada se navode dužnosti prebendara, uz njih se i navode dužnosti članova bratovštine. Nadalje, statut iz 1511. godine sadrži isječke iz Biblije koje se ne mogu naći u prethodnom statutu. Na kraju, mora se

napomenuti da statut iz 1511. sadrži članak o kupalištu kojeg su prebendari posjedovali te kojeg prethodni statut ne spominje. Iz ovoga se može vidjeti kako ovi statuti zajedno sa svim svojim sličnostima i razlikama upotpunjavaju jedan drugoga te na takav način daju jednu malu cjelinu, odnosno mali popis pravila koja su prebendari morali poštivati.

Na kraju možemo zaključiti da bez obzira što je Tkalčić obradio dio ovih statuta te što ovaj rad sadrži analize koje sam Tkalčić niti nitko drugi nije imao prilike učiniti, ova tema i dalje ima mjesta za nova istraživanja koja mogu proširiti saznanja o povijesti prebendara i njihova Zbora te na taj način još više obogatiti povijest Zagrebačkog kaptola.

10. POPIS LITERATURE

Arhiv HAZU, ZBIRKA LATINSKIH RUKOPISA XIII-XVIII: kom., 900. P; Kartoteka, II b.147

Arhiv HAZU, ZBIRKA LATINSKIH RUKOPISA XIII-XVIII: kom., 900. P; Kartoteka, II b.148

BARTULOVIĆ, Anita, *Paleografska, diplomatička i filološka analiza spisa zadarskog notara Petra Perencana (1361. – 1392.)*, Zagreb, Filozofski fakultet, 2014. (doktorska disertacija)

BATELJA, Juraj, *Zagrebački biskupi i nadbiskupi*, Školska knjiga, Zagreb, 1995.

BURNAĆ, Ivana, *Filološka i kulturno-povijesna analiza djela Memoriale Pavla Pavlovića*, Hrvatski studiji, Zagreb, 2014. (diplomski rad)

GLAVIČIĆ, Branimir, “Latinski jezik kronike *Obsidio Iadrensis*” u: *Obsidio Iadrensis/Opsada Zadra* (prir. B. Glavičić – V. Vratović – D. Karbić – M. Kurelac – Z. Ladić), *Monumenta spectantia historiam Slavorum Meridionalium*, sv. 54, *Scriptores*, sv. 6, Zagreb, 2007., 37-49.

GULIN, Ante, *Hrvatski srednjovjekovni kaptoli, Loca credibilia sjeverne i središnje Hrvatske*, Golden marketing, Zagreb, 2001.

JERKOVIĆ, Marko, *Djelovanje Zagrebačkog kaptola i njegovi kanonici u 14.st.*, Zagreb, 2011. (doktorska disertacija)

MILJAN, Sanja, *Usporedba djela Mihe Madijevog i splitskog anonimnog kroničara A Cutheis s jezičnog i povijesnog aspekta*, Hrvatski studiji, Zagreb, 2014. (diplomski rad).

NERALIĆ, Jadranka, *Put do crkvene nadarbine*, Književni krug, Split, 2007.

NOVAK, Viktor, *Latinska paleografija*, Naučna knjiga, Beograd, 1952.

RUSPINI, Ivan Angelo, Kanonička vizita b M. Vrhovca iz godine 1792. – 1794., *Bogoslovna smotra*, Vol 8. No. 2, 1917.

STIPIŠIĆ, Jakov, *Pomoćne povijesne znanosti u teoriji i praksi*, Školska knjiga, Zagreb, 1985.

ŠANJEK, Franjo, *Latinska paleografija i diplomatika*, Hrvatski studiji, Zagreb, 2005.

TKALČIĆ, Ivan Krstitelj, *Sbor prebendara prvostolne crkve zagrebačke (Historička razprava)*, Zagreb, 1884.

TKALČIĆ, Ivan Krstitelj, *Povijestni spomenici Zagrebačke biskupije XII. I XIII. stoljeća (knjiga druga)*, Zagreb, 1873.

TKALČIĆ, Ivan Krstitelj, *Povijestni spomenici slobodnog kraljevskog grada Zagreba*, svezak treći, Zagreb, 1896.